

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Ref

Statens
offentliga
utredningar
1970:72

Jordbruks-
departementet

Jordbruket i norra Sverige

SOU

Betänkande avgivet av utredningen om stöd till
jordbruket i norra Sverige
Stockholm 1970

Statens offentliga utredningar 1970

Kronologisk förteckning

1. Barns utemiljö. Tryckeribolaget. C.
2. Om stat och kyrka. Beckman. U.
3. Balanserad regional utveckling. Esselte. In.
4. Reformerad lärarutbildning. Svenska Reproduktions AB. J.
5. Statligt stöd till fiskehamnar. Esselte. Jo.
6. Ny livsmedelsstadga m.m. Del I.
7. Förslag och motiv. Tryckeribolaget. S.
8. Ny livsmedelsstadga m.m. Del II. Bilagor. Tryckeribolaget. S.
9. Yrkesteknisk högskoleutbildning. Svenska Reproduktions AB. U.
10. Snöskotern-fordonet och föraren. Esselte. K.
11. Fria äromedel. Beckman. U.
12. Folkandvårdens utbyggande och reglering. Beckman. S.
13. Värnplikstjänstgöringens civila meritvärde. Esselte. Fö.
14. Sverges energiförsörjning. Energilpolitik och organisation. Svenska Reproduktions AB. I.
15. Urbaniseringen i Sverige. Bilagedel I till Balanserad regional utveckling. Esselte. In.
16. Regionalekonomisk utveckling. Bilagedel II till Balanserad regional utveckling. Esselte. In.
17. Riksdagsgrupperna • Regeringsbildningen. Norstedt & Söner. Ju.
18. Ersättare för riksdagsledamöterna. Esselte. Ju.
19. Upphandling av byggnader. Del 2. Administrationen. Beckman. Fi.
20. Sverks FN-lag. Esselte. Ju.
21. Behörighet • Meritvärdering • Studieprognos. Specialundersökningar av kompetensfrågor. Esselte. U.
22. Väger till högre utbildning. Del 1. Behörighet och urval. Esselte. U.
23. Pedagogisk utbildning och forskning. Berlingska Boktryckeriet. Lund. U.
24. Rationell bensinhandel. Esselte. H.
25. Undrättsföreningar. Svenska Reproduktions AB. Fi.
26. Aspirationer, möjligheter och skattemoral. Göteborgs Offsettryckeri AB, Surte. Fi.
27. Körkort och körkortsregistrering. Norstedt & Söner. K.
28. Allmänna val på våren 7 Norstedt & Söner. Ju.
29. Tjänstgöringsbetyg. Norstedt & Söner. Fi.
30. Decentralisering av statlig verksamhet. Esselte. Fi.
31. Storförärfördelar inom industriproduktionen. Esselte. Fi.
32. Militära straff och disciplinmedel. Esselte. Ju.
33. Polisen i samhället. Esselte. Ju.
34. Mecel för styrning av byggnadsverksamheten. Norstedt & Söner. In.
35. Sverks folkets inkomster. Esselte. In.
36. Hemförsäljning. Göteborgs Offsettryckeri AB, Surte. Ju.
37. Kiloneterbeskattning. Berlingska Boktryckeriet, Lund. Fi.
38. Översyn av vissa punktskatter. Esselte. Fi.
39. Förtydlig företagsinformation och börshandel. Esselte. Fi.
40. Sexualluskåpen på grundskolans låg- och mellansadier. Esselte U.
41. Revision av vattenlagen. Norstedt & Söner. Ju.
42. Företag och Samhälle. Del 1. Esselte. I.
43. Företag och Samhälle. Del 2. Esselte. I.
44. Ungdom — Bostad. Esselte. In.
45. Språkundersökning bland finländska barn och ungdomar i Sverige. Esselte. U.
46. Gruvrättslig speciallagstiftning. Svenska Reproduktions AB. Ju.
47. Den äldre arbetskraften inom byggnadsindustrin. Esselte. In.
48. Skydd mot avlyssning. Norstedt & Söner. Ju.
49. Svensk författningssamling. Norstedt & Söner. Ju.
50. Yrkesskadeförsäkringens finansiering. Esselte. S.
51. Viss medicinsk och farmaceutisk yrkesutbildning. Svenska Reproduktions AB. U.
52. Mellansvensk gruvindustri. Almqvist & Wiksell, Uppsala. I.
53. Om lotterier. Norstedt & Söner. H.
54. Skydd mot avlyssning. Norstedt & Söner. Ju.
55. Distriktsveterinärernas tjänstgöringsförhållanden, m.m. Svenska Reproduktions AB. Jo.
56. Forskning för försvarsektorn. Norstedt & Söner. Fö.
57. Väger till högre utbildning. Del 2. Organisation och information. Esselte. U.
58. Ersättning vid vissa sjukvårdande åtgärder och sjukresor. Esselte. S.
59. Olja i rör. Esselte. I.
60. Yrkesutbildning och arbetsliv. Svenska Reproduktions AB. U.
61. TEKO-industrierna inför 70-talet. Del I. Analys, slutsatser, förslag. Tryckeribolaget. I.
62. TEKO-industrierna inför 70-talet. Del II. Bilagor. Tryckeribolaget. I.
63. Trafiknykterhetsbrott. Esselte. Ju.
64. Utbetalning av kommunalskatt. Esselte. Fi.
65. Svensk krigsmaterielexport. Svenska Reproduktions AB. H.
66. Bättre socialtjänst för handikappade. Esselte. S.
67. Utbildning m.m. av värnpliktiga i specialtjänst. Esselte. Fö.
68. Högskolor för konstnärlig utbildning. Esselte. U.
69. Förmyndarskap. Norstedt & Söner. Ju.
70. Boendeservice 2. Esselte. In.
71. Ändringar i kommissionslagen. Tryckeribolaget. Ju.
72. Folkbokföringsorganisationen m.m. Berlingska Boktryckeriet, Lund. U.
73. Svensk ekonomi 1971—1975 med utblick mot 1990. Esselte. Fi.
74. Jordbruket i norra Sverige. Esselte. Jo.

Statens offentliga utredningar

1970: 72

Jordbruksdepartementet

Jordbruket i norra Sverige

Betänkande avgivet av utredningen om stöd till
jordbruket i norra Sverige

Stockholm 1970

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or header, which is mostly illegible due to fading.

Handwritten text in the middle of the page, appearing to be a list or a set of notes, also mostly illegible.

Till Statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet

Genom beslut den 13 juni 1969 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för jordbruksdepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga för att se över stödet till jordbruket i norra Sverige.

Med stöd av bemyndigandet tillkallades den 24 juni 1969 som sakkunniga generaldirektören Ingvar Widén, tillika ordförande, ledamoten av riksdagens första kammare Uno Hedström, hemmansägaren Filip Johansson, numera överdirektören Stig Johansson, ledamöterna av riksdagens andra kammare Elias Jönsson och Gunnar Lundmark samt numera ledamoten av riksdagens andra kammare Nils Åsling. Till sekreterare åt de sakkunniga förordnades samtidigt avdelningsdirektören O Gunnar Jeppsson.

Den 26 september 1969 förordnades tf. professorn Ulf Renborg och byrådirektören Sven-Olof Myresten att vara experter åt de sakkunniga. Vidare förordnades den 16 februari 1970 direktören Erik Swedborg såsom expert åt de sakkunniga. Härutöver har avdelningsdirektören Hugo Danell biträtt de sakkunniga.

Vi har arbetat under benämningen utredningen om stöd till jordbruket i norra Sverige.

En stor del av våra sammanträden har förlagts till olika platser i norra Sverige, varvid överläggningar har ägt rum med företrädare för berörda länsmyndigheter och organisationer. Sådana sammanträden har hållits i Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands,

Västernorrlands och Värmlands län. Dessutom har utredningens ordförande haft överläggningar med företrädare för jordbruket i Gävleborgs län. Vi har även haft överläggningar på riksplanet med olika myndigheter, utredningar och organisationer. Bl. a. har vi samrått med glesbygdsutredningen i frågor av gemensamt intresse.

Sedan utredningsarbetet nu slutförts får vi överlämna betänkande med förslag till statligt stöd åt jordbruket i norra Sverige.

Stockholm den 21 oktober 1970

Ingvar Widén

Uno Hedström

Filip Johansson

Stig Johansson

Elias Jönsson

Gunnar Lundmark

Nils Åsling

/O. Gunnar Jeppsson

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

...
...
...

Innehåll

Kapitel 1 <i>Direktiven m. m.</i>	7	Kapitel 7 <i>Jämförande studie rörande lönsamhet och utvecklingsmöjligheter för jordbruket i norra och mellersta Sverige.</i>	48
Kapitel 2 <i>Översikt över jordbrukets förutsättningar och dess plats i näringslivet i norra Sverige</i>	9	7.1 Inledning.	48
2.1 Inledning.	9	7.2 Undersökningens uppläggning	48
2.2 Naturliga förutsättningar för jordbruk	9	7.3 Lönsamhetsskillnader för givna företag i olika typområden	51
2.3 Jordbrukets plats i näringslivet	14	7.4 Lönsamhetsskillnader för bästa och näst bästa företag i olika typområden	52
2.4 Områdesindelning	16	7.4.1 Företag med bästa lönsamhet	52
Kapitel 3 <i>Arbetskrafts- och strukturutvecklingen i jordbruket</i>	17	7.4.2 Bästa företag med kontantöverskott större än 10 000 kr	54
3.1 Markanvändning	17	7.5 Lönsamhetsskillnadernas orsaker	56
3.2 Företagsstruktur	19	7.6 Jordbrukets utvecklingsmöjligheter	58
3.3 Djurbestånd	23	7.6.1 Områdesanalyser	62
3.4 Arbetskraften i lantbruket	25	7.6.2 Summering och diskussion av företagarnas valmöjligheter och tillväxtkostnadernas effekt	63
Kapitel 4 <i>Jordbruksproduktionen och förädlingsledet</i>	28	Kapitel 8 <i>Resultat av rationaliseringssträvandena</i>	65
4.1 Vegetabilieproduktion	28	8.1 Det generella rationaliseringsstödet	65
4.2 Animalieproduktion	28	8.2 Det särskilda rationaliseringsstödet	65
4.2.1 Mjolkproduktion och mejeriindustri	28	8.2.1 Verksamhetens omfattning	65
4.2.2 Kött- och fläskproduktion	32	8.2.2 Faktorer som påverkar omfattningen	69
Kapitel 5 <i>Gällande bestämmelser för särskilt stöd till jordbruket i norra Sverige</i>	36	8.2.3 Lönsamhetssituationen vid uppbyggda SR-företag	71
5.1 Inledning.	36	Kapitel 9 <i>Sannolik framtida utveckling för jordbruket vid nu gällande förutsättningar</i>	79
5.2 Särskilt prisstöd	36	9.1 Animalieproduktion	79
5.3 Särskilt rationaliseringsstöd	39	9.2 Vegetabilieproduktion	84
5.4 Övrigt stöd	41		
Kapitel 6 <i>Inkomstförhållanden</i>	43		
6.1 Inkomsternas storlek	43		
6.2 Inkomsternas sammansättning	45		

9.3	Sysselsättning och jordbruksbefolkning	84
9.4	Sammanfattning	86
Kapitel 10 <i>Målsättning och principiella överväganden</i>		
10.1	Inledning	88
10.2	Gällande mål inom jordbrukspolitik och regionalpolitik	88
10.3	Precisering av målsättningen	90
10.4	Huvudlinjer i ett regionalt jordbruksstöd	92
Kapitel 11 <i>Förslag om generellt stöd till jordbruket i norra Sverige</i>		
11.1	Stödets utformning	94
11.2	Stödets storlek i olika områden	98
11.3	Stödets effekt på det ekonomiska resultatet	104
Kapitel 12 <i>Synpunkter och förslag rörande stödet till rationalisering</i>		
12.1	Huvudtyper av rationaliseringsfall	108
12.2	Särskild rationalisering	109
12.3	Övrig rationalisering av bestående företag	111
12.3.1	Yttre rationalisering som villkor för statsbidrag	111
12.3.2	Stöd till företag med specialiserad växtodling	112
12.4	Företag med begränsade utvecklingsmöjligheter	114
12.4.1	Motiv för stöd	114
12.4.2	Inventering av byggnadsbestånd	115
12.4.3	Förslag om stöd	116
12.5	Övriga företag	118
Kapitel 13 <i>Forskning och utvecklingsarbete</i>		
		119
Kapitel 14 <i>Sammanfattning</i>		
		121

Till statsrådsprotokollet över jordbruksärenden den 13 juni 1969 anförde chefen för jordbruksdepartementet följande.

Sedan lång tid tillbaka utgår ett särskilt stöd till jordbruket i norra Sverige. Detta stöd utgörs till huvudsaklig del av det s. k. extra mjölkpristillägg som infördes år 1941. Tillägget, som senast ändrats år 1962, utgår med geografiskt differentierade belopp som varierar mellan 2 och 11 öre per kg till mejeri levererad mjölk med 4 % fetthalt. De högsta beloppen utbetalas i Norrbottens och Västerbottens inland. Antalet bidragsmottagare uppgår till ca 40 000 och för budgetåret 1969/70 har kostnaderna för tillägget beräknats till 36 milj. kr.

Utöver det extra mjölkpristillägget får produktionen av kött och fläsk i Hälsingland och de fyra nordligaste länen ett visst indirekt stöd genom att slaktdjursavgifterna för nötkreatur och svin där är lägre än i landet i övrigt. Ned-sättningen är differentierad på tre områden och är högst i Norrbottens län.

Till vissa innehavare av mindre jordbruk lämnas vidare särskilt övergångsbidrag. Som förutsättning för detta bidrag gäller bl. a. att jordbrukaren tidigare **erhållit arealtillägg eller** leveranstillägg för mjölk. Bidraget utgår med årliga belopp som motsvarar vad jordbrukaren tidigare fått av nämnda tillägg. Särskilt övergångsbidrag upphör att utgå när jordbrukaren uppnått pensionsåldern.

I fråga om det statliga stödet till jordbrukets rationalisering infördes år 1960 en särskild ordning för s. k. koncentrerad rationaliseringsverksamhet i de fyra nordligaste länen. Detta stöd utvidgades år 1965 till att avse även Gävleborgs, Kopparbergs och Värmlands län samt landskapet Dalsland. I samband därmed gjordes även vissa ändringar i bestämmelserna för stödgivningen. Dessa innebär i huvudsak att vid i tiden koncentrerad samtidig yttre och inre

rationalisering inom särskilt utvalda områden statsbidrag kan utgå till investeringskostnader och vissa kostnader för driftsrationalisering med ca 40 % av de totala kostnaderna. Stöd-givningen har hittills avsett omkring 400 jordbruksföretag. För budgetåret 1969/70 får utfästelse om statsbidrag lämnas med ett sammanlagt belopp av högst 17 milj. kr.

I samband med de av 1967 års riksdag fastställda riktlinjerna för jordbrukspolitiken behandlades frågor om stödet till jordbruket i norra Sverige i anslutning till principerna för prissättningen på jordbrukets produkter. Föredragande departementschefen uttalade därvid (prop. 1967: 95, s. 74) att det vid behandlingen av principerna för prissättningen inte varit möjligt att helt ta hänsyn till de särskilda förhållandena i norra Sverige. Av flera skäl ansåg departementschefen att en betydande jordbruksproduktion även i fortsättningen bör **upp-rätthållas** i dessa delar av landet. Med hänsyn härtill bör även i framtiden jordbruket där få särskilt stöd. Riksdagen (JoU 1967: 25, rskr 200) anslöt sig härtill.

I remissyttranden över en framställning angående åtgärder till stöd för mjölkproduktionen i Norrland m. m. har lantbruksstyrelsen, statens jordbruksnämnd och styrelsen för lantbrukshögskolan uttalat sig för en översyn av stödet till jordbruket i norra Sverige. Lantbruksstyrelsen har därvid uttalat att vid en omläggning av stödet om möjligt ett produktneutralt stöd bör övervägas. En eventuell översyn bör vidare enligt styrelsens mening omfatta även utformningen av det särskilda stödet till jordbrukets rationalisering i norra Sverige.

Med hänsyn till den relativt långa tid som förflutit sedan principerna för det nuvarande stödet till jordbruket i norra Sverige fastlades anser även jag att en allmän översyn av stödets utformning är motiverad. Den utveckling, som skett under nämnda tid i fråga om tekniska och

andra förutsättningar för jordbruksproduktionen, har givetvis påverkat både de tekniska och de ekonomiska villkoren för jordbruksproduktion i norra Sverige. Även om den allmänna utvecklingen i landet mot ett mindre antal jordbruksföretag och en mindre areal jordbruksjord givetvis måste påverka jordbruksnäringen i norra Sverige bör i enlighet med 1967 års riksdagsbeslut förutsättningar föreligga för att även i fortsättningen upprätthålla en betydande jordbruksproduktion i dessa delar av landet. Självfallet skall också där rationell jordbruksproduktion eventuellt i kombination med skogsbruk ge sina utövare en med andra yrkesutövare likvärdig ekonomisk standard.

För översynen av stödet till jordbruket i norra Sverige bör tillkallas särskilda sakkunniga. I likhet med lantbruksstyrelsen anser jag att de sakkunniga bör överväga att utforma stödet produktneutralt. Visserligen torde även för framtiden mjölkproduktionen komma att dominera jordbruksproduktionen i norra Sverige men även annan produktion bör om så befinns behövt, kunna få stöd. Självfallet måste dock vid överväganden om stöd till annan produktion än mjölk begränsning ske till sådana grödor och jordbruksprodukter som med fördel kan framställas i norra Sverige. En annan förutsättning för stöd bör också vara att det utgår endast till produktion av sådan omfattning att den har nämnvärd betydelse för brukarnas försörjning. Härav följer att stöd inte bör utgå till dem som uppenbarligen har jordbruket som bisyssla. De sakkunniga bör vidare överväga att i likhet med vad som gäller för särskilt övergångsbidrag begränsa stödet till personer som ej uppnått pensionsåldern. Av stor vikt är att stödet utformas så att det främjar en önskvärd rationalisering av jordbruket i norra Sverige.

Det nu berörda generella stödet bör utformas som ett tillägg till de inkomster av jordbruket som eljest erhålls. De sakkunniga bör om möjligt undvika sådan utformning som innebär att förekommande produktionsavgifter sätts lägre i norra Sverige än i andra delar av landet. Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt att stödets administration bör vara så enkel som möjligt.

Erfarenheterna av det särskilda stödet till jordbrukets rationalisering i norra Sverige är goda. Med hänsyn till att verksamheten nu i de fyra nordligaste länen varit i gång en relativt lång tid är det enligt min mening dock motiverat att de sakkunnigas uppdrag omfattar även en översyn av reglerna för detta stöd. Målet för rationaliseringsstödet bör dock alltså vara att det skall ha till syfte att underlätta en snabb uppbyggnad av fullt rationella jordbruksföretag som i erforderlig kombination med skogsbruk ger brukaren en med andra

yrkesgrupper likvärdig ekonomisk standard. Det bör vidare uppmärksammas att målet i fråga om dessa företags storlek bör bestämmas så att de även med den fortgående tekniska utvecklingen inom jordbruket ger förutsättningar för rationell produktion. Härav följer att även om befolkningspolitiska och sysselsättningsskäl kan tala för att ett större antal jordbruksföretag i och för sig är önskvärt, de företagsekonomiska skälen bör vara utslagsgivande när ställning tas till antalet företag. Av vikt är också enligt min mening att samma principer tillämpas för lokaliseringen inom olika regioner av den särskilda rationaliseringsverksamheten.

De sakkunniga bör samråda med den av riksdagen begärda utredningen om glesbygdsproblemen, vilken fråga chefen för inrikesdepartementet senare avser anmäla. Utredningen bör bedrivas skyndsamt och de sakkunniga bör vara oförhindrade att, om deras arbete ger anledning därtill framlägga delbetänkanden.

Kungl. Maj:t har den 17 april 1970 i enlighet med riksdagens beslut till oss överlämnat motionerna till 1970 års riksdag I: 64 och II: 80, I: 428 och II: 470, I: 924 och II: 1091 jämte jordbruksutskottets utlåtande 1970: 6. Såväl motioner som utlåtande behandlade frågan om ökat stöd åt jordbruket i norra Sverige.

I jordbruksutskottets utlåtande, som godkänts av riksdagen, sägs följande:

I nu ifrågakvarande motioner tas upp frågor rörande jordbruket i norra Sverige, varvid bl. a. framhålls dess betydelse för näringslivet och sysselsättningen i denna landsdel. I samtliga motioner yrkas på sådana förändringar i bestämmelserna om stöd till jordbrukets rationalisering att statligt stöd, när det gäller nu berörda del av landet, skall kunna utgå i ökad omfattning och enligt villkor som bättre än de nuvarande tillgodoser de särskilda behov, som enligt motionärernas mening föreligger inom förevarande område. Härutöver föreslås i några av motionerna att medel ställs till berörda lantbrukarnämnders förfogande för utveckling av jordbruket i nedläggningsområdena.

De frågor som tas upp i förevarande motionsyrkanden berör ett ämnesområde som är föremål för översyn genom den föregående år tillsatta utredningen rörande stöd till jordbruket i norra Sverige. Utskottet föreslår att motionerna överlämnas till nämnda utredning.

Översikt över jordbrukets förutsättningar och dess plats i näringslivet i norra Sverige

2.1 Inledning

Av de i direktiven återgivna uttalandena av 1967 års riksdag framgår att jordbruket i norra Sverige även för framtiden borde få särskilt stöd. Detta motiverades med att det vid utformningen av de generella bestämmelserna inte varit möjligt att helt ta hänsyn till de särskilda förhållandena i landsdelen.

I detta och följande kapitel lämnas en redogörelse för och analyseras de särskilda förhållanden som råder i norra Sverige och som är av betydelse för jordbruket. Redogörelsen omfattar i huvudsak de områden som nu erhåller särskilt statligt jordbruksstöd, dvs. Norrland, delar av Svealand samt norra delen av Älvsborgs län.

Norra Sverige utgör tillsammans med angränsande delar av grannländerna det nordligast belägna område i världen som människan i någon större omfattning exploaterat för agrara ändamål. Områdets fysisk-geografiska förutsättningar ur jordbrukssynpunkt behandlas i närmast följande avsnitt. Områden i kustlandet med angränsande älv-dalar liksom områdena i Svealand och Dalsland koloniserades förhållandevis tidigt. Sveriges läge nära det tätbefolkade Västeuropa torde ha haft betydelse för denna tidigare kolonisation av bättre och centralare belägen bygd i området.

Stora delar av Norrlands inland saknade däremot länge bofast agrar befolkning. Kolonisationen fick här större omfattning först

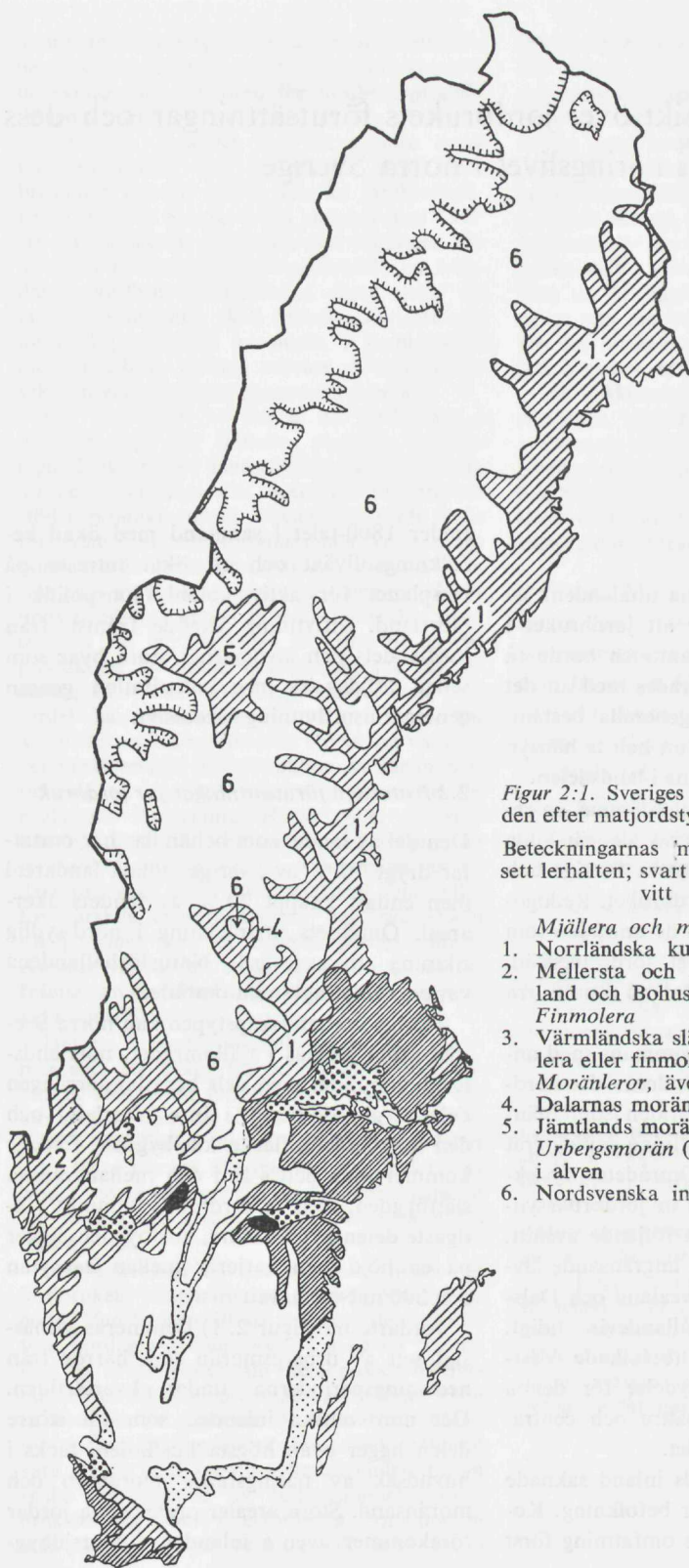
under 1800-talet i samband med ökad befolkningstillväxt och ett ökat intresse på riksplånet för aktiv kolonisationspolitik i Norrland. Inflyttning skedde främst från kustlandets och älvdalarnas stora byar som sedan följdes av inre kolonisation genom generationsutflyttning successivt.

2.2 Naturliga förutsättningar för jordbruk

Den del av landet som behandlas här omfattar drygt 70 % av Sveriges totala landareal men endast knappt 20 % av landets åkerareal. Områdets utsträckning i nord-sydlig riktning är avsevärd. Naturförhållandena varierar betydligt inom området.

I fråga om landskapstypen kan norra Sverige grovt indelas i fjällområdet, norrlands-terrängområdet med dels bergslagsterrängen dels bergkullslätterna i inre Norrland och den norrländska flacka kustbygden. I söder kommer man delvis in i den mellansvenska slättbygden. Den ur jordbrukssynpunkt viktigaste delen av Norrland, kustbygden, ligger på en höjd som varierar mellan havsytan och 200 m över havet.

Jordarterna (figur 2: 1) domineras ytmässigt sett av urbergsmorän som härrör från nedisningsperioderna under kvartärtiden. Det nordsvenska inlandet, som till större delen ligger ovan högsta kustlinjen, täcks i huvudsak av näringsfattig moränmo och moränsand. Stora arealer organogena jordar förekommer även i inlandet. I Storsjöbyg-

Figur 2:1. Sveriges indelning i åkerjordsområden efter matjordstypen.

Beteckningarnas mörkhetsgrader följer i stort sett lerhalten; svart = hög lerhalt, vitt = låg lerhalt.

Mjällera och mojordar, även i alven

1. Norrländska kustbygden och Bergslagen.
2. Mellersta och sydvästra Värmland, Dalsland och Bohuslänns skogsbygd.

Finmolera

3. Värmländska slättbygden. Alv: styv mellanlera eller finmolera.

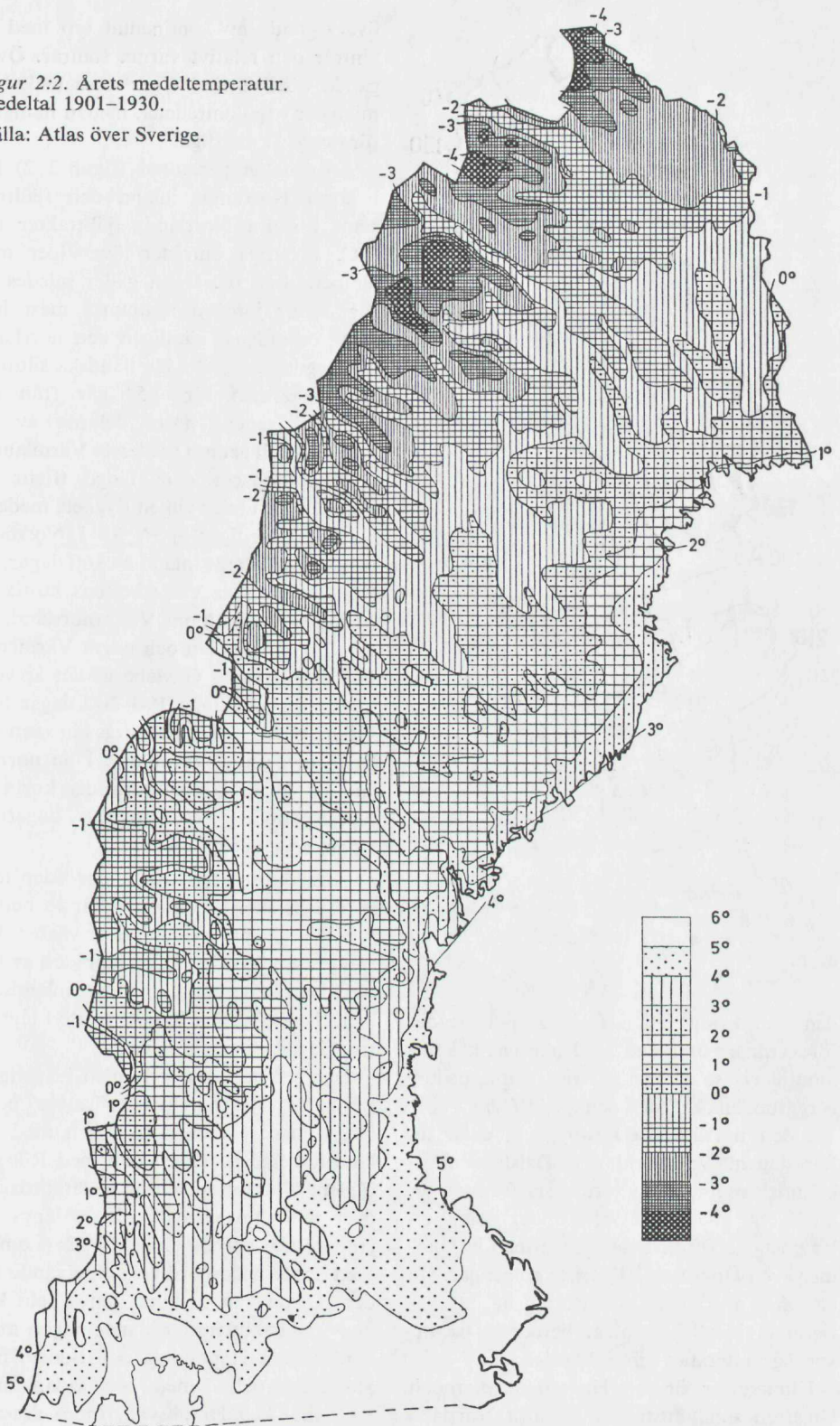
Moränleror, även i alven

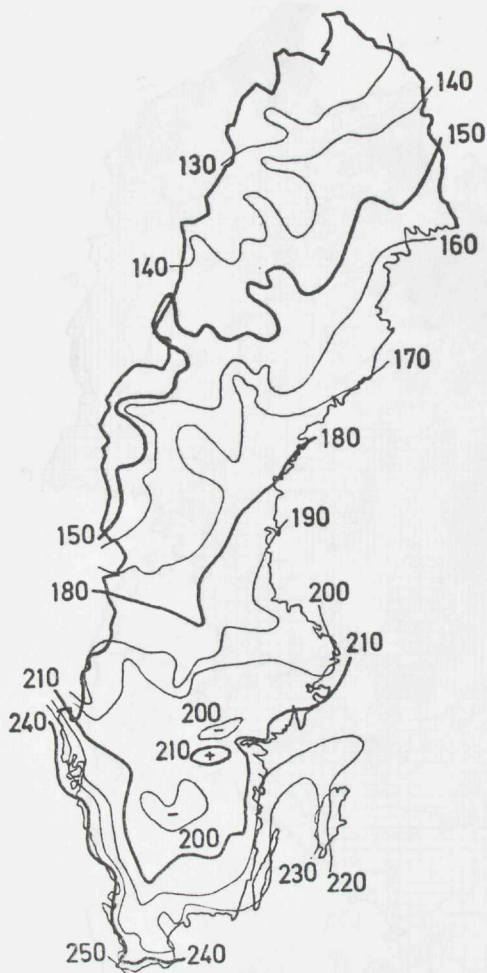
4. Dalarnas moränlerområde.
5. Jämtlands moränlerområde.

Urbergsmorän (moränsand, moränmo), även i alven

6. Nordsvenska inlandet.

Figur 2:2. Årets medeltemperatur.
Medeltal 1901–1930.
Källa: Atlas över Sverige.

Figur 2:3. Vegetationsperiodens längd, antal dygn.

den och kring Siljan samt i fjällområdet förekommer områden med näringsrik kalkmoränlera som härrör från kambrosilurberggrundens kalksten och lerskiffer.

I den norrländska kustbygden, delar av Bergslagen, Värmland och Dalsland förekommer sedimentära jordarter, främst mo, mjåla och mjällera, avsatta under glacial eller postglacial tid. Dessa jordarter förekommer även långt upp i älvarnas dalgångar. De är ofta mullrika. Jordarterna är av varierande bördighet, bl. a. beroende på ursprungsmaterialet och finkornigheten.

Klimatet är förutom längs fjällkedjan och längs en smal kustremsa i södra Norrland

övervägande av kontinental typ med kalla vintrar och relativt varma somrar. Övervägande västliga vindar ger stora nederbörds-mängder i fjällområdena, medan mängderna för övrigt är måttliga.

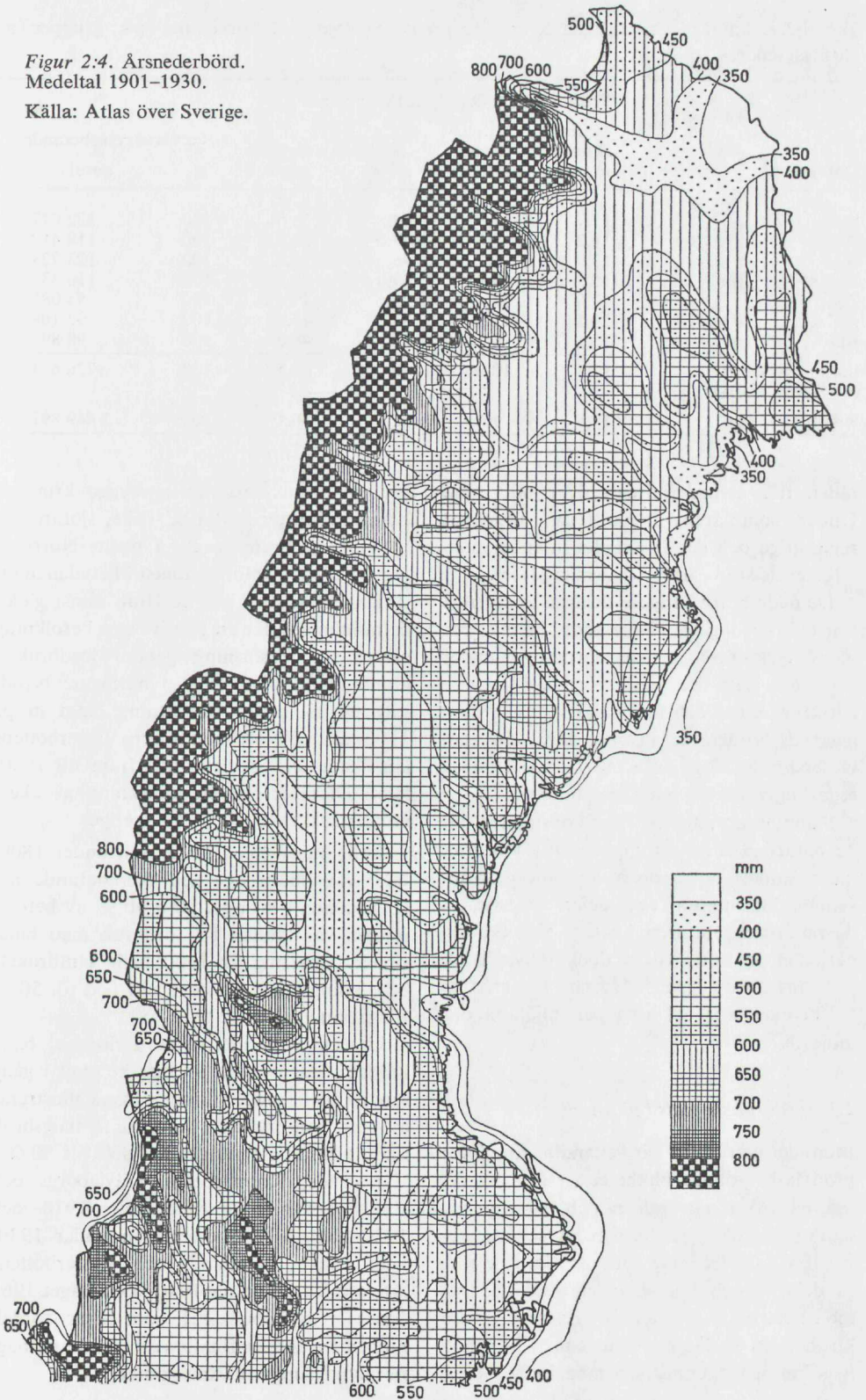
Årsmedeltemperaturen (figur 2: 2) ligger i norra Norrlands inland och fjälltrakter samt i södra Norrlands fjälltrakter under 0°C. I övriga områden överstiger medeltemperaturen 0°. Detta gäller således bl. a. för de ur jordbrukssynpunkt mest intressanta områdena, nämligen den norrländska kustbygden samt det jämtländska silurområdet. Isothermen för +5° går från norra Uppland genom norra delarna av Västmanland och genom mellersta Värmland.

Vegetationsperiodens längd (figur 2: 3), dvs. den tid under vilken dygnets medeltemperatur överstiger +3°, är i Norrbottens och Västerbottens inland ca 160 dagar, inom Norrbottens och Västerbottens kustland ca 170 dagar samt inom Västernorrland, delar av Kopparbergs län och norra Värmland ca 180 dagar. Inom Gävleborgs län är vegetationsperiodens längd 190–200 dagar liksom i södra delen av Kopparbergs län samt i mellersta och södra Värmland. I de norra delarna av landet kompenseras den korta vegetationsperioden delvis av att dagarna är längre än söderut.

Förekomsten av frost under tiden mellan sädd och skörd är av avgörande betydelse för möjligheten att odla vissa växter. Frostfrekvensen är störst inom områden av landet med kontinental karaktär, dvs. inlandsområden. Storsjöbygden har ett relativt lågt antal frostdagar.

Den största årsnederbörden i Sverige faller inom fjälltrakterna, närmare bestämt längs norska gränsen från och med Jämtlandsfjällen i söder till och med Riksgränsfjällen. Utanför fjällen är nederbördsvärden över 800 mm sällsynta. Bl. a. längs Norrlands östkust finns enligt fig. 2: 4 områden med högre nederbörd än i omgivande områden. Dessa kan urskiljas längs hela kusten men är särskilt framträdande någon mil inåt land mellan Haparanda och Boden, mellan Skellefteå och Umeå och vidare mellan Sundsvall och Hudiksvall. Inom dessa om-

Figur 2:4. Årsnederbörd.
Medeltal 1901–1930.
Källa: Atlas över Sverige.

Tabell 2:1. Antal förvärsarbetande år 1965 i norra Sverige med fördelning på grupper av näringsgrenar.

Område	Procentuell andel förvärsarbetande i				S:a förvärsarbetande	
	jordbruk, skogsbruk m. m.	varav jordbruk	industri m. m.	service- yrken	%	antal
S	17,7	11,8	43,8	38,5	100	122 077
W	14,2	8,6	47,0	38,8	100	118 412
X	13,9	9,1	46,5	39,6	100	123 723
Y	15,3	10,1	39,0	45,7	100	116 337
Z	29,0	18,4	25,6	45,4	100	54 081
AC	23,1	15,3	33,3	43,6	100	93 108
BD	15,1	8,1	36,9	48,0	100	98 896
S:a norra Sverige (= S och W-BD)	17,3	10,0	40,6	42,1	100	726 634
Riket	11,8	9,6	42,1	46,1	100	3 449 897

råden når årsnederbörden över 600 mm. Under sommaren är kusterna utpräglat regnfattiga och det är i stället inlandet, som erhåller de större nederbördsmängderna.

De nederbördsfattigare delarna av Sverige finns i nordligaste Norrlands inland där inom stora områden nederbörden går under 450 mm. Lika liten nederbörd får kustlandet kring Luleå och Piteå, där speciellt sommarnederbörden är mycket låg. 450 mm underskrides även inom ett område i typisk regnskugga väster om Östersund.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de naturliga förutsättningarna för jordbruk inom landets norra delar är mindre gynnsamma än inom övriga delar av Sverige. Årsmedeltemperaturen är låg. Vegetationsperioden är kort, vilket dock delvis kompenseras av de långa dagarna. Jordarna är till mycket stor del av typen mjällera och mojordar.

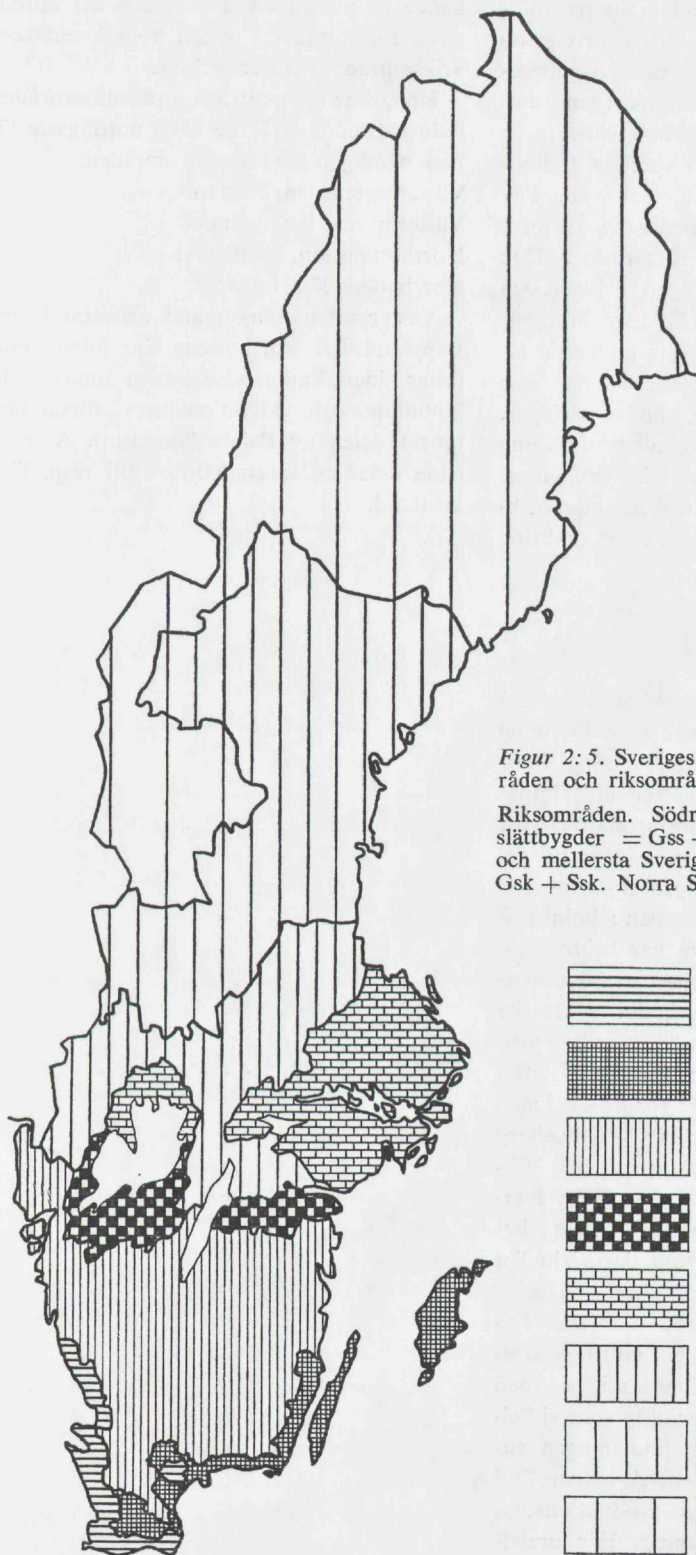
2.3 Jordbrukets plats i näringslivet

Inom det område vi här behandlar föreligger givetvis betydande olikheter i fråga om det sätt på vilket näringslivet och, som en väsentlig del däri, jordbruket utvecklats och det läge vari det i dag befinner sig. I de södra delarna och i kustbygden har jordbruk med binärningar gamla anor. Exempelvis var kustbygden så långt norrut som i Norrbottens län redan under sen medeltid centrum

för en kultur som var uppbyggd kring en kombination av jordbruk, fiske, sjöfart och köpenskap. Framför allt i norra Norrland har emellertid kolonisationen i betydande utsträckning skett i sen tid. Inte minst gäller detta inlandet där en relativt stor befolkning erhöill sin försörjning genom jordbruk i kombination med olika binärningar. Nyodling pågick i stor omfattning långt in på 1900-talet. I Norrbottens och Västerbottens län ökade åkerarealen ända fram till 1950-talet. Därefter har en minskning av åkerarealerna skett i hela norra Sverige.

Intill industrins frammarsch under 1800-talet var lantbruket den dominerande näringsgrenen i Sverige. 80 à 90 % av befolkningen var knuten till jordbruk med binärningar. Omkring år 1900 hade lantbrukets befolkningsandel i landet gått ned till 50 % för att nu vara ca 12 %.

Utvecklingen av övrigt näringsliv, bl. a. industri, har i norra Sverige kommit i gång senare än i landet i övrigt. Detta illustreras av att lantbrukets (jordbruk, skogsbruk m. m.) befolkningsandel nedgick till 50 % i Värmlands, Kopparbergs, Gävleborgs och Västernorrlands län först under 1910- och 1920-talen, i Norrbottens län under 1930-talet samt i Jämtlands och Västerbottens län inte förrän under 1940-talet. Läget 1965 framgår av tabell 2:1 som visar fördelningen av antalet förvärsarbetande på några huvudgrupper näringsgrenar.

Figur 2: 5. Sveriges indelning i produktionsområden och riksområden.

Riksområden. Södra och Mellersta Sveriges slättbygder = Gss + Gmb + Gns + Ss. Södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygder = Gsk + Ssk. Norra Sverige = Nn + Nö.

- Gss
GÖTALANDS
SÖDRA SLÄTTBYGDER
- Gmb
GÖTALANDS
MELLANBYGDER
- Gsk
GÖTALANDS
SKOGSBYGDER
- Gns
GÖTALANDS
NORRA SLÄTTBYGDER
- Ss
SVEALANDS
SLÄTTBYGDER
- Ssk
MELLERSTA SVERIGES
SKOGSBYGDER
- Nn
NORRLAND
NEDRE
- Nö
NORRLAND
ÖVRE

I tabell 2: 1, som grundar sig på folkräkningsmaterial har till industri förts gruvdrift, tillverkningsindustri och byggnadsverksamhet samt såsom serviceyrken sammanförts handel, samfärdsel och tjänster.

Av tabellen framgår att speciellt i Jämtlands och Västerbottens län en stor andel av befolkningen alltjämt är beroende av jord- och skogsbruk för sin försörjning. Den minskning av sysselsättningen i jord- och skogsbruk, vilken som en följd av näringarnas rationalisering pågår, har under de senaste tio åren inte kompensrats till fullo genom ökad sysselsättning i andra näringar. Detta har lett till en befolkningsminskning under 1960-talet i de sju här behandlade länen. Jämtlands län visar den största minskningen, ca 1 500 personer eller omkring 1 % per år.

2.4 Områdesindelning

I detta kapitel har data redovisats länsvis. I jordbruksstatistiken sker ofta en redovisning av data efter annan områdesindelning. Fortsättningsvis kommer uppgifter att lämnas dels för administrativa områden, dels för områden som avgränsas med hänsyn till naturliga förutsättningar för jordbruk.

Någon kartredovisning av den administrativa indelningen torde inte här behöva göras. Det skall endast nämnas att huvudparten av dataredovisningen kommer att ske länsvis. I tabellerna anges länet endast med länsbokstaven. Vanligen redovisas liksom i tabell 2: 1 uppgifter endast för de sju länen Värmland (S), Kopparberg (W), Gävleborg (X), Västernorrland (Y), Jämtland (Z), Västerbotten (AC) och Norrbotten (BD). I tabellerna och kommentarerna till dessa benämns hela det område som dessa sju län omfattar »norra Sverige».

I vissa sammanhang redovisas i det följande uppgifter fördelade på naturliga jordbruksområden, produktionsområden och riksområden, dvs. den indelning som vid sidan av den administrativa indelningen används i lantbruksstatistiken. Av figur 2: 5 framgår riksområdenas och produktionsområdenas läge och omfattning. För undvi-

kande av missförstånd redovisas det nordligaste riksområdet i texten konsekvent som »riksområdet Norra Sverige».

Uppgifter för naturliga jordbruksområden redovisas endast för de båda nordligaste länen, nämligen för följande områden:

Västerbottens län, kustlandet

Västerbottens län, inlandet

Norrbottens län, kustlandet

Norrbottens län, inlandet.

Västerbottens läns inland omfattar länets Lapplandsdel. Norrbottens läns inland omfattar länets Lapplandsdel samt Junosuando kommun och Muonionalusta församling (norra delen av Pajala kommun). Återstående delar av länen hänförs till resp. läns kustland.

3.1 Markanvändning

Enligt 1969 års lantbruksregister finns i norra Sverige (S, W, X, Y, Z, AC och BD län) vid brukningsenheter med mer än 2 ha åker avrundat

554 000 ha åker

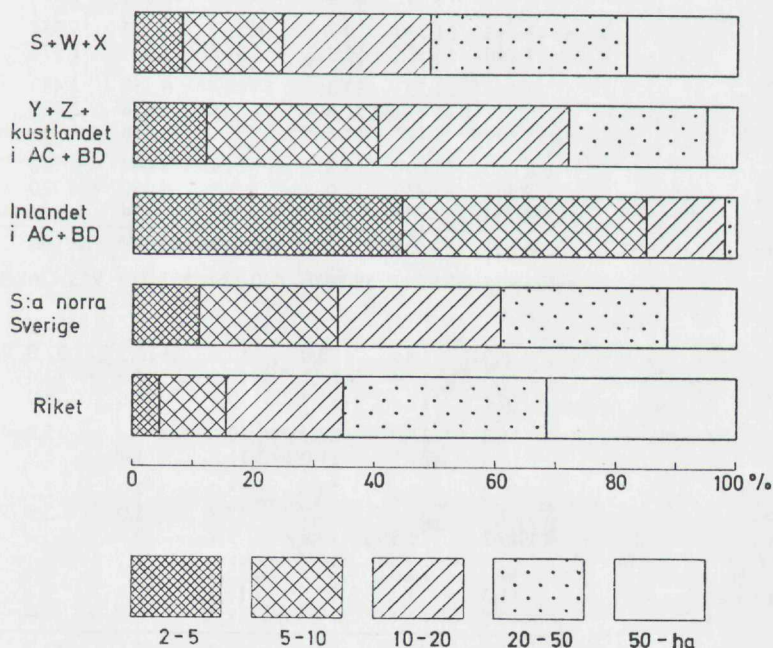
11 000 ha kultiverad betesmark

39 000 ha annan gräsbärande mark

2 977 000 ha skogsmark.

Detta innebär att i dessa län finns 18 % av landets åkerareal, 8 % av den kultiverade betesmarken samt 51 % av den med jordbruk sambrukade skogsmarken. 1965 års fastighetstaxering redovisar totalt inom norra Sverige 16 125 000 ha skogsmark, vilket utgör inte mindre än 71 % av rikets totala skogsmarksareal.

I tabell 3: 1 redovisas arealen åker, kultiverad betesmark samt skogsmark inom lä-

Figur 3:1. Procentuell fördelning av åkerarealen på olika storleksgrupper. Källa: Lantbruksregistret 1969.

Tabell 3:1. Areal åker och kultiverad betesmark vid brukningsenheter med mer än 2 ha åker enl. 1969 års lantbruksregister samt total skogsmarksareal enl. 1965 års fastighetstaxering.

Län Område	Åker		Kultiverad betesmark		Skogsmark	
	Ha	Andel inom n:a Sverige, %	Ha	Andel inom n:a Sverige, %	Ha	Andel inom n:a Sverige, %
S	129 329	23,3	1 739	15,4	1 285 600	8,0
W	69 086	12,5	1 129	10,0	2 023 786	12,6
X	81 488	14,7	1 304	11,5	1 421 620	8,8
Y	68 701	12,4	2 089	18,5	1 849 973	11,5
Z	50 126	9,0	1 990	17,6	2 553 797	15,8
AC	99 317	17,9	1 755	15,5	3 209 426	19,9
BD	56 314	10,2	1 308	11,5	3 781 496	23,4
S:a norra Sverige	554 361	100	11 314	100	16 125 698	100
S:a riket	3 034 652		141 698		22 618 748	

Tabell 3:2. Åkerareal vid brukningsenheter med mer än 2 ha åker med fördelning på storleksgrupper. Lantbruksregistret 1969.

Län Område	Hektar åker inom olika storleksgrupper						S:a åker
	2-5	5-10	10-20	20-30	30-50	50-	
<i>Absoluta tal</i>							
S	10 624	21 307	25 808	16 588	20 067	34 935	129 329
W	6 407	9 934	16 648	12 299	13 836	9 962	69 086
X	4 947	14 572	25 840	16 168	12 684	7 277	81 488
Y	11 143	21 720	18 700	8 257	5 327	3 554	68 701
Z	7 896	14 586	15 533	5 917	4 220	1 974	50 126
AC	12 144	29 293	33 359	15 089	6 950	2 482	99 317
Kustlandet	6 277	24 173	31 694	14 865	6 874	2 482	86 365
Inlandet	5 867	5 120	1 665	224	76	—	12 952
BD	8 000	15 090	14 811	7 629	6 064	4 720	56 314
Kustlandet	5 766	12 839	14 098	7 549	6 030	4 720	51 002
Inlandet	2 234	2 251	713	80	34	—	5 312
S:a norra Sverige	61 161	126 502	150 699	81 947	69 148	64 904	554 361
S:a riket	133 965	333 947	590 976	460 289	562 039	953 436	3 034 652
<i>Relativa tal</i>							
S	8,2	16,5	20,0	12,8	15,5	27,0	100
W	9,3	14,4	24,1	17,8	20,0	14,4	100
X	6,1	17,9	31,7	19,8	15,6	8,9	100
Y	16,2	31,6	27,2	12,0	7,8	5,2	100
Z	15,8	29,1	31,0	11,8	8,4	3,9	100
AC	12,2	29,5	33,6	15,2	7,0	2,5	100
Kustlandet	7,2	28,0	36,7	17,2	8,0	2,9	100
Inlandet	45,3	39,5	12,9	1,7	0,6	—	100
BD	14,2	26,8	26,3	13,5	10,8	8,4	100
Kustlandet	11,3	25,2	27,6	14,8	11,8	9,3	100
Inlandet	42,1	42,4	13,4	1,5	0,6	—	100
S:a norra Sverige	11,0	22,8	27,2	14,8	12,5	11,7	100
S:a riket	4,4	11,0	19,5	15,2	18,5	31,7	100

Tabell 3:3. Medelareal åker per brukningsenhet (BE) med minst 2 ha åker enl. jordbruksräkningarna 1961–1966 och lantbruksregistret 1969 samt medelareal skogsmark per enskilt ägda taxeringsenheter med skogsmark enl. 1965 års fastighetstaxering.

Län Område	Åker			Skog Medelareal, ha per enskilt ägd tax.enhet med skogsmark samt med mer än 2 ha åker
	Medelareal ha per BE			
	1961	1966	1969	
S	10,7	12,4	14,2	36,3
W	9,7	11,7	13,1	45,7
X	10,2	11,6	13,3	56,7
Y	6,5	7,2	8,8	54,1
Z	6,7	7,5	9,0	79,6
AC	7,0	8,0	9,7	57,4
Kustlandet	7,8	9,2	11,1	—
Inlandet	4,3	4,6	5,2	—
BD	6,5	7,6	9,7	73,5
Kustlandet	7,0	8,2	10,6	—
Inlandet	4,5	4,8	5,2	—
S:a norra Sverige	6,0	7,0	11,1	61,2
S:a riket	14,2	16,4	18,7	41,5

nen i norra Sverige samt varje läns andel av resp. ägoslag.

Åkerarealens fördelning på storleksgrupper redovisas i figur 3: 1 och tabell 3: 2. Härav framgår att 34 % av åkerarealen inom norra Sverige tillhör storleksgruppen 2–10 ha åker och att 27 % av arealen återfinns bland brukningsenheter med 10–20 ha åker. Motsvarande tal för riket är 15 resp. 20 %.

Bland länen i norra Sverige är variationerna stora beträffande åkerarealens fördelning på storleksgrupper. Inom S, W och X län tillhör ca 24 % av åkerarealen brukningsenheter av storleken 2–10 ha åker, inom övriga län i norra Sverige är motsvarande tal av storleksordningen 41–47 % och inom inlandet i AC och BD län 85 %.

Andelen åkerareal som brukas i enheter av minst 50 ha:s storlek uppgår i norra Sverige till 12 %. Huvudparten av denna åkerareal finns inom S, W och X län. Totalt inom riket brukas 31 % av åkerarealen vid

enheter om minst 50 ha åker.

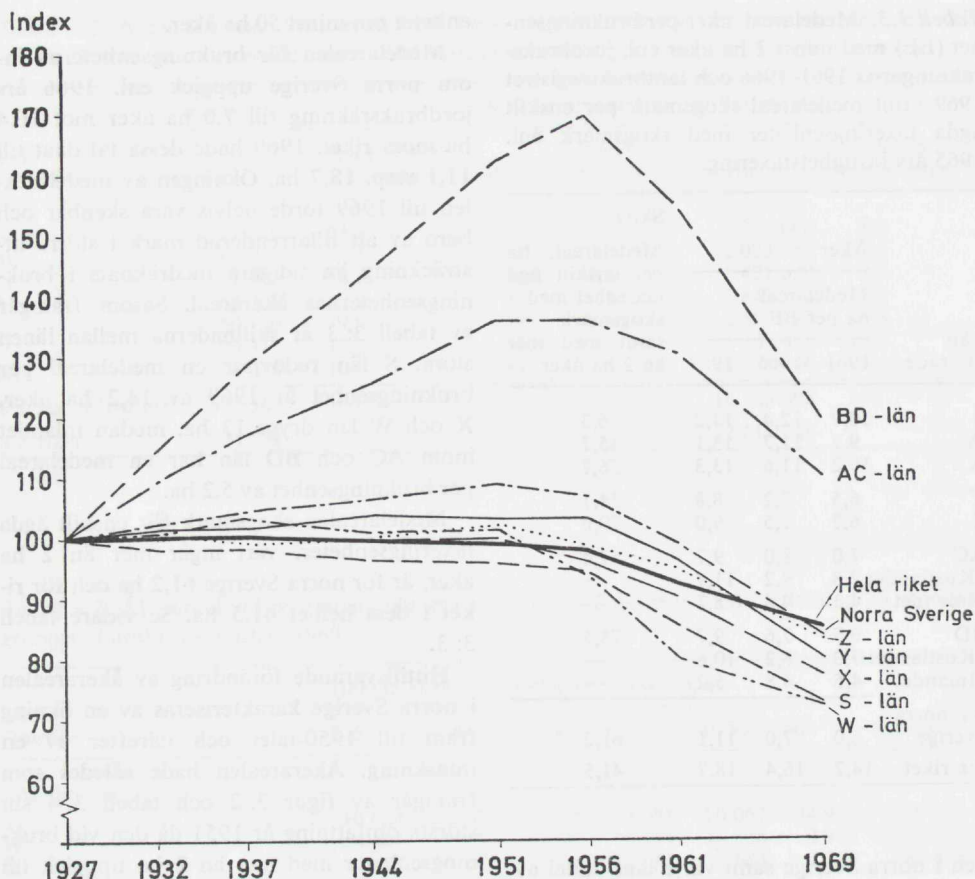
Medelarealen för brukningsenheterna inom norra Sverige uppgick enl. 1966 års jordbruksräkning till 7,0 ha åker mot 16,4 ha inom riket. 1969 hade dessa tal ökat till 11,1 resp. 18,7 ha. Ökningen av medelarealen till 1969 torde delvis vara skenbar och bero av att tillarrenderad mark i större utsträckning än tidigare medräknats i brukningsenheternas åkerareal. Såsom framgår av tabell 3: 3 är skillnaderna mellan länen stora. S län redovisar en medelareal per brukningsenhet år 1969 av 14,2 ha åker, X och W län drygt 13 ha, medan inlandet inom AC och BD län har en medelareal per brukningsenhet av 5,2 ha.

Medelarealen skogsmark för enskilt ägda taxeringsenheter, vari ingår mer än 2 ha åker, är för norra Sverige 61,2 ha och för riket i dess helhet 41,5 ha. Se vidare tabell 3: 3.

Hittillsvarande förändring av åkerarealen i norra Sverige karakteriseras av en ökning fram till 1950-talet och därefter av en minskning. Åkerarealen hade således som framgår av figur 3: 2 och tabell 3: 4 sin största omfattning år 1951 då den vid brukningsenheter med mer än 2 ha uppgick till 725 000 ha. Under 1930- och 1940-talen pågick inom de två nordligaste länen en omfattande nyodlingsverksamhet. Åren 1932–1956 ökade åkerarealen inom BD län med 26 000 ha eller 48 %, inom AC län med 24 000 ha eller 24 %. Inom övriga län i norra Sverige har åkerarealen under perioden 1932–1956 minskat något eller i stort sett varit oförändrad. Under åren 1956–1961 har en minskning skett inom samtliga län i norra Sverige. Perioden 1961–1969 minskade åkerarealen inom norra Sverige med 101 700 ha eller 15,5 %. Motsvarande minskning för hela riket under samma period var 7,9 %.

3.2 Företagsstruktur

Antalet brukningsenheter i norra Sverige med mer än 2 ha åker uppgick enligt 1969 års lantbruksregister till ca 50 000, vilket utgör en knapp tredjedel av rikets totala antal. 1969 redovisades inom landet ca

Figur 3:2. Åkerarealens förändring åren 1927–1969 enligt jordbruksräkningarna. Index 1927 = 100.

79 500 brukningsenheter av storleken 2–10 ha. 42 % av dessa eller 33 500 finns inom norra Sverige.

Av tabell 3: 5 framgår att brukningsenheterna i norra Sverige till övervägande delen

är små. 67,1 % av brukningsenheterna återfinns i storleksgruppen 2–10 ha och 1,6 % i gruppen 50 ha och mer. Motsvarande tal för riket är 49,0 % resp. 6,1 %.

Ägarna brukar i norra Sverige själva sin

Tabell 3:4. Åkerarealen vid brukningsenheter över 2 ha åker 1927–1969 enligt jordbruksräkningar och lantbruksregister.

Län Område	1 000-tal ha åker, år					
	1927	1937	1951	1956	1961	1969
S	178	175	171	168	152	129
W	96	99	97	90	77	69
X	106	107	106	101	95	82
Y	86	88	89	89	83	69
Z	60	60	62	60	58	50
AC	90	105	123	123	118	99
BD	47	61	77	80	73	56
S:a norra Sverige	663	695	725	711	656	554
S:a riket	3 563	3 590	3 527	3 488	3 296	3 035

Tabell 3:5. Antal brukningsenheter inom olika storleksgrupper enligt 1969 års lantbruksregister.

Län Område	Antal brukningsenheter inom olika storleksgrupper, ha åker						S:a antal bruknings- enheter
	2-5	5-10	10-20	20-30	30-50	50-	
<i>Absoluta tal</i>							
S	2 899	2 880	1 770	660	522	393	9 124
W	1 801	1 359	1 129	498	362	125	5 274
X	1 337	1 910	1 764	666	342	95	6 114
Y	3 033	2 937	1 333	336	141	45	7 825
Z	2 116	1 972	1 070	245	113	30	5 546
AC	3 186	3 885	2 352	620	191	35	10 269
BD	2 156	2 072	1 045	312	160	63	5 808
S:a norra Sverige	16 528	17 015	10 463	3 337	1 831	786	49 960
S:a riket	35 513	43 950	39 852	18 463	14 485	9 892	162 155
<i>Relativa tal</i>							
S	31,8	31,6	19,4	7,2	5,7	4,3	100
W	34,1	25,8	21,4	9,4	6,9	2,4	100
X	21,9	31,2	28,8	10,9	5,6	1,6	100
Y	38,8	37,5	17,0	4,3	1,8	0,6	100
Z	38,3	35,6	19,2	4,4	2,0	0,5	100
AC	31,0	37,9	22,9	6,0	1,9	0,3	100
BD	37,0	35,7	18,0	5,4	2,8	1,1	100
S:a norra Sverige	33,0	34,1	20,9	6,7	3,7	1,6	100
S:a riket	21,9	27,1	24,6	11,4	8,9	6,1	100

åker i större utsträckning än i den södra delen av landet. Endast 4 % av brukningsenheterna var 1969 helt arrenderade, medan 33 % av enheterna var delvis arrenderade. Medelarealen för de helt ägda brukningsenheterna var 8,2 ha, för de helt arrenderade 15,4 ha och för de delvis arrenderade 16,0

ha. Under åren 1961-1969 ökade den arrenderade arealen inom norra Sverige icke blott relativt utan även i absoluta tal, nämligen från 101 300 ha till 134 900 ha, dvs. med 33 600 ha.

Ägareförhållandena i skogsmarken belyses av tabell 3: 6. Därav framgår att i norra

Tabell 3:6. Rikets produktiva skogsmarksareal procentuellt fördelad på ägaregrupper 1964. Skogsstatistisk årsbok 1964-1965 (Riksskogstaxeringen).

Län Område	Allmänna skogar		Enskilda skogar		Samtliga skogar Areal 1 000 ha
	Krono- skogar	Övriga allmänna skogar	Aktie- bolags- skogar	Övriga enskilda skogar	
	procentuell andel av hela skogsarealen				
S	2	4	38	56	1 271
W	13	11	33	43	2 031
X	6	6	42	46	1 454
Y	7	3	44	46	1 899
Z	5	5	47	43	2 549
AC	32	5	24	39	3 202
BD	54	7	10	29	3 957
S:a norra Sverige	23	6	30	41	16 363
S:a riket	19	6	25	50	22 794

Tabell 3:7. Antal brukningsenheter med skog och med mer än 2 ha åker inom olika storleksgrupper. RLF:s jordbruksregister 1962-1964.

Län Område	Antal brukningsenheter		Antal brukningsenheter i olika storleksgrupper, ha skogsmark						Medel- areal för BE med skog
	utan skogs- mark	med skogs- mark	högst 10	11-25	26-50	51-100	101-200	över 200	
<i>Absoluta tal</i>									
S	2 021	12 404	3 402	3 777	2 940	1 554	525	206	39,1
W	749	6 933	851	1 807	2 211	1 326	584	154	50,1
X	1 422	8 348	1 325	1 759	1 961	1 978	1 033	292	59,9
Y	2 515	10 570	2 138	2 432	2 267	2 107	1 244	382	57,5
Z	1 105	7 613	940	1 468	1 658	1 634	1 250	663	86,3
AC	1 500	15 429	1 703	3 328	4 268	3 758	1 792	580	60,4
BD	1 570	9 796	788	1 595	2 678	2 640	1 450	645	82,5
S:a norra Sverige	10 882	71 093	11 147	16 166	17 983	14 997	7 878	2 922	61,0
S:a riket	62 596	170 500	44 272	46 312	40 215	25 309	10 507	3 885	44,3
<i>Relativa tal</i>									
Norra Sverige	—	100	15,7	22,7	25,3	21,1	11,1	4,1	—
Riket	—	100	25,9	27,2	23,6	14,8	6,2	2,3	—

Sverige krono- och bolagsskogarna svarar för en större andel än i riket i dess helhet. Stora arealer kronoskogar finns främst i Norrbottens och Västerbottens län, medan aktiebolag äger relativt stor andel av skogsarealen i södra Norrland. Den privatägda skogsmarkens andel uppgår i norra Sverige till 41 % mot 50 % i hela riket.

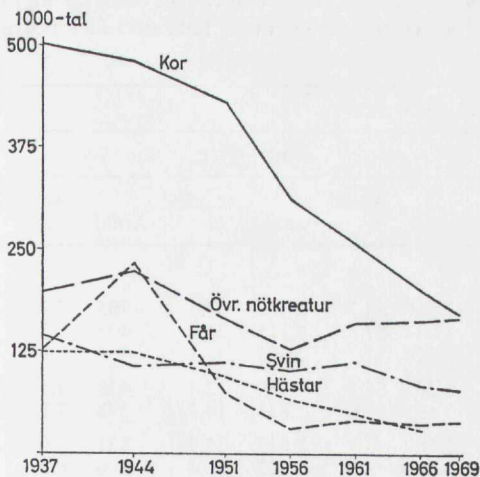
Sambandet mellan jordbruk och skogsbruk belyses av följande uppgifter från RLF:s jordbruksregister 1962-1964. Uppgifter från lantbruksregistret saknas på denna punkt ännu. Den privatägda skogsmarken inom norra Sverige vid brukningsenheter med mer än 2 ha åker uppgick till 4 337 000 ha eller 62,7 % av hela den privatägda skogsmarken i landsdelen. Motsvarande tal för hela riket var ca 7 569 000 ha eller 64,4 %.

Av de i RLF-registret vid denna tidpunkt redovisade 82 000 brukningsenheterna inom norra Sverige med mer än 2 ha åker hade 86,7 % skogsmark, att jämföra med 73,1 % för riket. Medelarealen skogsmark vid brukningsenheter med skog och med över 2 ha åker var enligt uppgifterna i nämnda register i norra Sverige 61 ha och i hela landet 44 ha.

Inom norra Sverige hade enligt RLF-registret 1962-1964 63,7 % av de kombinerade jord- och skogsbruksföretagen mindre än 50 ha skogsmark, mot 76,7 % för hela landet. Vid denna jämförelse bör beaktas den lägre boniteten i de norra delarna av landet. Fördelningen av brukningsenheter på storleksgrupper efter skogsmarksareal framgår av tabell 3: 7.

Förändringar i antalet brukningsenheter mellan 1927 och 1969 redovisas i tabell 3: 8. Medan antalet jordbruk för landet i sin helhet började avta under 1930-talet, nådde norra Sverige det största antalet brukningsenheter under 1940-talet. Ökningen under 1930- och 1940-talen skedde till övervägande delen i de två nordligaste länen.

Från 1951 har en minskning ägt rum i samtliga här behandlade län. Under perioden 1951 till 1961 minskade antalet brukningsenheter i norra Sverige med totalt 18 %, vilket ungefär motsvarar minskningstakten för hela landet. För perioden 1961-1969 redovisas i norra Sverige en minskning med 31 000 brukningsenheter eller 38 %. Motsvarande minskning för hela landet var 30 %. Den snabbare minskningen i norra Sverige torde sammanhånga med att an-

Figur 3:3. Antal husdjur i norra Sverige åren 1937-1969.

Källa: Jordbruksräkningarna 1937-1966
Lantbruksregistret 1969

Anm.: Antal får 1937-1961 = s:a får
» » 1966 och 1969 = får exkl. lamm

delen små brukningsenheter är större än i den södra delen av landet (jämför tabell 3: 5).

3.3 Djurbestånd

Antalet husdjur har under de senaste decennierna minskat i norra Sverige. Såsom framgår av figur 3: 3 gäller detta speciellt antalet kor. Från inemot 500 000 kor i början av 1940-talet hade antalet 1969 nedgått till 170 000. Från 1961 till 1969 har koantalet minskat med 34 % i norra Sverige och med 29 % i hela landet. I norra Sverige finns

21 % av rikets kor.

Vid en kartläggning av strukturförhållandena i jordbruket är det av stort intresse att se i vad mån det finns husdjur vid brukningsenheterna. Uppgifter härom redovisas i tabell 3: 9. Av tabellen framgår allmänt att antalet enheter med djur är relativt sett lägre i norra Sverige än i hela landet. Speciellt stor andel enheter med djurbesättningar har Västerbottens län. Frekvensen nötkreatur- och svinbesättningar är betydligt lägre inom storleksgruppen 2-10 ha åker än för övriga storleksgrupper.

Kor finns således i norra Sverige vid 60 % av brukningsenheterna och vid 65 % i hela riket. Den ringa frekvensen av nötkreaturbesättningar vid de mindre jordbruken kan tolkas så, att jordbruksdriften vid många småbruk i huvudsak upphört.

De brukningsenheter som har kor är till övervägande delen enheter med små besättningar (tabell 3: 10). Inom norra Sverige redovisas 29 760 brukningsenheter med kor varav 37 % har en besättningsstorlek av 1-3 kor och 50 % en besättningsstorlek av 4-9 kor. Motsvarande tal för hela riket är 28 resp. 45 %. Inom norra Sverige redovisas 355 besättningar med mer än 25 kor vilket motsvarar 1,2 % av områdets samtliga kobesättningar. Antalet kor per besättning uppgick år 1969 inom norra Sverige till 5,7. Motsvarande tal för riket var 7,7.

Antalet svin höll sig under 1950-talet i stort sett konstant i norra Sverige vid omkring 110 000. Under 1960-talet har emeller-

Tabell 3:8. Antal brukningsenheter med över 2 ha åker 1927-1961, enligt jordbruksräkningarna samt 1969 års lantbruksregister.

Län Område	Antal brukningsenheter, år				
	1927	1937	1951	1961	1969
S	18 815	18 426	17 342	14 164	9 124
W	13 630	13 376	11 904	7 893	5 274
X	12 733	12 483	11 748	9 370	6 114
Y	14 361	15 095	14 932	12 752	7 825
Z	9 556	9 802	9 968	8 554	5 546
AC	15 922	18 465	19 500	16 940	10 269
BD	8 898	11 063	13 043	11 301	5 808
S:a norra Sverige	93 915	98 710	98 437	80 974	49 960
S:a riket	307 395	307 319	282 187	232 920	162 155

Tabell 3:9. Antal samt relativ andel brukningsenheter med kor, nötkreatur, svin resp. får inom länen i norra Sverige samt vid brukningsenheter av olika storlek inom hela området norra Sverige. Lantbruksregistret 1969.

Område Storleksgrupp	Totala antalet BE	Därav brukningsenheter med							
		kor		nötkreatur		svin		får	
		Antal	Andel %	Antal	Andel %	Antal	Andel %	Antal	Andel %
<i>Län</i>									
S	9 124	4 932	54,1	5 356	58,7	2 489	27,3	705	7,7
W	5 274	2 802	53,1	3 034	57,5	1 315	24,9	405	7,7
X	6 114	3 246	53,1	3 529	57,7	2 093	34,2	485	7,9
Y	7 825	4 877	62,3	5 205	66,5	1 759	22,4	430	5,5
Z	5 546	3 420	61,7	3 695	66,6	816	14,7	398	7,2
AC	10 269	7 232	70,4	7 587	73,9	2 640	25,7	831	8,0
BD	5 808	3 251	56,0	3 430	59,1	372	6,4	366	6,3
<i>Norra Sverige</i>									
2- 5	16 528	6 971	42,8	7 505	45,4	2 531	15,3	1 264	7,6
5-10	17 015	10 358	60,9	11 091	65,2	3 602	21,2	1 294	7,6
10-20	10 463	7 841	74,9	8 317	79,5	3 236	30,9	683	6,5
20-30	3 337	2 658	79,6	2 827	83,5	1 218	36,4	209	6,3
30-50	1 831	1 394	76,1	1 496	81,7	663	36,2	111	6,1
50-	786	538	63,4	600	76,3	234	29,8	59	7,5
S:a norra Sverige	49 960	29 760	59,6	31 836	63,7	11 484	23,0	3 620	7,2
S:a riket	162 155	105 563	65,1	117 290	72,3	63 624	39,2	10 136	6,3

tid en viss minskning skett, så att för 1969 endast 78 600 svin redovisas eller 3,8 % av landets samtliga svin.

Knappt en fjärdedel av jordbruken i norra Sverige har svin. Såsom tabell 3:9 visar har Norrbottens och Jämtlands län särskilt låg frekvens av svinbesättningar.

Brukningenheter som har svin är till

större delen enheter med mycket små besättningar, 76 % har blott 1-2 svin och 13 % 3-9 svin. Motsvarande tal för riket är 32 resp. 20 %. Antalet besättningar inom norra Sverige med mer än 100 svin uppgår till 121. Antalet svin per besättning är 6,8 inom norra Sverige år 1969 mot 32,5 för riket (tabell 3: 11).

Tabell 3:10. Antal brukningsenheter med kor fördelade efter kobesättningarnas storlek. Lantbruksregistret 1969.

Län Område	Antal BE med kor fördelade efter kobesättningarnas storlek								S:a	Antal kor	Kor per besättn.
	1-3	4-9	10-24	25-49	50-74	75-99	100-				
S	2 348	1 992	491	72	21	2	6	4 932	27 413	5,6	
W	1 069	1 166	499	60	4	—	4	2 802	18 767	6,7	
X	807	1 861	554	15	5	3	1	3 246	21 121	6,5	
Y	1 905	2 567	380	21	3	1	—	4 877	24 659	5,1	
Z	1 119	1 778	473	47	3	—	—	3 420	20 894	6,1	
AC	2 561	3 964	676	27	4	—	—	7 232	38 379	5,3	
BD	1 178	1 636	381	53	1	1	1	3 251	19 023	5,9	
S:a norra Sverige	10 987	14 964	3 454	295	41	7	12	29 760	170 256	5,7	
Rel. fördeln.	36,9	50,3	11,6	1,0	0,1	—	—	100			
S:a riket	29 688	47 622	25 436	2 328	289	96	104	105 563	815 797	7,7	
Rel. fördeln.	28,1	45,1	24,1	2,2	0,3	0,1	0,1	100			

Tabell 3:11. Antal brukningsenheter med svin fördelade efter svinbesättningarnas storlek. Lantbruksregistret 1969.

Län Område	Antal BE med svin fördelade efter svinbesättningarnas storlek							Antal svin	Svin per besättn.
	1-2	3-9	10-24	25-99	100-499	500-	S:a		
S	1 823	301	166	144	47	8	2 489	28 533	11,5
W	908	241	91	65	9	1	1 315	9 441	7,2
X	1 666	311	58	41	17	—	2 093	9 663	4,6
Y	1 555	120	32	41	9	2	1 759	7 897	4,5
Z	733	46	18	16	3	—	816	2 527	3,1
AC	1 748	494	255	123	18	2	2 640	17 794	6,7
BD	318	31	10	8	4	1	372	2 802	7,5
S:a norra Sverige	8 751	1 544	630	438	107	14	11 484	78 657	6,8
Rel. fördeln.	76,2	13,4	5,5	3,8	0,9	0,1	100		
S:a riket	20 592	12 962	12 048	13 757	3 876	389	63 624	2 065 125	32,5
Rel. fördeln.	32,4	20,4	18,9	21,6	6,1	0,6	100		

Antalet får exkl. lamm i norra Sverige uppgick 1969 till 39 250, vilket svarar mot 26 % av rikets fårstam. 7 % av brukningsenheterna har får. Av dessa har två tredjedelar under 10 får. Endast 10 % av besättningarna har 25 får eller flera.

3.4 Arbetskraften i lantbruket

I kapitel 2 har redovisats hur lantbruksbefolkningen i norra Sverige, med viss efter-

släpning i förhållande till landet i övrigt, har minskat hittills under 1900-talet. Utvecklingen 1940-1965 av antalet förvärvsarbete inom jord- och skogsbruk i landsdelen redovisas i tabell 3: 12. Uppgifter lämnas där även om fördelningen på län för 1965.

Tabell 3: 12 visar att andelen förvärvsarbete i jordbruk, skogsbruk m. m. i norra Sverige nedgått från 41 till 17 % under perioden 1940-1965. För enbart jordbruk är

Tabell 3:12. Antal förvärvsarbete i jordbruk och skogsbruk i norra Sverige samt deras procentuella andel av samtliga förvärvsarbete enligt folkräkningarna 1940-1965.

Område År	Antal förvärvsarbete			Andel av de förvärvsarbete, %		
	Jordbruk	Skogsbruk	Jordbruk, skogsbruk m. m.	Jordbruk	Skogsbruk	Jordbruk, skogsbruk m. m.
<i>Område</i>	<i>År 1965</i>					
S	14 411	7 205	21 662	11,8	5,9	17,7
W	10 206	6 656	16 872	8,6	5,6	14,2
X	11 223	5 747	17 208	9,1	4,6	13,9
Y	11 769	5 901	17 845	10,1	5,1	15,3
Z	9 974	5 697	15 699	18,4	10,5	29,0
AC	14 253	7 096	21 463	15,3	7,6	23,1
BD	8 023	6 657	14 951	8,1	6,7	15,1
S:a norra Sverige	79 859	44 959	125 700	11,0	6,2	17,3
S:a riket	332 139	67 253	407 560	9,6	1,9	11,8
<i>År</i>	<i>S:a norra Sverige</i>					
1940	220 357	75 616	298 405	30,6	10,5	41,5
1950	156 960	58 602	217 720	21,8	8,1	30,3
1960	84 122	58 934	144 139	11,5	8,1	19,8
1965	79 859	44 959	125 700	11,0	6,2	17,3

Tabell 3:13. I jordbruk sysselsatt arbetskraft över 15 år inom riksområdet Norra Sverige, juni 1961–1968.

År	Brukare och deras fam.-medlemmar		Lejd arbetskraft				Totala antalet sysselsatta personer	
			Fast anställd		Tillfälligt anställd			
	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv
<i>Index (1956 = 100)</i>	(76 270)	(61 250)	(1 360)	(1 390)	(5 320)	(1 060)	(82 950)	(63 700)
1961	80,8	81,1	75,7	86,3	76,7	102,8	80,5	81,6
1962	75,8	75,6	79,4	81,3	78,2	95,3	76,0	76,0
1963	70,7	70,0	69,1	64,0	64,5	94,3	70,0	70,3
1964	61,9	63,6	73,5	76,3	54,3	107,5	61,6	64,6
1965	56,8	55,4	60,3	46,8	30,6	42,5	55,2	55,0
1966	50,2	47,7	53,7	43,9	27,6	34,0	48,8	47,3
1967	34,7	33,7	42,8	28,1	18,6	32,5	33,8	33,6
1968	29,1	25,4	49,0	32,7	20,7	30,8	28,9	25,7
<i>Absoluta tal</i>								
1961	61 650	49 700	1 030	1 200	4 080	1 090	66 760	51 990
1962	57 780	46 280	1 080	1 130	4 160	1 010	63 020	48 420
1963	53 960	42 890	940	890	3 430	1 000	58 330	44 780
1964	47 190	38 980	1 000	1 060	2 890	1 140	51 080	41 180
1965	43 310	33 940	820	650	1 630	450	45 760	35 040
1966	38 270	29 190	730	610	1 470	360	40 470	30 160
1967	26 449	20 645	582	391	988	345	28 019	21 381
1968	22 196	15 565	667	455	1 099	326	23 962	16 346

motsvarande tal 30 resp. 11 %. Uppgifterna om sysselsättningen i jordbruk 1960 och 1965 är inte jämförbara på grund av en överskattning 1965 av antalet gifta medhjälpare kvinnor.

För att dels få en bättre uppfattning om sysselsättningsutvecklingen i början av 1960-talet, dels få de senaste årens utveckling belyst redovisas i tabell 3:13 uppgifter för 1961–1968 om den i jordbruk sysselsatta arbetskraften i riksområdet Norra Sverige. Dessa uppgifter bygger på juniinventeringarna som omfattar ett stickprov av brukningsenheter med minst 2 ha åker och personer över 15 år. Enligt denna tabell var år 1968 drygt 40 000 personer sysselsatta i jordbruket inom riksområdet Norra Sverige. Av dessa utgjordes nära 38 000 eller ca 94 % av brukare och deras familjemedlemmar. Motsvarande procenttal för hela landet uppgick till 86.

Män inom gruppen brukare och deras familjemedlemmar har minskat mycket kraftigt under 1960-talet. År 1961 redovisades inom denna grupp ca 62 000 män inom riksområdet Norra Sverige och år 1968 ca

22 000 män, vilket svarar mot en minskning av 64 %. Motsvarande minskning inom hela landet är 45 %.

Kännedom om jordbrukarnas åldersfördelning är av betydelse om man vill söka bedöma jordbrukets framtida utveckling. I tabell 3:14 redovisas antalet brukare länsvis fördelade på fem åldersgrupper.

Andelen äldre brukare är något högre i norra Sverige än i riket i övrigt. Sålunda är ca 27 % av brukarna i norra Sverige 60 år eller däröver. Motsvarande andel för hela landet är 24 %. Det är speciellt Kopparbergs län som har stor andel äldre brukare, men även Västernorrlands, Värmlands och Jämtlands län ligger över genomsnittet för norra Sverige. Västerbottens län ligger gynnsammast till i detta avseende. Andelen yngre brukare är genomgående låg i norra Sverige vilket tyder på svag rekrytering till jordbrukarkåren. Såsom framgår av tabellen är endast omkring 11 % av brukarna där under 40 år. Motsvarande andel för hela riket och för Malmöhus län är respektive 15 och 19 %.

Jordbrukarnas medianålder, som har be-

Tabell 3:14. Antal brukare vid brukningsenheter med mer än 2 ha åker inom länen i norra Sverige fördelade efter ålder den 26 juni 1969 enligt lantbruksregistret samt uppskattad median-ålder för dessa.

Län Område	Antal brukare i åldern						Summa	Median- ålder
	-39 år	40-49 år	50-59 år	60-66 år	67- år	Okänd ålder		
<i>Absoluta tal</i>								
S	1 066	2 021	2 726	1 824	910	1 252	9 799	54,5
W	616	1 086	1 615	1 181	530	601	5 629	55,0
X	790	1 372	1 896	1 228	427	540	6 253	54,0
Y	813	1 748	2 480	1 703	558	682	7 984	54,5
Z	631	1 239	1 803	1 158	450	617	5 898	54,5
AC	1 331	2 688	3 442	2 054	525	793	10 833	53,0
BD	723	1 367	1 988	1 174	382	582	6 216	54,0
S:a norra Sverige	5 970	11 521	15 950	10 322	3 782	5 067	52 612	54,5
S:a riket	25 845	39 447	51 177	30 887	10 186	13 141	170 683	53,0
<i>Relativa tal</i>								
S	10,8	20,6	27,8	18,6	9,3	12,9	100	
W	11,0	19,3	28,6	21,0	9,4	10,7	100	
X	12,6	21,9	30,4	19,6	6,8	8,7	100	
Y	10,2	21,9	31,1	21,3	7,0	8,5	100	
Z	10,7	21,0	30,6	19,6	7,6	10,5	100	
AC	12,2	24,8	31,8	19,0	4,9	7,3	100	
BD	11,7	21,9	32,0	18,8	6,2	9,4	100	
S:a norra Sverige	11,4	21,9	30,3	19,6	7,2	9,6	100	
S:a riket	15,2	23,1	30,0	18,0	6,0	7,7	100	

räknats med ledning av uppgifter i 1969 års lantbruksregister, är i norra Sverige 54,5 år att jämföra med 53 år för landet i genomsnitt.

Tabell 3: 15 visar att det finns ett klart samband mellan brukarnas ålder och brukningsenheternas storlek. Brukarnas ålder är således högst vid de minsta egendomarna.

Tabell 3:15. Antal brukare vid brukningsenheter med mer än 2 ha åker inom norra Sverige fördelade efter ålder den 26 juni 1969 enligt lantbruksregistret. Uppgifter för olika storleksgrupper efter åkerarealen.

Storleksgrupp, ha åker	Andel brukare i åldern, %						Summa		Median- ålder
	-39 år	40-49 år	50-59 år	60-66 år	67- år	Okänd ålder	%	antal	
2,1- 5,0	7,7	17,6	28,5	22,0	10,4	13,8	100	17 161	56,5
5,1- 10,0	9,4	20,5	31,2	21,4	7,5	10,0	100	17 909	55,0
10,1- 20,0	13,4	25,8	32,2	17,8	4,8	6,0	100	11 159	52,5
20,1- 30,0	19,7	29,7	31,2	12,6	2,3	4,5	100	3 565	49,5
30,1- 50,0	24,7	31,0	28,8	11,3	1,7	2,5	100	1 972	48,0
50,1-100,0	31,8	33,4	23,8	7,1	1,1	2,8	100	719	45,0
100,1-	32,3	34,6	22,9	4,7	1,6	3,9	100	127	44,5
Summa	11,4	21,9	30,3	19,6	7,2	9,6	100	52 612	54,5

4.1 Vegetabilieproduktion

De naturliga förutsättningarna för jordbruk i Norrland och nordvästra Svealand begränsar växtodlingen till att nästan helt utgöras av vallväxter och foderspannmål. Areal av olika grödor redovisas i tabell 4: 1.

Den areal brödsäd och oljeväxter som redovisas i tabellen odlas huvudsakligen i södra Värmland samt i viss utsträckning i Gävleborgs och Kopparbergs län. Fodersäd odlas i samtliga här medtagna län, men odlingen har sin tyngdpunkt i de södra delarna. Vallen är den gröda som har den största omfattningen. Den dominerar främst i de fyra nordligaste länen där den tar i anspråk omkring 3/4 av åkerarealen. Vallarealen har minskat under 1960-talet, medan fodersädsarealen ökat. En viss potatisodling finns i samtliga här redovisade län.

Avkastningsnivån i växtodlingen belyses av tabell 4: 2, där normskördarnas storlek i de olika länen angetts i förhållande till riksmedeltalet.

Normskördarna för fodersäd ligger således i norra Sverige i allmänhet 20 à 30 % under riksmedeltalet. De aktuella skördarna i södra Norrland och i Kopparbergs län har dock under den senaste 5-årsperioden legat på en något högre nivå än vad normskördarna anger. Vallskörden ligger i norra Sverige 15-25 % under riksmedeltalet. Normskörden för matpotatis ligger gynnammast till av samtliga grödor, endast obe-

tydligt under riksmedeltalet. De aktuella potatisskördarna har dock i Norrland under den senaste 5-årsperioden allmänt legat lägre än normskördarna.

Växtodlingen är såsom framgår av det föregående väsentligen inriktad på foderproduktion. Detta gör att handeln med vegetabilier är begränsad. Sålunda är den saluförda kvantiteten brödsäd och fodersäd liten i Norrland, varför det finns få centrala spannmålmagasin och torkar i området. De handelsförda kvantiteterna potatis har större betydelse och man synes räkna med en ökning av potatishandeln i Norrland. Så t. ex. sker inom jordbrukets ekonomiska föreningar en utbyggnad av lager- och hantverksanläggningar.

4.2 Animalieproduktion

4.2.1 Mjölproduktion och mejeriindustri

Mjölproduktionen är av stor betydelse i stora delar av vårt land, bl. a. i norra Sverige. Den utgör där jordbrukarens främsta inkomstkälla. Ungefär 2/3 av inkomsten av försålda jordbruksprodukter kommer sålunda från mjölken.

Såsom redovisats i kapitel 3 har antalet kor minskat starkt under de senaste decennierna. Från 1961 till 1969 har koantalet i Värmland och i länen norr därom minskat från totalt 258 000 till 170 000. Det innebär en minskning med 5,0 % per år mot 4,2 %

Tabell 4:1. Åkerjordens användning i norra Sverige (7 län) åren 1961 och 1969. Jordbruksräkningen 1961 och lantbruksregistret 1969.

Gröda	1961		1969	
	ha	%	ha	%
Höstvete	5 348		4 632	
Vårvete	4 589		397	
Råg	1 677		1 108	
S:a brödsäd	11 614	2	6 137	1
Korn	64 813		119 107	
Havre	67 315		41 493	
Blandsäd	21 342		9 947	
S:a fodersäd	153 470	23	170 547	31
Oljeväxter	750	—	3 628	1
Vall till hö	375 053		273 312	
Vall till frö	7 889		2 438	
Vall till bete	36 978		44 594	
S:a vall	419 920	64	320 344	58
Grönfoder m. m.	8 651	1	8 405	1
Potatis	17 416	3	14 469	3
Övriga växtslag	876	—	862	—
Träda och obrukad åker	43 411	7	29 969	5
Totalt	656 108	100	554 361	100

per år för hela riket. I tabell 4: 3 redovisas antalet kor och minskningstakten länsvis. Vidare lämnas i figur 4: 1 (se efter s. 32) en kartmässig redovisning av antalet kor per kommunblock i Norrland samt Kopparbergs och Värmlands län. Kartan ger en bild av mjölkproduktionens lokalisering.

Tabell 4:2. Normskördar 1969 för riket och länen i norra Sverige. SCB:s meddelande J 1970:13.

Län	Höstvete	Korn	Vall- Havre skörd	Mat- potatis
<i>Relativa tal (riksmedeltalet = 100)</i>				
S	62	75	71	80
W	68	76	74	85
X	63	67	71	85
Y	—	71	73	80
Z	—	77	80	77
AC	—	75	89	75
BD	—	67	79	72
<i>Absoluta tal</i>				
Riket, kg/ha	3 739	2 830	2 716	5 761
			23 956	

Mjölkproduktionen har liksom antalet kor gått ner såväl i norra Sverige som i landet i övrigt. Dock är minskningen av mjölkproduktionen mera begränsad beroende på den starka avkastningsuppgången sedan slus-

Tabell 4:3. Antal kor vid brukningsenheter med mer än 2 ha åker åren 1961 och 1969 samt den årliga minskningstakten i norra Sverige. Jordbruksräkningen 1961 och lantbruksregistret 1969.

Län	Antal kor		Årlig procentuell minskn. perioden 1961-1969
	1961	1969	
S	40 670	27 413	4,8
W	25 486	18 767	3,7
X	31 206	21 121	4,7
Y	39 757	24 659	5,8
Z	29 737	20 894	4,3
AC	59 683	38 379	5,3
BD	31 681	19 023	6,2
S:a norra Sverige	258 220	170 256	5,0
S:a riket	1 155 408	815 797	4,2

Tabell 4:4. Mjölkinvägningen vid mejerierna. Jordbruksekonomiska medd. 1969:11 och 1970:4.

Område	Mjölkinvägning, milj. kg			Årlig förändring, %	
	1960/61	1966	1969	1960/61-1969	1966-1969
Värmland, Dalarna o. Gästrikland	197	213	209	+ 0,7	- 0,7
Nedre Norrland ¹	189	214	197	+ 0,5	- 2,7
Västerbotten	123	129	114	- 1,0	- 4,1
Norrbottnen	67	70	62	- 0,9	- 3,7
Summa	576	626	582	+ 0,1	- 2,4
S:a riket	3 298	3 239	2 971	- 1,3	- 2,8

¹ Region Nedre Norrland, se figur 4:2.

tet av 1950-talet. Under perioden 1958-1967 har avkastningen per ko ökat med i medeltal 110 kg per år, att jämföra med 89 kg för riket. Detta är ett resultat av övergång till annan ras, av avelsarbete och förbättrad utfordring.

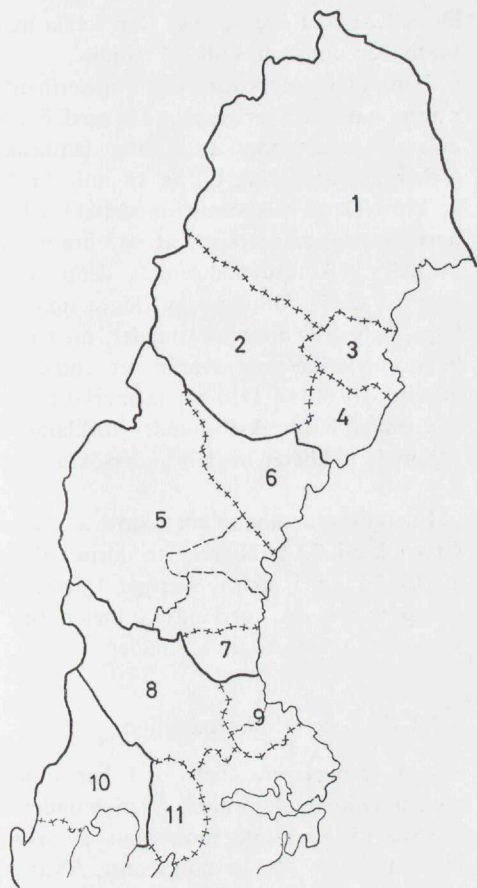
Tabell 4: 4 visar förändringarna under 1960-talet i mjölkinvägningen vid mejerierna dels i riket dels i olika delar av norra Sverige. Det kan i sammanhanget nämnas att i norra Sverige levereras ca 90 % av den producerade mjölken till mejeri. Tabellen visar att mjölkproduktionen i norra Sverige var högre 1966 än produktionsåret 1960/61. Under de senaste åren har en minskning skett, framför allt i Norrbotten och Västerbotten, där minskningen 1966-1969 har varit 3 à 4 % per år i genomsnitt. Under det senaste året har minskningen i mjölkproduktionen fortsatt och torde i norra Sverige komma att överstiga 5 %.

Mejeriindustrin i norra Sverige drivs helt i jordbrukets ekonomiska föreningars regi. Från ett ursprung i många små mejeriföreningar har en koncentration successivt ägt rum till större föreningar och till mejeriförbund. Landet har numera indelats i fem regioner. Inom varje region arbetar man med sikte på en enda mejeriförening. Man har också diskuterat en enda landsomfattande mejeriförening. Regionindelningen innebar för Norrlands del att där bildades två regioner, Regionen Nedre Norrland och Regionen Övre Norrland. De övriga är Östra, Västra och Södra regionerna. Övre Norrlandsregionen hade vid årsskiftet 1969/70

fyra mejeriföretag med tillsammans 21 mejerier. De fyra företagen är Västerbottens södra mejeriförening, Skellefteortens mejeriförening, Lappmarkens mejeriförening samt Norrbottens läns producentförening. En fusion pågår mellan Västerbottens södra mejeriförening, Skellefteortens mejeriförening och Lappmarkens mejeriförening. Namnet på den nya föreningen avses bli Norrmejerier och verksamheten skall starta 1 januari 1971.

I nedre Norrlandsregionen fanns vid årsskiftet 1969/70 tre mejeriföretag: Södra Hälsinglands mejeriförening, Nedre Norrlands producentförening (NNP) och Ångermanlands mejeriförening. Dessa tre företag hade tillsammans 14 mejerier. NNP är en branschblandad förening som började sin verksamhet den 1 januari 1970. Till NNP har Jämtlands mejeriförening, Sundsvalls MC samt N:a och V:a Hälsinglands mejeriförbund anslutit sig. Vid samma tidpunkt övertog Ångermanlands mejeriförening verksamheten vid Örnköldsviks ortens andelsmejeriförening.

Av Östra regionen ligger inom nuvarande stödområde Dalarnas mejeriförening med fem mejerier, Gefleortens mejeriförening med två mejerier och de norra delarna av Örebro-Ortens mejeriförening. Av Västra regionen ligger inom stödområdet Värmlandsmejerier med f. n. 6 mejerier samt del av Västra Dals mejeriförening (tillhör Västsvenska Mejeriernas centralförbund). Den aktuella mejerierorganisationen redovisas i figur 4: 2 och i tabell 4: 5. I tabellen redovisas även invägningen av mjölk per företag un-

— Regiongräns
 + + + + + Mejeriföreningsgräns
 - - - - - Länsgrens

Områden

Regionen Övre Norrland

1. Norrbottens läns producentförening
2. Lappmarkens mejeriförening
3. Skellefteortens mejeriförening
4. Västerbottens södra mejeriförening

Regionen Nedre Norrland

5. Nedre Norrlands producentförening (NNP)
6. Ångermanlands mejeriförening
7. Södra Hälsinglands mejeriförening

Delar av Östra och Västra regionerna

8. Dalarnas mejeriförening
9. Gefleortens mejeriförening
10. Värmlandsmejerier
11. Örebro-Ortens mejeriförening

Figur 4:2. Mejeriorganisationens regionala indelning i norra Sverige, januari 1970.

der 1969.

En koncentration av mejerihanteringen till färre driftsplatser pågår. Enligt uppgifter från Svenska Mejeriernas Riksförening (SMR) beräknas antalet mejerier i norra Sverige vid årsskiftet 1970/71 ha nedgått från de i tabell 4: 5 angivna 49 till 42.

Kostnaderna i mejeriindustrin, särskilt eventuella skillnader mellan norra Sverige och övriga delar av landet, har på vårt uppdrag utretts genom Sveriges lantbruksförbund. Lantbruksförbundet har därvid sökt beräkna och bedöma skillnaderna mellan norra Sverige och övriga delar av landet i fråga om sådana kostnader i mejerihanteringen som är regionalt betingade. Kostnaderna som har beräknats för olika moment i mejeriprocessen avser 1969. Vid utred-

ningen har följande framkommit.

Uppsamlingskostnaderna är bl. a. på grund av de stora avstånden höga i norra Sverige. De har beräknats till i medeltal 4,51 öre per kg invägd mjölk mot 2,86 öre för övriga Sverige. Skillnaden i uppsamlingskostnader, 1,65 öre per kg, motsvarar en total merkostnad av 9,6 milj. kr för norra Sverige. Skillnaden i genomsnittlig mejeristorlek mellan norra och övriga Sverige (se tabell 4: 5) bedöms öka merkostnaden för invägning och allmän mjölkbehandling med 0,5 öre per kg, vilket för hela den invägd kvantiteten mjölk i norra Sverige motsvarar en total merkostnad av 2,9 milj. kr.

Kostnaderna för förpackning och framställning av konsumtionsmjölk (k-mjölk), grädd m. m. beräknas i norra Sverige vara 1 öre högre per kg k-mjölk än i landet i öv-

Tabell 4:5. Mejeribranschens organisation i norra Sverige den 1.1.1970 samt mjölkinvägning 1969. SMR:s statistik.

Region Mejeriföretag	Antal drifts- platser 1969	Mjölkinvägning 1969, milj. kg	
		Totalt	Per drifts- plats
<i>Övre Norrland</i>			
Norrbottnens läns producentför.	5	62	12,5
Skellefteortens mf ¹	4	42	10,5
Västerbottnens Södra mf ¹	6	58	9,7
Lappmarkens mf ¹	6	14	2,3
S:a Övre Norr- land	21	176	8,4
<i>Nedre Norrland</i>			
Ångermanlands mf	4	51	12,7
NNP	10	117	11,7
Södra Hälsing- lands mf	1	29	28,9
S:a Nedre Norr- land	15	197	13,1
Dalarnas mf	5	70	14,0
Gefleortens mf	2	51	25,2
Värmlands- mejerier	6	88	14,7
S:a av ovan- stående	49	582	11,9
Övriga delar av landet	135	2 389	17,7
S:a riket	184	2 971	16,1

¹ Sammanförs den 1 jan. 1971 till Norrmejerier.

rikt. Detta beror på skillnader i förpackningsanläggningarnas storlek. Merkostnaden uppskattas till 3,2 milj. kr.

För smör uppskattas skillnaden i tillverknings- och förpackningskostnader mellan norra och övriga Sverige till ca 10 öre per kg. Totalt motsvarar detta en merkostnad i norra Sverige av 1,07 milj. kr. För osttillverkningen har det inte varit möjligt att uppskatta någon kostnadsskillnad mellan olika delar av landet.

Distributionskostnaderna för mejeriprodukter har för norra Sverige beräknats till genomsnittligt 3,71 öre per kg och för övriga Sverige till 3,34 öre per kg. Merkostnaden

blir således 0,4 öre per kg. Den totala merkostnaden uppskattas till 1,4 milj. kr.

Den totala merkostnaden i mejerihanteringen i norra Sverige jämfört med övriga delar av landet uppskattas enligt lantbruksförbundets utredning till ca 18 milj. kr för år 1969. Detta motsvarar i medeltal för hela norra Sverige en merkostnad av 3 öre per kg invägd mjölk. Huvuddelen av denna merkostnad (2/3) förklaras av högre uppsamlings- och distributionskostnader, medan en högre mejerikostnad svarar för endast en mindre del (1/3). Den totala merkostnaden kan enligt lantbruksförbundet förklaras av regionala olikheter mellan undersökta regioner.

I detta sammanhang bör redovisas att priset på k-mjölk är högre i de norra delarna av landet än i södra Sverige. Därigenom kompenseras de norrländska mejerierna i viss mån för sina högre kostnader.

4.2.2 Kött- och fläskproduktion

Såsom framgår av figur 3:3 har minskningen av koantalet i norra Sverige under de senaste 15 åren inte motsvarats av någon minskning av övriga nötkreatur. Tvärtom har en viss ökning ägt rum. För totala antalet nötkreatur i landsdelen innebär detta en genomsnittlig minskning med 2,7 % per år under 1960-talet att jämföra med en minskning med 5,0 % för enbart kor. Minskningen är starkast i Norrbottens, Västernorrlands och Västerbottens län.

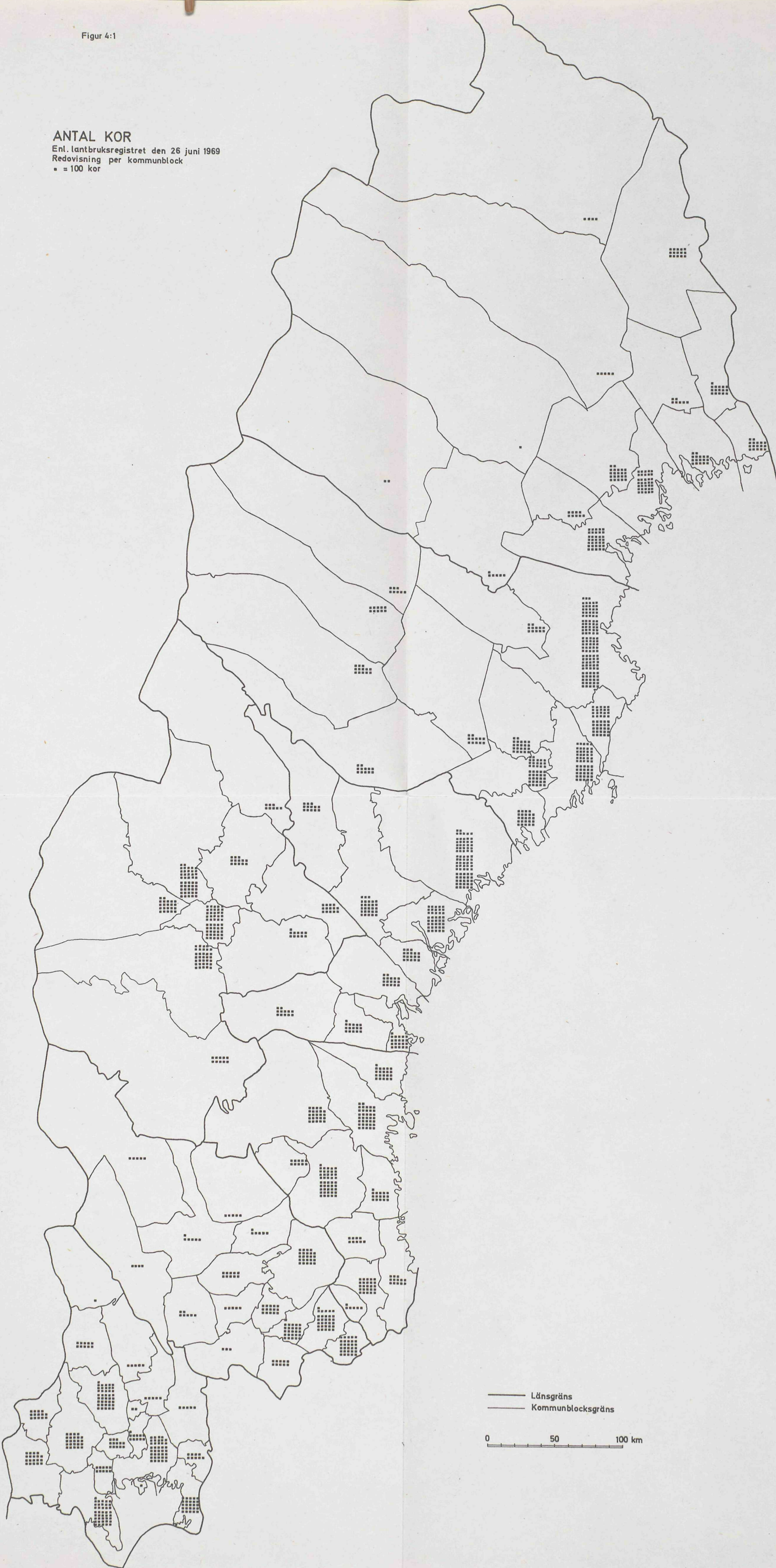
Den här redovisade utvecklingen torde sammanhånga med att man under 1960-talet i ökande utsträckning har fött upp sina kalvar och låtit slakta dem som ungnöt. Den andel spädkalvar som slaktas har i norra Sverige numera nedgått till hälften av omfattningen i början av 1960-talet. Genomsnittligt slaktades 1969 något mer än 10 % av spädkalvarna i landsdelen. Den största kvarvarande kalvreserven finns i Norrbottens och Jämtlands län.

Den ökade uppfödningen av ungnöt har tillsammans med ökad utslaktning av kor medfört att storboskapens andel av nötslakten i norra Sverige ökat från 42 % år 1961

Figur 4:1

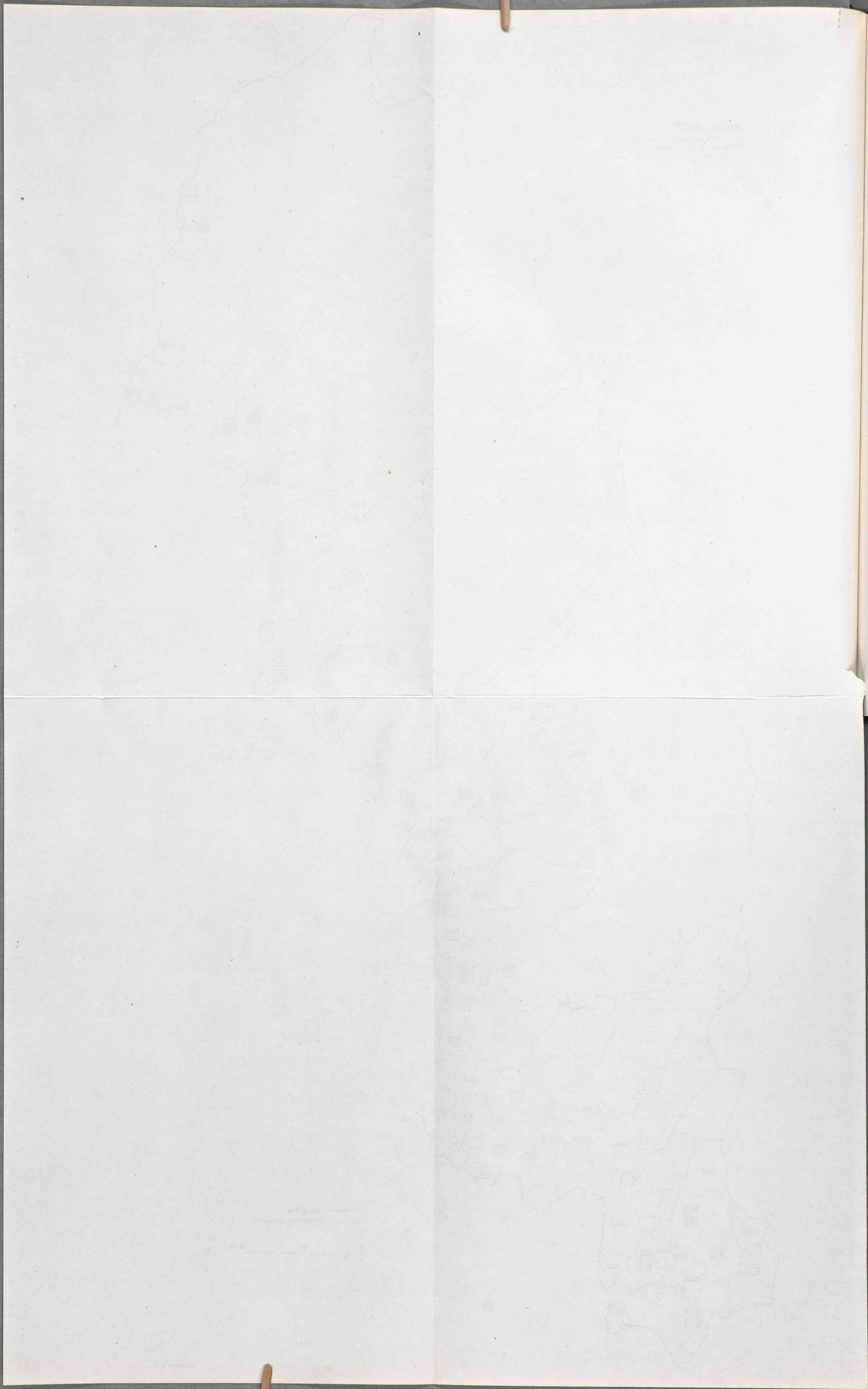
ANTAL KOR

Enl. lantbruksregistret den 26 juni 1969
Redovisning per kommunblock
■ = 100 kor

— Länsgrens
— Kommunblocksgräns

0 50 100 km

S
f
Y
N
J
K
W
S
S
sa
te
er
til
kr
ka
be
til
ve
tal
nó
vic
há
pé
me
red
ca
600
T
pro
Tab
Slak
om
Nor
Vás
Sum
SOU
3-0

Tabell 4.6. Slakteriföreningarnas slakt av kött. Sveriges slakteriförbunds årsredovisningar.

Slakteriförening	Slaktad årlig kvantitet, ton		Årlig förändring 1961-1969, %
	medeltal 1961-1963	medeltal 1968-1969	
Norrbottnen	1 390	1 454	+ 0,6
Västerbottnen	5 067	5 221	+ 0,4
Jämtland	2 377	2 594	+ 1,2
Nedre Norrland ¹	2 946	3 303	+ 1,6
Kopparberg	1 665	2 140	+ 3,2
Värmland	4 690	4 234	- 1,4
Summa	18 135	18 946	+ 0,6
S:a rikets samtl. slakteriföreningar	125 289	134 523	+ 1,0

¹ Område 4 figur 4:3.

till 61 % år 1969. Medelviktorna på slaktkropparna såväl av storboskap som av större kalv har vidare ökat under 1960-talet. Detta beror till stor del på en successiv övergång till tyngre kreatursraser.

I tabell 4: 6 redovisas uppgifter om utvecklingen av köttproduktionen under 1960-talet. Tabellen anger de mängder kött av nöt (inkl. kalv), får och häst som slaktats vid slakteriföreningarna. Slakten av får och häst påverkar talen endast obetydligt. Den pågående ökningen av fårstammen har dock medfört att slakten av får och lamm i den redovisade delen av norra Sverige ökat från ca 200 ton i början av 1960-talet till ca 600 ton år 1969.

Tabellen visar en i huvudsak oförändrad produktion av kött under 1960-talet. Det

Tabell 4.7. Besiktigad svinslakt. Veterinärstyrelsens besiktningstatistik.

Slakteriföreningsområde	Slaktad årlig kvantitet, ton		Årlig förändring 1962/63-1968/69 %
	medeltal 1962-1963	medeltal 1968-1969	
Norrbottnen	306	195	- 7,2
Västerbottnen	2 220	1 803	- 3,4
Jämtland	251	94	- 15,0
Nedre Norrland	767	894	+ 2,6
Kopparberg	1 139	819	- 5,3
Värmland	2 493	3 056	+ 3,4
Valbo slakteri (del av SGS)	1 007	1 390	+ 5,5
Summa	8 183	8 251	+ 0,1
S:a riket	203 800	229 700	+ 2,0

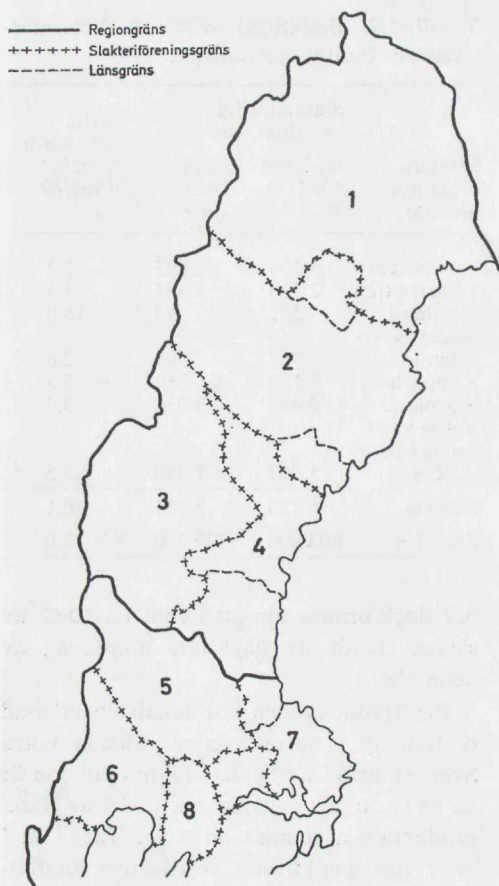
bör dock erinras om att i runt tal 10 % av slakten beror av pågående minskning av koantalet.

Fläskproduktionen har relativt begränsad omfattning i norra Sverige. Medan norra Sveriges andel av landets köttproduktion är ca 14 %, utgör motsvarande andel av fläskproduktionen mindre än 4 %. Tabell 4: 7 visar den besiktigade svinslaktens omfattning vid början och slutet av 1960-talet. Därav framgår att fläskproduktionen ökat i de sydliga delarna av norra Sverige men minskat i de nordligare delarna. Särskilt märks att fläskproduktionen har mycket liten omfattning i Jämtlands och Norrbottens län.

Inom *slakteribranschen* svarar slakteriföreningarna för huvuddelen av den besiktigade slakten i norra Sverige eller ca 87 %, medan privatägda slakterier svarar för en

Tabell 4.8. Privatslakteriernas slakt 1969. Veterinärstyrelsens besiktningstatistik.

Slaktföreningsområden	Slaktad kvantitet, ton							Antal slakterier	Slaktad kvantitet per driftspl., ton
	Storboskap	Större kalv	Mindre kalv	Får	Häst	Svin	Total slakt		
Norrbottnen	440	51	10	8	39	149	705	3	235
Västerbottnen	466	85	3	4	35	155	748	1	748
Summa	906	144	13	12	74	304	1 453	4	363

Figur 4:3. Slakteriorganisationens regionala indelning i norra Sverige, januari 1970.

Områden

Norrlandsregionen

1. Norrbottens slakteriförening
2. Västerbottens slakteriförening
3. Nedre Norrlands producentförening (NNP)
4. Nedre Norrlands slakteriförening

Övriga regioner

5. Kopparbergs läns andelsslakteriförening
6. Värmlands slakteriförening
7. Stockholm-Gävle slakteriförening (SGS)
8. Örebro läns slakteriförening

mindre del. Härutöver förekommer en viss hemslakt.

Inom den föreningsägda slakteriorganisationen syftar man till en indelning av landet i fem regioner. Föreningarna i Norrland med undantag av Gästrikland avses bilda en enda region. Visst samarbete på regionplanet har förekommit redan under 1969.

I Norrlandsregionen fanns 1969 fyra slakteriföreningar, Nedre Norrlands slakteriförening, Jämtlands slakteriförening, Västerbottens slakteriförening och Norrbottens slakteriförening. Av dessa har Jämtlands slakteriförening från den 1 januari 1970 ingått i den branschblandade organisationen Nedre Norrlands producentförening (NNP). Nedre Norrlands slakteriförening och Västerbottens slakteriförening har från den 1 juli 1970 gått samman och bildat en ny förening, benämnd Norrlands slakteriförening. Den regionala slakteriorganisationen illustreras av figur 4:3. Omfattningen av och strukturen inom de privatägda och föreningsägda delarna av slakteribranschen framgår av tabellerna 4:8 resp. 4:9. Slakterierna i Norrlandsregionen redovisar 1969 i medeltal per driftsplats en slaktad kvantitet av ca 1 500 ton, återstående del av norra Sverige ca 5 000 ton och övriga föreningslakterier i landet i medeltal per driftsplats ca 13 000 ton slaktad vikt. De fyra privatslakterier som förekommer i norra Norrland slaktade 1969 i medeltal endast ca 360 ton.

Kostnaderna i föreningslakterierna i norra Sverige har undersökts av Sveriges lantbruksförbund. Jämförelser har därvid gjorts mellan slakterier i norra och mellersta Sverige år 1968. Med norra Sverige avses här liksom tidigare norrlandsläna samt Värmlands och Kopparbergs län. I mellersta Sverige innefattas här Stockholms, Östergötlands, Jönköpings, Älvsborgs, Skaraborgs, Örebro och Västmanlands län.

Sammanfattningsvis redovisar lantbruksförbundet att transport- och slakterikostnaderna i norra Sverige befunnits vara högre för samtliga djurslag och kostnadsställen. Se vidare tabell 4:10. Den totala merkostnaden har uppskattats till ca 4 milj. kr.

34 % av merkostnaden anges bero av högre intransportkostnader per kg samt 26 % av högre kostnader på grund av lägre medelvikt än i Mellansverige. Återstående 40 % av merkostnaden kan enligt lantbruksförbundet delvis bero av slakteriernas ringa storlek. Såsom framgår av redovisningen i

Tabell 4:9. Föreningsslakterierna slakt 1969. Sveriges slakteriförbunds årsredovisningar.

Slakteriförening	Slaktad kvantitet, ton						Total slakt	Antal slakterier	Slaktad kvantitet per driftspl., ton
	Stor-boskap	Större kalv	Mindre kalv	Får	Häst	Svin			
Norrbotten	1 198	127	58	27	68	36	1 514	1	1 514
Västerbotten	4 254	710	49	103	226	1 626	6 968	4	1 742
Jämtland	2 187	147	78	91	153	84	2 740	2	1 370
Nedre Norrland	2 617	307	61	194	215	727	4 121	3	1 374
Kopparberg	1 893	167	19	113	72	659	2 923	1	2 923
Värmland	3 421	671	22	156	206	3 109	7 585	1	7 585
Valbo slakteri inom SGS	2 243	249	18	47	73	1 390	4 020	1	4 020
Summa	17 813	2 378	305	731	1 013	7 631	29 871	13	2 298
Övriga föreningar	102 220	10 263	499	2 169	1 916	187 766	304 163	23	13 224
S:a rikets samtliga slakteriföreningar	120 033	12 641	804	2 900	2 929	195 397	334 034	36	9 279

det föregående är sålunda slakterierna i norra Sverige betydligt mindre än i mellersta och södra Sverige. Det främsta skälet till detta är de långa transportavstånden och därmed sammanhängande höga transportkostnader.

Tabell 4:10. Merkostnader för slakterier i norra Sverige jämfört med mellersta Sverige 1968. Sveriges lantbruksförbund.

Djurslag	Merkostnad	
	öre/kg slaktvikt	totalt 1 000-tal kr
Storboskap	14,46	2 229
Större kalv	17,68	484
Mindre kalv	24,91	72
Får och lamm	34,62	216
Svin	12,31	860
Sugga	13,87	99
Summa	14,80	3 959

5 Gällande bestämmelser för särskilt stöd till jordbruket i norra Sverige

5.1 Inledning

Särskilt statligt stöd till jordbruket i norra Sverige har utgått sedan lång tid tillbaka. Stödet har utgått i form av pristillägg på jordbruksprodukter samt såsom rationaliserings- och produktionsbefrämjande stöd. Vissa stödåtgärder har gällt enbart Norrland medan de flesta har kommit även andra områden norr om de mellansvenska slättbygderna till godo. Syftet med de statliga insatserna har varit att förbättra produktionsapparaten tekniskt och strukturellt samt att förbättra inkomsterna för jordbrukarna i landsdelen. Motivet har varit de särskilda förhållanden som har rått dels i fråga om naturliga förutsättningar för jordbruk, dels i fråga om näringens struktur och tekniska nivå.

I samband med beslutet av 1967 års riksdag om riktlinjer för jordbrukspolitiken uttalade föredragande departementschefen (prop. 1967: 95) att det vid utformningen av dessa inte varit möjligt att helt ta hänsyn till de särskilda förhållandena i norra Sverige. Av flera skäl borde emellertid en betydande jordbruksproduktion även i fortsättningen upprätthållas i dessa delar av landet. Med hänsyn härtill borde jordbruket där även i framtiden få särskilt stöd. Riksdagen godkände dessa uttalanden (JoU 1967: 25 och 31, rskr 280) och beslöt i enlighet med Kungl. Maj:ts förslag, att särskilt rationaliserings- och prisstöd även i fort-

sättningen skulle utgå i huvudsak enligt oförändrade bestämmelser.

5.2 Särskilt prisstöd

I syfte att förbättra inkomsterna för jordbrukarna i Norrland och delar av mellersta Sverige utgår regionalt jordbruksstöd i form av extra mjölkpristillägg och fraktbidrag för fodersändningar. Vidare är slaktdjursavgifterna i Norrland utom Gästrikland reducerade i förhållande till landet i övrigt.

Extra mjölkpristillägg, som utgör ett statligt pristillägg på mjölk i norra Sverige, har utgått sedan 1941. Under vissa perioder har stöd till mjölkproduktionen dessutom utgått i annan form, bl. a. såsom körinjebidrag och s. k. clearingtillägg. År 1952 slopades sistnämnda båda stödformer och det statliga stödet koncentrerades till det extra mjölkpristillägget. De grunder, efter vilka detta tillägg utgått, har ändrats vid flera tillfällen. Senast skedde detta år 1962. Syftet med bidraget är att kompensera producenterna i de norra delarna av landet för sämre produktionsförutsättningar betingade av klimat, jordmån m. m.

Bidraget är ej begränsat till någon viss storleksgrupp utan utgår till alla som levererar mjölk till mejeri, oavsett leveransernas storlek. De delar av Sverige, där det extra mjölkpristillägget utgår, domineras av småbruk. Bidraget har därför kommit att

Tabell 5:1. Extra mjölkpristilläggets storlek i olika områden enligt gällande bestämmelser. Statens jordbruksnämnds cirkulär 1962:79.

Område	Öre per kg mjölkfett	Öre per kg 4 %-ig mjölk
I. Vid mejerier i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker, vid mejerierna i Gäddede och Sveg i Jämtlands län samt vid mejeriet i Backe i Västernorrlands län;	260	10,4
I a. vid andra mejerier i Norrbottens län än ovan avses samt vid Jörns och Norsjö mejerier i Västerbottens län ävensom för den mjölk, som från förutvarande leverantörer till sistnämnda tvenne mejerier levereras till Skellefteå mejeri;	230	9,2
II. vid Skellefteå mejeri i övrigt samt vid andra mejerier i Västerbottens och Jämtlands län än ovan avses ävensom för den mjölk som från förutvarande leverantör till det numera nedlagda mejeriet i Särna, Kopparbergs län, levereras till Mora mejeri;	210	8,4
III. vid mejerier i Västernorrlands län med undantag av mejeriet i Backe samt vid Ljusdalsortens mejeriförenings mejeri i Hälsingland;	170	6,8
IV. vid mejerier i Hälsingland i övrigt samt vid mejerierna i Leksand, Mora (med ovan vid II angivet undantag) och Vansbro i Kopparbergs län;	150	6,0
V. vid mejerier i Gästrikland med undantag för mjölk, som levereras från producenter inom Uppsala och Västmanlands län, vilka skall äga uppbära extra mjölkpristillägg med 35 öre per kg mjölkfett, samt vid andra mejerier i Kopparbergs län än ovan avses, ävensom vid mejerier i Värmlands län, i Örebro läns bergslag samt för den mjölk, som från förutvarande leverantörer till det numera nedlagda mejeriet i Nora, Örebro läns bergslag, levereras till mejeriet i Örebro, ävensom vid mejerierna i Tössbo och Vedbo härader och Åmåls stad i Älvsborgs län samt	56	2,2
V a. vid mejerierna i Skärplinge och Tierp, Uppsala län, och Östervåla, Västmanlands län, med undantag för mjölk, som levereras från producenter inom Gästrikland, vilka skola äga uppbära extra mjölkpristillägg med 56 öre per kg mjölkfett.	35	1,4

uppfattas som en form av småbrukarstöd. Enligt gällande bidragsskala, som infördes 1962, utgår det extra mjölkpristillägget med belopp varierande inom olika områden mellan 35 öre och 260 öre/kg mjölkfett för den vid mejerierna invägd mjölken. Se tabell 5: 1. Producent erhåller extra mjölkpristillägg för mjölk och gräde som invägs vid mejeri i Norrland och vissa delar av Svealand och nordligaste Götaland.

Det extra mjölkpristillägget utbetalas av statens jordbruksnämnd från riksstatsanslaget för stöd åt det mindre jordbruket. Svenska mejeriernas riksförening administrerar stödet. Bidragets totala årliga storlek och de genomsnittliga beloppen per bidragsta-

gare framgår av tabell 5: 2.

Fraktbidrag för fodersändningar till vissa delar av norra Sverige har sedan 1930-talet utbetalats av statsmedel. Under slutet av 1950-talet drog dessa bidrag en genomsnittlig årlig kostnad av 1 300 000 kr. Bidragsgivningen begränsades från 1960 så att den rymdes inom en ram av 500 000 kr. (prop. 1960: 62, JoU 18 och 32, rskr 305). Inom denna ram skulle fraktbidrag utgå till vissa mera avlägset liggande delar av Norrland, som fick vidkännas särskilt dryga transportkostnader vid inköp av fodermedel.

Fraktbidrag för transport av fodermedel utgår enligt statens jordbruksnämnds cirku-

Tabell 5:2. Utbetalat belopp av extra mjölkpristillägg åren 1960/61–1969/70.

År	Antal bidragstagare	Utbetalat belopp milj. kr	Genomsnittligt belopp per bidragstagare, kr
1960/61	66 770	32,1	481
1961/62	63 165	34,6	547
1962/63	59 780	39,5	660
1963/64	56 315	41,4	735
1964/65	48 500	41,5	856
1965/66	46 960	41,6	886
1966/67	42 335	39,7	938
1967/68	37 425	38,0	1 015
1968/69	33 920	37,7	1 111
1969/70	29 962	37,1	1 237

lär 1968: 61 och 1969: 5 med 2 kronor och 50 öre per deciton vid försäljning från annan kommun i riket än de i det följande nämnda till jordbrukare i:

Kommun	Län
den del av Fjällsjö kommun, som tidigare utgjorde Tåsjö kommun	Västernorrland
Frostviken	Jämtland
Dorotea, Vilhelmina, Åsele, Fredrika, Örträsk, Lycksele, Stensele, Tärna, Sorsele, Malå	Västerbotten
Arvidsjaur, Arjeplog, Jokkmokk, Gällivare, Kiruna, Karesuando, Pajala, Junosuando, Tarendö, Korpilombolo, Övertorneå med undantag av den del, som tidigare utgjorde Hietaniemi kommun	Norrbotten

Bidragsberättigat fodermedel är fodersäd, kli av vete och råg, vetefodermjöl, oljekraftfoder eller foderblandning. Den som sålt varan skall kvartalsvis avge deklaration härom till Svensk spannmålshandel, ekonomisk förening, som för jordbruksnämndens räkning utbetalar fraktbidrag. Medlen anvisas från och med 1968/69 under anslaget till prisreglerande åtgärder på jordbrukets område. Dessförinnan anvisades medel för ändamålet under reservationsanslaget Bidrag till produktionsbefrämjande åtgärder i Norr-

Tabell 5:3. Fraktbidrag för fodersändningar till vissa delar av Norrland.

Budgetår	Anvisat belopp kr	Utbetalat belopp kr
1961/62	500 000	235 693
1964/65	100 000	277 575
1965/66	350 000	347 106
1966/67	300 000	333 261
1967/68	350 000	389 822
1968/69	350 000	311 443
1969/70	350 000	

land m. m. Under de senaste åren anvisade och utbetalda belopp framgår av tabell 5: 3.

Differentiering av slaktdjursavgifter är den tredje av de inledningsvis nämnda formerna av prisstöd som f. n. förekommer. Slaktdjursavgiften utgör en av jordbruksnäringens interna regleringsavgifter. När överskott på viss jordbruksprodukt uppstår inom landet och export måste ske till lägre pris än det inhemska, får jordbrukarna gemensamt bära exportförlusten. Sådana förluster täcks bl. a. med interna regleringsavgifter, som upptas vid leverans av vissa jordbruksprodukter.

Slaktdjursavgifterna var ursprungligen lika stora i hela landet. För nötkreatur infördes 1959 en differentiering, som innebar att avgiften reducerades i Norrland med undantag av Gästrikland. Differentieringen gäller numera endast för storboskap. För häst var slaktdjursavgiften på motsvarande sätt differentierad åren 1959–1967. För svin har avgiften varit differentierad sedan år 1963.

Slaktdjursavgifterna är differentierade på följande fyra områden:

1. Götaland, Svealand och Gästrikland
2. Jämtlands län, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland utom det område, som omfattas av Ångermanlands norra domsaga
3. Västerbottens län och det område, som omfattas av Ångermanlands norra domsaga
4. Norrbottens län.

För kött och fläsk, som godkänts vid veterinärbesiktning, skall f. n. (sept. 1970) erläggas slaktdjursavgift med det belopp som

Tabell 5:4. Slaktdjursavgifter för nötkreatur och svin i skilda områden enligt ovanstående förteckning. Statens jordbruksnämnds cirkulär 1969:111 och 1970:42.

Djurslag	Områden			
	1	2	3	4
Nötkreatur, kr för hel kropp om minst				
200 kg	135 (3)	131 (3)	127 (3)	123 (3)
150–200 kg	105 (2)	102 (2)	99 (2)	96 (2)
125–150 kg	75 (1)	72 (1)	70 (1)	68 (1)
100–125 kg	45	42	40	38
30–100 kg	32	29	27	25
Svin, öre per kg slaktvikt	111	108	105	102
Motsvarar vid en slaktvikt av 70 kg i kr per hel kropp	77,70	75,56	73,50	71,40
Maximibelopp i kr för hel kropp	104 (0,50)	96 (0,50)	96 (0,50)	96 (0,50)

anges i tabell 5: 4. En del av beloppet utgör skördeskadeavgift. Den delen anges inom parentes. I tabellen har endast sådana djurslag medtagits, vilkas avgifter är differentierade.

Nedsättningen av avgifterna innebär en indirekt subvention som jordbruket kollektivt svarar för. Den indirekta subventionen har inneburit en inkomstförstärkning med de belopp som framgår av tabell 5: 5. Beloppen har beräknats med ledning av veterinärstyrelsens statistik över besiktigad slakt. Av subventionen avser omkring 75 % nötkreatur och 25 % svin.

Tabell 5:5. Subvention genom nedsättning av slaktdjursavgifter i Norrland 1967–1969.

Slakteriföreningsområde	Uppskattat belopp, kr		
	1967	1968	1969
Norrbotten	150 000	96 000	123 000
Västerbotten	434 000	315 000	319 000
Jämtland	63 000	39 000	43 000
Nedre Norrland ¹	134 000	110 000	114 000
Summa	781 000	560 000	599 000

¹ Område 4 i figur 4:3.

5.3 Särskilt rationaliseringsstöd

Sedan 1960 utgår särskilt statligt stöd till jordbrukets rationalisering i norra Sverige såsom ett komplement till det rationaliseringsstöd som kan erhållas i hela landet. Riksdagens beslut (prop. 1960: 62, JoU 18 och 32, rskr 305) om denna s. k. koncent-

rerade rationaliseringsverksamhet innebar att särskilt statsbidrag kunde beviljas inom vissa utvalda områden till sådan genomgripande rationalisering som ledde till att en brukningsenhet snabbt utvecklades till ett bärkraftigt och på lång sikt bestående jordbruksföretag. Detta särskilda stöd avsåg till en början endast Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands och Västernorrlands län, men utvidgades genom beslut av 1965 års riksdag (prop. 1965: 1, bil. 11, JoU 1, rskr 9) till att omfatta även Gävleborgs, Kopparbergs och Värmlands län samt landskapet Dalsland. Till rationaliseringsverksamheten i Kopparbergs län hade dock sedan 1961 utgått ett speciellt stöd av liknande utformning som i de nordligare länen. Från 1965 ändrades benämningen från koncentrerad till särskild rationalisering (SR).

Med särskild rationalisering avses samtidig och i tiden koncentrerad yttre och inre rationalisering i förening med driftsrationalisering. Statligt stöd till särskild rationalisering får lämnas endast inom område, som efter gemensamt förslag av lantbruksnämnden, överlantmätaren och skogsvårdsstyrelsen utvalts av lantbruksstyrelsen efter samråd med lantmäteristyrelsen och skogsstyrelsen. Den särskilda rationaliseringen avser grupper av fastigheter eller, om avsedda åtgärder väntas öka intresset för rationalisering i bygden eller på annat liknande sätt få särskild betydelse, enstaka fastigheter.

Avsikten med särskild rationalisering är

att inom vissa områden stödja en snabb och helst fullständig uppbyggnad av bärkraftiga brukningsenheter. I sådana områden skall förutom de allmänt jordbruksekonomiska och företagsekonomiska skälen även näringspolitiska, befolkningspolitiska och sociala skäl tala för ett stöd. I lantbruksstyrelsens anvisningar anges bl. a. följande synpunkter på hur val av område bör tillgå. Området skall vara så beläget med hänsyn till serviceanläggningar, kommunikationer, lantbrukets förädlingsindustrier m. m., att det ur allmän synpunkt är önskvärt att upprätthålla jordbruk där av nämnvärd omfattning. Det bör tillses att åkerarealens belägenhet och kvalitet är sådan, att de uppbyggda enheterna kan anpassas till förväntad teknisk och ekonomisk utveckling. Det samlade investeringsbehovet vid uppbyggnad till rationella enheter inom området skall vara så stort, att det med de generella formerna av statligt stöd inte anses möjligt att genomföra uppbyggnaden av lönsamma företag.

Av det sagda följer att den särskilda rationaliseringsverksamheten i huvudsak bör lokaliseras till de egentliga jordbruksbygderna, men att den kan förekomma även utanför sådana områden. Det torde finnas bygder åtminstone i de södra delarna av stödområdet där något behov av särskilt rationaliseringsstöd inte föreligger.

Vid val av företag för särskild rationalisering ställs höga krav på att företagen efter uppbyggnaden får en god arrondering och, särskilt i jordbruksdelen, får en tillräcklig storlek samt på utformningen av investeringarna. Vidare krävs att de jordbrukare som får särskilt rationaliseringsstöd med stor säkerhet kan antas ha personliga, yrkesmässiga och ekonomiska förutsättningar att på ett rationellt sätt driva företaget. Stor vikt läggs vidare vid att lönsamhet och likviditet blir tillfredsställande vid uppbyggandet av företaget.

Det ekonomiska stödet i samband med särskild rationalisering ges i första hand såsom kreditgaranti och bidrag enligt de generella bestämmelserna. Detta stöd kan förstärkas med ett högre bidrag, högst 40 %

av kostnaden, till inre rationaliseringsåtgärd samt med bidrag till driftsrationaliseringsåtgärd.

Som villkor för bidrag till inre rationalisering i samband med särskild rationalisering gäller, liksom vid ordinarie bidrag till inre rationalisering, att åtgärden sker i samband med genomgripande och kapitalkrävande yttre rationalisering. Åtgärden skall vidare innebära en särskilt stor och i tiden koncentrerad investering, som kan medföra stor påfrestning på sökandens likviditet. I undantagsfall kan bidrag utgå även om insatserna tills vidare enbart sker i form av inre rationalisering och driftsrationalisering. Bidrag kan utgå vid investeringar i ekonomibyggnader, dikning och täckdikning, jordbruksvägar och övrig inre rationalisering med maximalt 40 % av kostnaden.

Bidrag till driftsrationalisering kan utgå till investeringar i jordbruksmaskiner, skogsmaskiner och djur samt till grundkalkning och vissa andra åtgärder som syftar till rationalisering av driften med maximalt följande procent av godkänd kostnad:

Anskaffning av specialmaskiner	20
Skillnaden mellan livvärde och slaktvärde vid djuranskaffning	40
Grundkalkning	40
Viss annan driftsrationalisering:	} 100
markkartering	
upprättande av skogsbruksplan	
avkastningskontroll av djurbesättning	
bokföring och upprättande av driftsbokslut	

På grund av syftet med SR-verksamheten knyts regelmässigt vissa speciella villkor till bidragen. Sådana villkor är exempelvis:

a) att brukaren i huvudsak fullföljer det uppgjorda investeringsprogrammet inklusive planerad markanskaffning

b) att brukaren i huvudsak följer upprättad driftsplan och att eventuella större avsteg från denna endast företas i samråd med lantbruksnämnden

c) att markkartering verkställs

d) att skogsbruksplan upprättas om skogsbruket har påtaglig betydelse för företagets ekonomi

e) att ordnad bokföring sker i den om-

Tabell 5:6. Medgiven ram för bidrag till särskild rationalisering samt summa beviljade statsbidrag, 1 000-tal kr.

Budgetår	Bidragram	Beviljat bidrag
1966/67	ca 7 500 ¹	7 070
1967/68	ca 8 600 ¹	9 726
1968/69	15 200	7 782
1969/70	17 000	7 676
1970/71	17 000	

¹ Beloppen, som är ungefärliga, anvisades på reservationsanslag (ej bidragram). Därtill togs för ändamålet i anspråk ca 4,5 milj. kr inom den allmänna bidragsramen till inre rationalisering.

fattning, som lantbruksnämnden bestämmer

f) att anslutning sker till befintlig produktions- eller avkastningskontroll för det eller de djurslag, som ingår i företaget.

Medel till utbetalning av bidrag till inre rationalisering och driftsrationalisering i samband med särskild rationalisering anvisas i riksstaten under förslagsanslaget Bidrag till särskilda rationaliseringsinstanser i Norrland, m. m. Under detta anslag beslutar riksdagen även om den ram, inom vilken här avsedda bidrag får beviljas under varje budgetår. Bidrag till yttre rationalisering samt kreditgarantier i samband med särskild rationalisering beviljas inom ordinarie ramar för respektive ändamål.

Den ram inom vilken SR-bidrag fått beviljas samt de belopp som beviljats redovisas för de senaste åren i tabell 5: 6.

5.4 Övrigt stöd

Omställning av arbetskraft i jordbruket, som kan ses såsom en del av stödet till jordbrukets rationaliseringsprocess, främjas dels genom den generella arbetsmarknadspolitiken, dels genom speciella åtgärder inom jordbrukspolitikens ram. Dessa åtgärder är av särskilt stor betydelse för norra Sverige med dess stora andel av mindre jordbruk.

De generella arbetsmarknadspolitiska åtgärderna, som förmedlas av arbetsmarknadsmyndigheterna, innebär att visst ekonomiskt stöd lämnas vid byte av arbete, omskolning till andra yrken, fortbildning inom yrket eller genom omställningsbidrag till

Tabell 5:7. Särskilt övergångsbidrag och avgångsvederlag i norra Sverige 1968 och 1969.

Stödform År	Antal beviljade bidrag	Summa	Andel av
		beviljat belopp 1 000- tal kr	i riket beviljat belopp %
Särskilt övergångs-			
bidrag			
1968	12 521	5 229	50
1969	11 377	6 084	48
Avgångsvederlag			
1968	237	1 219	57
1969	179	867	52

äldre arbetslösa. Stödet kan lämnas som utbildningsbidrag, flyttningsbidrag och omställningsbidrag.

Arbetsförmedlingen kan vidare lösa in egnahem eller bostadsrättslägenheter för den som bor i något av de fyra nordligaste länen och inte kan sälja sin fastighet eller lägenhet. Ibland kan inlösen ske också i andra delar av landet.

Lantbruksmyndigheterna har att underlätta omställning genom att bevilja avgångsvederlag, inköpa jordbruksfastigheter, i vissa fall även om de inte behövs för rationaliseringsändamål, samt genom rådgivning.

Avgångsvederlag utgör tillsammans med särskilt övergångsbidrag olika former av det småbruksstöd som är under avveckling. Dessa stödformer gäller för hela landet, men ungefär hälften av beviljade belopp har gått till norra Sverige (Norrland, Kopparbergs län och Värmlands län). Bestämmelserna om detta stöd återfinns i kungörelsen (1967: 422) om särskilt övergångsbidrag och avgångsvederlag åt jordbrukare. Omfattningen av stödgivningen framgår av tabell 5: 7.

I syfte att underlätta omställning av arbetskraft från icke bärkraftiga brukningsenheter får lantbruksnämnd enligt beslut av 1967 års riksdag lösa in ej bärkraftiga jordbruksfastigheter i bygder med ogynnsamma förutsättningar för jordbruksdrift, även om dessa inte behövs för rationaliseringsändamål.

Som förutsättning för inlösen av sådan jordbruksfastighet gäller att det inte finns någon annan köpare, som är villig att betala

Tabell 5:8. Lantbruksnämndernas förvärv av fastigheter som inte primärt behövs för rationaliseringsändamål, 1/7 1967–31/12 1969.

Tidsperiod	Antal förvärv	Förvärvad areal, ha		Köpeskilling 1 000-kr
		åker	skog	
1967, 2:a halvåret	8	53	314	541
1968	25	135	955	805
1969	18	91	336	783
Summa	51	279	1 605	2 129

ett skäligt pris. Lantbruksnämnden löser i regel in dessa fastigheter till ett pris, som ligger i nivå med taxeringsvärdet. Om särskilda skäl föreligger kan taxeringsvärdet överskridas.

Ett belopp av 20 milj. kr. på en särskild delfond under jordfonden får disponeras för inlösen av sådana ofullständiga jordbruk, som inte behövs för rationaliseringsändamål. Omfattningen av denna verksamhet framgår av tabell 5: 8, vari redovisas uppgifter för hela landet. Dock har endast två av förvärven ägt rum utanför norra Sverige.

Till *produktionsbefrämjande åtgärder* i Norrland har sedan budgetåret 1967/68 anvisats ett belopp av 150 000 kr årligen. Fr. o. m. innevarande budgetår får medlen användas inom de delar av landet inom vilka verksamheten med särskild rationalisering bedrivs. Medlen utbetalas av lantbruksstyrelsen för att bestrida kostnader för mera tillfälliga insatser på olika områden, t. ex. för främjande av foder- och utsädesproduktion, fåravel och galthållning samt för att bekosta viss veterinär verksamhet.

Innan överväganden görs om behovet av och utformningen av ett inkomstförbättrande stöd bör givetvis en kartläggning göras av nuvarande inkomstförhållanden inom jordbruket i norra Sverige. En redovisning lämnas därför i det följande om jordbrukarinkomsternas storlek och deras sammanställning. I fråga om inkomsternas storlek görs jämförelser bl. a. mellan olika geografiska områden, mellan olika storleksgrupper av jordbruk och mellan olika tidpunkter. Viss jämförelse görs även mellan jordbrukares och industriarbetares inkomster.

Redovisningen grundar sig huvudsakligen på statistiska centralbyråns (SCB) årliga stickprovsundersökning angående jordbrukarnas taxerade inkomster – den s. k. deklarationsundersökningen. Vidare har material erhållits från den jordbruksekonomiska undersökningen (JEU) samt från ett examensarbete vid lantbrukshögskolan år 1968 benämnt »Undersökning av extra mjölkpristilläggets effekter på inkomster, produktionsinriktning och lönsamhet för jordbruket i norra Sverige» (S. Holmström, H. Lundell). Redovisningen sker på områden enligt den indelning för vilken statistik genomgående föreligger, nämligen riksområden, produktionsområden och naturliga jordbruksområden. I tabellerna används följande förkortningar:

Övre Norrland	Nö
Nedre Norrland	Nn
Mellersta Sveriges skogsbygder	Ssk
Svealands slättbygder	Ss

De inkomster som anges i tabeller kommer inte enbart från jordbruk och skogsbruk, såvida det inte särskilt anges, utan även från andra förvärvskällor. Med inkomst i SCB:s deklarationsundersökning avses sammanräknad inkomst av samtliga förvärvskällor i inkomstdeklarationen inklusive makes eller makas inkomst. Inkomsten är beräknad per brukningsenhet.

6.1 *Inkomsternas storlek*

Jordbrukarnas sammanräknade inkomst 1968 enligt SCB:s deklarationsundersökning redovisas i tabellerna 6: 1 och 6: 2 i absoluta och relativa tal. Denna inkomst innefattar jordbrukarens nettointäkt av jordbruksfastighet och av övriga förvärvskällor.

Tabellerna 6: 1 och 6: 2 visar att genomsnittligt för samtliga brukningsenheter med mer än 2 ha åker är inkomsten omkring 25 % lägre i de tre nordligaste produktionsområdena än i Svealands slättbygder och 10 à 15 % lägre än riksmedeltalet. Studerar man emellertid arealstorlekarna upp till 10 ha åker finner man att inkomsterna i norra Sverige är lika höga eller högre än i genomsnitt för riket. Ju större areal, desto sämre blir emellertid inkomsten i norra Sverige relativt sett. Vid 10–20 ha åker är inkomsterna ganska lika i de olika områdena men vid 30–50 ha har lantbrukarna i de tre nordligaste områdena klart sämre inkomster än genomsnittligt för riket. I absoluta tal

Tabell 6:1. Sammanräknad inkomst (inkl. make/maka) per brukningsenhet 1968, kr. SCB:s deklarationsundersökning.

Storleksgrupp, ha åker Område	2-5	5-10	10-20	20-30	30-50	Samtliga
Nö	15 070	15 998	20 114	22 675	25 003	16 817
Nn	16 975	15 010	17 881	20 618	23 366	16 679
Ssk	14 806	14 658	17 241	22 796	22 809	17 217
Ss	15 243	13 785	18 402	18 920	24 239	23 471
Summa riket	15 143	15 015	19 372	21 745	26 484	19 496

ökar emellertid inkomsterna vid ökad arealstorlek. Från 5-10 ha åker till 30-50 ha åker är ökningen ungefär 50 %.

Av redovisningen kan den slutsatsen dras att den låga medelinkomsten för lantbrukarna i norra Sverige jämfört med andra områden till stor del beror av strukturförhållandena, dvs. den stora andelen mindre jordbruk i norra Sverige. Den för de större jordbruken i Norrland relativt sett låga inkomsten tyder dock på att inkomstskillnaden även beror på lönsamhetsdifferenser mellan jordbruk av en och samma storlek i norra Sverige och i landet i övrigt. De förhållanden som redovisats för de mindre storleksklasserna, med relativt höga inkomster i norra Sverige, torde främst sammanhånga med inkomster av förvärvskälla utanför jordbruket. De här redovisade relationerna verifieras av data i den jordbruksekonomiska undersökningen.

En fråga i anslutning till de nyss redovisade regionala inkomstskillnaderna inom jordbruket är om liknande skillnader finns i andra näringar. Såsom jämförelse redovisas i tabell 6: 3 lönerelationerna i några områden för manliga kollektivanställda arbetare

inom egentlig industri.

Lönenivån för industriarbetare ligger i de sydligare delarna av Norrland något under och i norra Norrland något över riksmedeltalet. Medtages ej gruvindustrin, blir relativtalet för övre Norrland ungefär lika med genomsnittet för hela riket. Några regionala inkomstskillnader av den storlek som redovisats för jordbrukare - 10 à 15 % lägre inkomst i norra Sverige än genomsnittligt för landet - finns således inte inom industrin. Härav följer att jordbrukarnas medelinkomst i förhållande till industriarbetarinkomsten är ogynnsammare i norra Sverige än i övriga delar av landet.

Jordbrukets inkomstutveckling i skilda områden redovisas i tabell 6: 4 för perioden 1965-1968. Såsom jämförelse lämnas även uppgifter om utvecklingen av industriarbetarfamiljens inkomster samt av konsumentprisindex. Industriarbetarfamiljens inkomst har beräknats av Jordbrukets utredningsinstitut utifrån en sambearbetning av folkräknings- och deklarationsmaterial samt avser dyrort 3. Inkomsten innefattar familjens arbetsinkomst inkl. arbetsgivarens kostnad för sociala förmåner. Av tabellen framgår att

Tabell 6:2. Sammanräknad inkomst (inkl. make/maka) per brukningsenhet. Relativtal SCB:s deklarationsundersökning.

Storleksgrupp År Område	5-10 ha		20-30 ha		30-50 ha		Samtliga	
	1965	1968	1965	1968	1965	1968	1965	1968
Nö	114	107	88	104	—	94	92	86
Nn	97	100	101	95	92	88	86	86
Ssk	103	98	98	105	85	86	92	88
Ss	89	92	91	87	99	92	122	120
Summa riket	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabell 6:3. Löneförhållanden för manliga kollektivanställda arbetare inom egentlig industri. Relativtal. Statistiska meddelanden, serie Am.

Område	1965	1967
AC och BD län	108	105
W, X, Y och Z län	96	97
Summa riket	100	100

lantbrukarna i nedre Norrland mellan 1965 och 1968 haft ungefär samma inkomstutveckling som lantbrukarna i genomsnitt i Svealands slättbygder och i riket som helhet. I övre Norrland har däremot inkomstutvecklingen för lantbrukarna varit svagare än för övriga regioner.

Industriarbetarfamiljens inkomst har ökat med 23 % mellan 1965 och 1968. Utvecklingen av den genomsnittliga timförtjänsten för vuxna manliga industriarbetare har varit densamma. I genomsnitt för hela landet har sammanräknad inkomst per brukningsenhet under samma period stigit med 19 % dvs en svagare utveckling än för industriarbetarna. Övre Norrland hade emellertid en svagare inkomstutveckling inom lantbruket än vad riksmedeltalet anger. Detta innebär att den relativa inkomstförsämringen i förhållande till industriarbetare gått snabbare

Tabell 6:4. Utvecklingen av inkomster i jordbruk och industri samt av konsumentprisindex 1965-1968.

Område	1965	1966	1967	1968
Sammanräknad inkomst per brukningsenhet. Relativtal. SCB:s deklarationsundersökning				
Nö	100	108	106	111
Nn	100	107	111	118
Ssk	100	102	108	114
Ss	100	102	103	117
S:a riket	100	105	112	119

Industriarbetarfamiljens inkomst i genomsnitt för hela riket enligt meddelande från Jordbrukets utredningsinstitut 1969: 5

Kr	23 649	25 834	27 883	29 120
Relativtal	100	109	118	123
Konsumentprisindex (1965 = 100)				
Relativtal	100	106	111	113

i detta område än genomsnittligt för landets jordbrukare. Även i mellersta Sveriges skogsbygder var jordbrukarnas inkomstutveckling något ogynnsammare än genomsnittligt för landets jordbrukare.

I nedre Norrland har lantbrukarnas inkomstförbättring varit snabbare än ökningen av konsumentprisindex, medan övre Norrland ej kunnat hålla samma takt som detta index.

6.2 Inkomsternas sammansättning

Den andel av jordbrukarnas inkomster som utgörs av nettointäkt av jordbruksfastighet redovisas i tabell 6:5 för storleksgrupper och områden.

Tabellen visar att för de norra delarna av landet utgör andelen nettointäkt av jordbruksfastighet ca 40 % av den sammanräknade inkomsten, vilket kan jämföras med ca 60 % för riket. Andelen jordbruksinkomst är som väntat lägst i de mindre storleksgrupperna. Den låga andelen inkomst av jordbruk i norra Sverige beror uppenbarligen på att de mindre jordbruken där antalsmässigt dominerar.

Utvecklingen över tiden visar såväl för hela landet som för norra Sverige att andelen nettointäkt av jordbruksfastighet minskar något år från år. Den del av inkomsten som ej utgör intäkt av jordbruksfastighet härrör huvudsakligen av inkomst av tjänst. Eftersom det för framtiden liksom nu kan vara aktuellt att beräkna ett inkomstförbättrande stöd utifrån likvider för försålda pro-

Tabell 6:5. Nettointäkt av jordbruksfastighet i procent av sammanräknad inkomst per brukningsenhet 1968. SCB:s deklarationsundersökning.

Storleksgrupp, ha åker Område	Samtliga brukn.-enheter			
	5-10	10-20	20-30	30-50
Nö	36	50	75	70
Nn	44	63	69	75
Ssk	40	57	63	73
Ss	33	48	78	81
S:a riket	47	64	80	81

Tabell 6:6. Samtliga kontanta inkomster i lantbruket 1968, procentuellt fördelade på inkomstslag. SCB:s deklarationsundersökning och från SCB inhämtade uppgifter.

Område	Nö	Nn	Ssk	Ss	Hela riket
Mjölk	46	40	31	24	24
Övriga animalier	22	17	30	24	37
S:a animalier	68	57	61	48	61
Vegetabilier	3	6	14	40	27
Skogsbruk	20	26	17	4	7
Övrigt	9	11	8	8	5
Summa relativtal	100	100	100	100	100
absoluta tal, genomsnitt per BE, (avrundat tal) kr	15 400	19 000	28 200	62 600	46 900

dukt, skall här redovisas något om sammansättningen av samtliga kontanta inkomster i jordbruket (tabell 6: 6).

Enligt tabell 6: 6 härrör i de tre nordligaste produktionsområdena 65 à 75 % av lantbruksinkomsterna från det egentliga jordbruket, dvs. animalie- och vegetabilieproduktion. Av sistnämnda inkomster kommer i Norrlandsområdena 90-95 % av animalieprodukter, i mellersta Sveriges skogsbygder ca 80 % och i medeltal för riket

Tabell 6:7. Extra mjölkpristilläggets fördelning på brukare 1965. Examensarbete av S Holmström-H Lundell, lantbrukshögskolan.

Område	Extra mjölkpristillägg per brukare					Samtliga grupper
	0 kr	1-500 kr	501-1 000 kr	1 001-1 500 kr	över 1 500 kr	
	<i>Antal brukare</i>					
Nö	6 700	630	1 830	11 800	810	21 770
Nn	7 510	50	10 160	4 250	600	22 570
Ssk	5 150	7 610	390	20	20	13 190
Värmlands slättbygder	1 220	1 730	140	40	20	3 150
Hela området	20 580	10 020	12 520	16 110	1 450	60 680
	<i>Procentuell fördelning av antal brukare</i>					
Nö	31	3	8	54	4	100
Nn	33	0	45	19	3	100
Ssk	39	58	3	0	0	100
Värmlands slättbygder	39	55	4	1	1	100
Hela området	34	17	20	27	2	100

ca 70 % av animalieprodukter. De animaliska produkterna består såsom tabellen visar i Norrland huvudsakligen av mjölk. Sålunda svarar mjölken i övre och nedre Norrland för 70 %, i mellersta Sveriges skogsbygder och Svealands slättbygder för 50 % och i hela landet för 40 % av animalieinkomsterna. Detta innebär att mjölken i övre Norrland svarar för 46 % av samtliga inkomster i lantbruket, medan genomsnittet för landet är 24 %.

Vissa skillnader i lantbruksinkomstens sammansättning föreligger mellan olika storleksgrupper. Här skall endast nämnas att animalieproduktionen och framför allt mjölkproduktionen har en något mer dominerande ställning vid de mindre jordbruket än vid de större.

Det extra mjölkpristillägget har särskilt för de större mjölkproducenterna i norra Sverige en relativt stor betydelse. Av mjölkleverantörernas sammanräknade inkomst (nettoinkomst) utgöres i Norrlandsområdena genomsnittligt ca 7 % av det extra mjölkpristillägget. Den närmare fördelningen av mjölkpristillägget på brukare belyses av tabell 6: 7.

Såsom korrigerig av uppgifterna i tabell 6: 7 bör nämnas att antalet jordbruk utan mjölkproduktion numera har ökat till ca 40 % i norra Sverige. Det innebär att de

i tabellen angivna procenttalen för antal brukare som erhåller mjölkpristillägg bör reduceras något. Sammanfattningsvis kan sägas att av de jordbrukare som erhåller extra mjölkpristillägg omkring hälften får mindre än 1 000 kr per år, medan lika många erhåller mer än 1 000 kr per år. Till sistnämnda grupp hör huvuddelen av bidragstagarna i nedre Norrland.

Jämförande studie rörande lönsamhet och utvecklingsmöjligheter för jordbruket i norra och mellersta Sverige

7.1 Inledning

Det nu utgående prisstödet till norrländskt jordbruk är avsett som en kompensation för de jämfört med andra delar av landet sämre produktionsförutsättningarna. Såsom ett underlag för våra överväganden om det framtida stödbehovet har vi ansett det vara angeläget att få tillgång till ett material, som möjliggör analys av och jämförelser i fråga om det ekonomiska resultatet av jordbruksdrift i norra Sverige och i andra delar av landet. I detta syfte har professor Ulf Renborg vid lantbrukshögskolan på vårt uppdrag utfört en undersökning rörande lönsamhet och utvecklingsmöjligheter för jordbruket i olika delar av norra och mellersta Sverige. Den fortsatta framställningen i detta kapitel utgör en sammanfattning av delar av den fullständiga rapporten över undersökningen.¹ Återstående del redovisas i kapitel 11.

Syftet med undersökningen har bl. a. varit att studera hur det ekonomiska resultatet vid jordbruksföretag av olika typ skiljer sig mellan olika områden i norra och mellersta Sverige till följd av naturliga, produktionstekniska och miljömässiga olikheter mellan områdena. Vidare har vid några driftsinriktningar orsakerna till konstaterade lönsamhetsskillnader analyserats. Slutligen har även undersökts vilka utvecklingsmög-

ligheter jordbruksföretagen i norra Sverige har vid nuvarande förhållanden.

7.2 Undersökningens uppläggning

Undersökningens syfte har varit att belysa förhållandena i de delar av Sverige där extra mjölkpristillägg f. n. utgår samt att därvid göra jämförelser med andra områden. En begränsning av studien till vissa typområden har av olika skäl varit nödvändig att göra. Typområdena har utvalts efter ett förfarande där först området med mjölkpristillägg uppdelats i 36 primärområden, i stort sett enligt indelningen i naturliga jordbruksområden. För dessa primärområden har en rad faktorer som mätare av naturliga, ekonomiska och produktionstekniska förutsättningar för jordbruket studerats. Efter studier av dataserier för dessa faktorer har primärområdena sammanförts i sex olika sekundärområden med så långt möjligt likartade förutsättningar. Ett typområde har sedan lagts ut i vart och ett av fem sekundärområden. I det sjätte området som består av inlands- och fjällbygder (utom Jämtlands siluområde) har något typområde ej lagts ut. Typområdena har valts dels så att de representerar ett sekundärområde, dels så

¹ Renborg, Ulf och Lindqvist, Lennart, Lönsamhet och utvecklingsmöjligheter för jordbruket i norra och mellersta Sverige. En jämförande företagsekonomisk studie (stencil), Lantbrukshögskolan, Uppsala 1970.

att variationen mellan dem blir så stor som möjligt. De fem typområdena är:

Kils kommunblock, södra delen (skördeupp-
skattningsområde 734) i Värmlands län (S, K)

Sunne köping i Värmlands län (S, S)

Sundsvalls kommunblock och Matfors kommun
i Västernorrlands län (Y)

Bräcke kommunblock i Jämtlands län (Z, B)

Östersunds kommunblock i Jämtlands län (Z, Ö)

Piteå kommunblock, östra delen i Norrbottens
län (BD)

Typområdena i södra delen av landet är
två. De har valts ut att representera:

Mälar-Hjälmarbygden (Kumla kommunblock)
(T)

Falbygden i Skaraborgs län (Skördeupp-
skattningsområdena 691 och 703) (R)

I fortsättningen betecknas typområdena
med de inom parentes angivna symbolerna.

För varje uttaget typområde har tidigare
insamlade uppgifter kompletterats med data
om naturliga, ekonomiska och produktions-
tekniska förhållanden. Dessa har valts ut så
att de skall belysa de viktigaste tänkbara
skillnaderna i förutsättningarna för jord-
bruksdrift mellan typområdena. Materialet
har diskuterats med och accepterats av dels

lokala sakkunniga från berörda lantbruks-
nämnder, dels representanter för jordbru-
kets ekonomiska föreningsrörelse och Jord-
brukets Utredningsinstitut.

Tillgängligt bokförings- och deklarations-
material har ej varit tillräckligt geografiskt
specificerat för att kunna ligga till grund
för de lönsamhetsjämförelser som utförts.
Ej heller skulle en meningsfylld renodling
av de regionala skillnaderna kunna göras
med ett bokföringsmaterial även om sådant
förelåg. Andra faktorer än de som här skall
studeras påverkar ju resultaten vid de en-
skilda gårdarna. Det har därför blivit nöd-
vändigt att för lönsamhetsstudierna bygga
upp syntetiska kalkyler för vissa företagstyper.
Dessa företagstyper har sedan lönsam-
hetsberäknats under de förhållanden, som
råder i de olika typområdena. Härav följer
att individuella variationer inte kunnat be-
aktas. Företagstyperna specificeras i tabell
7: 1.

Företag F 1 representerar nudrift vid
mjölkproducerande företag med mellan 10
och 20 ha åker. Mindre företag ingår ej i
undersökningen, då de vid givet prisläge och
teknik inte beräknas kunna ge sin brukare
full sysselsättning till rimlig inkomst ens vid

Tabell 7:1. Studerade företag.

Företag nr	F 1	F 2	F 3	F 4	F 5	F 6	F 7	F 8	F 9	F 10	F 11
Åker, ha	15	30	30	30	70	70	50	25	25	50	15
Mjölkkor, st	9	15	21	25	50	—	—	—	—	—	—
Kvigor, stk	3	5	—	7	14	—	—	—	—	—	—
Mellankalvar, stk	3	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Slaktnöt, stk	3	5	—	—	—	100	—	—	40	—	20-30
Modersuggor, st	—	—	—	—	—	—	50	—	—	—	—
Slaktsvin, stk	—	—	—	—	—	—	900	—	—	—	—
Får, tackor	—	—	—	—	—	—	—	150	—	—	—
m ³ sk årlig avverkn.	180	180	180	180	180	180	100	180	180	180	180
Insatta arb.tim.	2 500	2 800	3 000	3 400	5 400	3 000	3 100	1 600	1 500	1 300	1 100-1 400
varav lejda	0	0	200	600	2 600	200	300	0	0	0	0
Byggnader	a	b	c	d	e	f	g	h	i	a	a

a = helt avskrivna

b = ladugården ombyggd för 80- 90 000 kr

c = ladugården ombyggd för 65- 73 000 kr

d = ladugården nybyggd för 185-207 000 kr

e = ladugården nybyggd för 430-482 000 kr

f = ladugården nybyggd för 285-319 000 kr

g = stall nybyggt för 338-379 000 kr

h = ladugård ombyggd för 18- 20 000 kr

i = ladugård ombyggd för 92-103 000 kr

k = antal uppfödda djur per år

skuldfrihet. I företag F 11 har nudriftsföretaget F 1 förvandlats till ett deltidjordbruk med köttproduktion. Samtliga övriga företag är utvidgningar av nudriftsföretaget i olika riktningar och till olika omfattning.

Med stöd av uppgjorda kalkyler för de ingående produktionsgrenarna och av material främst från den jordbruksekonomiska undersökningen för övriga intäkter och kostnader har ekonomiska data skaffats fram för de angivna företagen. Kalkylernas grundmaterial har hämtats från de områdeskalkyler som regelbundet sammanställs av lantbrukshögskolans konsulentavdelning. Detta har anpassats till typområdenas förhållanden med hjälp av de tidigare omnämnda dataserierna som inhämtats speciellt för denna undersökning. Det framställda grundmaterialet har justerats vid diskussioner med lantbruksnämndernas lokala experter. Lönsamhetsberäkningarna kommer därigenom framför allt att avspegla de registrerade skillnaderna mellan typområdena i fråga om naturliga, ekonomiska och organisatoriska förhållanden.

För de angivna företagen har enligt normala rutiner räknats fram en serie mått på lönsamhet och likviditet vid olika finansieringsalternativ. Lönsamheten redovisas i denna sammanfattning såsom arbetsersättning, ersättning för eget arbete och timersättning för eget arbete.

Likviditeten har registrerats som kontantöverskott efter skatt och amortering det femte året efter starten av företaget för tre finansieringssituationer

40 000 kr. eget kapital,

172 000 kr. eget kapital, dvs. 75 % av kapitalbehovet i nudrift,

230 000 kr. eget kapital, dvs. 100 % av kapitalbehovet i nudrift.

Den första finansieringssituationen avser att belysa en nytillträdandes situation, den andra en genomsnittlig situation med 25 % skuldsättning och den tredje en vanlig situation för en äldre konsoliderad företagare.

Beräkningarna har genomförts på Uppsala Datacentrals dator CDC 3600. Härigenom har det blivit möjligt att snabbt ta fram

och justera de gjorda beräkningarna samt att snabbt genomföra de kalkyler av prisförändringars effekter på lönsamhet och likviditet, som behövs för överväganden rörande konsekvenserna av olika stödsystem. Med detta material som grund har det blivit möjligt att analysera lönsamhets-, likviditets- och utvecklingsproblem i olika områden och göra jämförelser mellan områden.

Analyserna inleds i det följande genom att jämförelser görs beträffande lönsamhet och likviditet företagstyp för företagstyp i de olika typområdena. Jämförelserna utförs genomgående vid två olika skördenivåer. Den ena är normskördenivån enligt skörde-skadeskyddets uppgifter. Denna nivå representerar som bekant en genomsnittlig skördenivå för resp. område och gröda. I norra Sverige tillhör stora delar av de arealer, som ligger till grund för normskördeberäkningarna, företag där endast extensivt jordbruk bedrivs. Skördenivåerna på utvecklingsbara jordbruk ligger därför sannolikt högre än normskörden. Det har därför ansetts lämpligt att komplettera skördeuppgifterna med en skördenivå som enligt uppskattningar av lokal växtodlingsexpertis är möjlig att uppnå vid god teknik i respektive områden. Denna s. k. »möjliga skördenivå» ligger i de båda jämförelseområdena 20–30 % högre än normskördenivån. I typområdena är skillnaden 30–50 %. Klyftan mellan känd och tillämplig teknik tycks alltså vara större i norra Sverige än i jämförelseområdena.

Nämnda jämförelser belyser sålunda olikheterna mellan typområden vid givna produktionsinriktningar. En sådan studie tar ej hänsyn till att vissa produktionsinriktningar kan vara mest fördelaktiga i ett område medan andra inriktningar kan vara bäst i ett annat område. Analysen har därför kompletterats med studier av ekonomin hos de företag som i respektive typområden ger det bästa resultatet.

I ett särskilt avsnitt analyseras sedan för några centrala företagstyper de viktigaste orsakerna till lönsamhetsskillnaderna mellan områden.

Den bild som i hittills angivna analyser ges av jordbruksföretagens ekonomiska si-

Tabell 7:2. Ekonomiskt resultat av företag F 1 i olika typområden. Prisnivå 1969.

	Typområde							
	R	T	S, K	S, S	Y	Z, B	Z, Ö	BD
Arbetsers., totalt, 100-tal kr								
normskörd	128	117	83	77	121	109	110	114
möjlig skörd	148	138	117	116	136	135	136	142
Arbetsers. kr/tim								
normskörd	5,10	4,68	3,31	3,09	4,82	4,38	4,39	4,55
möjlig skörd	5,91	5,53	4,69	4,64	5,44	5,38	5,42	5,70
Kontantöverskott, 100-tal kr vid 40 000 kr eget kapital								
normskörd	53	45	22	18	46	39	40	42
möjlig skörd	64	56	45	43	55	53	54	58
vid 172 000 kr eget kapital								
normskörd	163	154	135	131	156	149	151	153
möjlig skörd	175	165	154	152	165	163	166	168
vid 230 000 kr eget kapital								
normskörd	192	181	163	158	183	175	178	179
möjlig skörd	202	191	181	178	191	187	191	193

tuation i olika typområden visar ett statistiskt nuläge. Av stor betydelse är dessutom företagets utvecklingsmöjligheter och företagarnas möjligheter att välja mellan ett flertal lönsamma produktionsinriktningar. Ju större utvecklingsmöjligheterna och valfriheten rörande driftsinriktningar är desto fördelaktigare är miljön för företagare med varierande kunskaper, intressen, kapitaltillgångar och resurskombinationer. Det framtagna grundmaterialet används även för att belysa olikheterna i dessa möjligheter mellan olika typområden. Detta görs så att man för varje område analyserar de ekonomiska konsekvenserna av att det 15 ha stora mjölkproduktionsföretaget utvecklas på olika sätt till allt större företag. Detta är möjligt då samtliga företagstyper byggts upp med det angivna företaget F 1 som bas och utvecklats från detta genom marktköp och investeringar. Ju flera av de aktuella utvecklingsriktningarna och företagen som visar tillfredsställande ekonomiskt resultat desto större är jordbrukets utvecklingsmöjligheter och jordbrukarnas valfrihet i typområdet i fråga.

7.3 Lönsamhetsskillnader för givna företag i olika typområden

Analysen av lönsamhets- och likviditetsskillnader har inletts genom att samma företags

resultat i olika typområden jämförts. Detta har skett genom att för varje företag F 1 till F 10 analysera uppställningar som den i tabell 7: 2 redovisade. Där har lönsamhetstal och kontantöverskott för nudriftsföretaget F 1 sammanställts för alla typområden. Det skulle föra för långt att här redovisa enskildheterna i analysen för samtliga företag. Vi nöjer oss därför med att här summera dess huvudresultat.

När lönsamhetsjämförelserna mellan typområden görs för *mjölkföretagen* F 1 till och med F 5 erhålls följande bild av *arbetsersättningen*, både totalt och per timme. Genomgående ligger värmlandsområdet här svagast till. Avståndet upp till de andra typområdenas resultat är särskilt iögonenfallande vid normskördarna men är något inhämtat vid den möjliga skördenivån. De båda sydliga jämförelseområdena i Skaraborgs och Örebro län ger i det minsta mjölkföretaget, startföretaget F 1, i stort sett samma arbetsersättning som de fyra norrländska typområdena. Med ökande storlek hos mjölkproduktionsföretagen förbättras de norrländska och försämras de båda sydliga (R och T) områdenas lönsamhet. I det största mjölkproduktionsföretaget med 50 kor ligger sålunda typområdena i Skaraborgs, Örebro och Värmlands län i stort sett på samma arbetsersättning och betydligt lägre än de fyra i stort sett jämngoda norrländska

områdena i Västernorrlands, Jämtlands och Norrbottens län. *Kontantöverskotten* visar att samtliga typområden är i stort sett likvärdiga när det gäller att föra startföretaget F 1 genom den mest känsliga perioden av en uppbyggnad. Med ökande företagsstorlek uppkommer skillnader i likviditetssituationen vid start så att även i detta avseende företagen i typområdena i Skaraborgs, Örebro och Värmlands län kommer att ligga allt sämre till än företagen i de norrländska typområdena. Dessa olikheter i ekonomiskt resultat kan främst föras tillbaka på att i mjölkproduktionsföretagen det extra mjölkpristillägget förmår uppväga olika olägenheter av den norrländska lokaliseringen. Lönsamhetsolikheternas orsaker redovisas, såsom tidigare nämnts, längre fram.

Lönsamhetsjämförelsen mellan de olika typområdena ger för *köttproduktionsföretagen* en helt annan bild. *Arbetsersättningen* granskas först. Med viss genomgående överlägsenhet för skaraborgsområdet ligger detta samt örebro- och värmlandsområdena bäst till beträffande alla företag och på en i stort sett jämställd nivå. Detta gäller i varje fall vid den möjliga skördenivån. Vid normskörd ligger arbetsersättningen vid de värmländska företagen klart lägre än vid de båda andra områdenas företag. Betydligt sämre arbetsersättning uppvisar däremot alla företag i de fyra norrländska typområdena. Deras underlägsenhet ökar med stigande företagsstorlek och med allt nordligare läge. Motsvarande bild gäller i stort även för *kontantöverskotten* under den känsligaste delen av företagsstarten. Särskilt stora nackdelar har härvid det största köttproduktionsföretaget när det förläggs till typområdet i Norrbottens län. Det bör i sammanhanget erinras om att i stort sett enhetliga priser på kött och fläsk gäller i olika delar av landet.

Variationen i *svinproduktionsföretagens* lönsamhet liknar närmast den som nyss redovisats för köttproduktion. Här samlar sig dock typområdena mera klart i tre olika grupper. Gruppen med den fördelaktigaste situationen, både med hänsyn till arbetsersättning och kontantöverskott, innefattar fö-

retagen i skaraborgs- och örebroområdena samt i södra delen av det värmländska typområdet, Kil. Därefter kommer, på en tydligt lägre nivå och likaså för båda de ekonomiska måtten, företagen i norra delen av det värmländska typområdet, Sunne, samt i Västernorrland och Jämtland. Det ofördelaktigaste resultatet och betydligt lägre än övriga, nås av företaget i det norrbottniska typområdet.

Det *kreaturslösa företaget* visar som väntat betydligt sämre ekonomiskt resultat i typområdena från och med norra delen av värmlandsområdet och norrut än i typområdena söder därom. Lönsamhetsskillnaderna hänger främst samman med färre grödor och lägre skördar ju längre norrut i landet man kommer.

7.4 Lönsamhetsskillnader för bästa och näst bästa företag i olika typområden

7.4.1 Företag med bästa lönsamhet

Jämförelserna mellan olika områden beträffande jordbrukets lönsamhet utsträcker i detta avsnitt, inom ramen för de tillgängliga kalkylerna, till att ta hänsyn till respektive typområdes bästa möjligheter. Detta görs så att för varje typområde uttas de två företag som ger den bästa timersättningen till företagarfamiljens arbete. Härvid görs till en början den begränsningen att endast sådana företag studeras, där familjen har heltidssysselsättning.

Tabellerna 7: 3 och 7: 4 visar vilka företag, som ger bäst företagsekonomisk lönsamhet. Det totala arbetsersättningen utgör brukarens andel av hela årsarbetsersättningen i företaget. Arbetsersättningen per timme avser ett genomsnitt för hela den kalkylerade arbetsåtgången. Kontantöverskottet har beräknats för två alternativa planeringssituationer.

I båda fallen beräknas kontantöverskottet för brukaren, som antas svara för upp till 2 800 arbetstimmar tillsammans med sin hustru. Vid den ena planeringssituationen utförs vad som i tabell 7: 1 kallas lejd arbetskraft av en familjemedlem, t. ex. en son

Tabell 7:3. Ekonomiskt resultat av de två bästa heltidsföretagen i resp. typområde vid normskörd och vid 1969 års priser.

	Typområde							
	R	T	S, K	S, S	Y	Z, B	Z, Ö	BD
<i>Lönsamhet</i>								
Bästa företag = bf	F 7	F 7	F 7	F 7	F 5	F 5	F 5	F 5
Näst bästa företag = nbf	F 1	F 1	F 1	F 1	F 3	F 3	F 3	F 3
Total arbetsersättn. 100-tal kr								
bf	215	248	191	118	199	180	197	169
nbf	128	117	83	77	140	125	128	131
Arbetsersättn., kr/tim								
bf	7,67	8,87	6,84	4,22	7,10	6,43	6,31	6,02
nbf	5,10	4,68	3,31	3,09	4,99	4,47	4,57	4,70
<i>Kontantöverskott, 100-tal kr</i>								
vid 40 000 kr eget kapital								
bf: utan lejd arbetskraft	-14	8	-1	-71	-32	-50	-61	-112
med lejd arbetskraft	-24	2	-16	-94	-158	-193	-208	-268
nbf: utan lejd arbetskraft	53	45	22	18	55	46	48	55
med lejd arbetskraft	53	45	22	18	47	37	40	45
vid 172 000 kr eget kapital								
bf: utan lejd arbetskraft	107	123	121	76	93	83	77	42
med lejd arbetskraft	99	117	112	59	-4	-39	-53	-113
nbf: utan lejd arbetskraft	163	154	135	131	170	160	164	170
med lejd arbetskraft	163	154	135	131	162	152	156	162

till brukaren, som nöjer sig med en arbetsersättning, som svarar mot den företagsekonomiska löneförmågan. I den andra situationen däremot betalas den lejda arbetskraf-

ten med lantarbetarlön. Då löneförmågan inte når upp till lantarbetarlönen minskar brukarens arbetsinkomst och kontantöverskott, då mängden lejt arbete ökar.

Tabell 7:4. Ekonomiskt resultat av de två bästa heltidsföretagen i resp. typområde vid möjlig skörd och vid 1969 års priser.

	Typområde							
	R	T	S, K	S, S	Y	Z, B	Z, Ö	BD
<i>Lönsamhet</i>								
Bästa företag = bf	F 7	F 7	F 7	F 7	F 5	F 5	F 5	F 5
Näst bästa företag = nbf	F 6	F 1	F 6	F 6	F 7	F 7	F 7	F 3
Total arbetsersättning 100-tal kr								
bf	308	361	356	233	225	214	219	217
nbf	183	138	176	164	169	163	186	176
Arbetsersättn., kr/tim								
bf	10,99	12,89	12,71	8,32	8,03	7,65	7,83	7,76
nbf	6,54	5,53	6,28	5,86	6,05	5,81	6,66	6,28
<i>Kontantöverskott, 100-tal kr</i>								
vid 40 000 kr eget kapital								
bf: utan lejd arbetskraft	43	67	98	18	-31	-61	-60	-81
med lejd arbetskraft	41	69	99	8	-134	-174	-169	-192
nbf: utan lejd arbetskraft	-114	56	-78	-90	-33	-51	-30	76
med lejd arbetskraft	-125	56	-90	-102	-51	-70	-46	70
vid 172 000 kr eget kapital								
bf: utan lejd arbetskraft	160	181	213	145	111	92	93	73
med lejd arbetskraft	158	182	214	139	20	-20	-14	-37
nbf: utan lejd arbetskraft	37	165	74	63	108	100	115	192
med lejd arbetskraft	28	165	63	51	96	83	104	185

Av tabellerna 7: 3 och 7: 4 framgår att företaget F 7 är bäst ur lönsamhetssynpunkt i de fyra sydligaste och företaget F 5 i de fyra norrländska typområdena. F 7 är det fullt utbyggda svinföretaget med 50 suggor. F 5 är det fullt utbyggda mjölkproduktionsföretaget med 50 kor. Det näst bästa företaget är vid normskörd startföretaget med 9 kor i de fyra sydliga områdena. I Norrland kommer här i stället det halvstora mjölkföretaget F 3 in.

Vid möjlig skörd visar sig det specialiserade köttföretaget F 6 vara det näst bästa företaget i de sydligaste områdena, utom i kumlaområdet där startföretaget F 1 är näst bäst. Fläskföretaget F 7 kommer fram som näst bästa företag i de tre områdena i nedre Norrland och mjölkproduktionsföretaget F 3 i typområdet i Norrbottens län. Skillnaderna mellan fläskföretaget F 7 och de medelstora mjölkföretagen F 3 och F 4 är små i de tre områdena i nedre Norrland.

I stort sett kan alltså sägas att mjölken dominerar de båda bästa heltidsföretagen i de fyra norrländska typområdena oberoende av skördenivå vid 1969 års prisläge. På något svagare grunder kan sägas att svin- och köttproduktion dominerar de båda bästa företagen i de tre sydliga områdena oberoende av skördenivån vid samma prisläge. Dock spelar här mjölkproduktionen viss roll vid den lägre skördenivån.

En jämförelse beträffande lönsamhetsläget visar att *arbetsersättningen* i respektive områdets bästa företag i allmänhet ligger högst i typområdena i Skaraborgs och Örebro län. Vid normskördenivå ligger företagen i de övriga typområdena i flertalet fall 3 000 à 5 000 kr. lägre i årsersättning än medeltalen för typområdena i Skaraborgs och Örebro län. Vid möjlig skördenivå ligger företagen i det sydliga värmlandsområdet, Kil, i stort sett på samma nivå som företagen i de båda bästa typområdena i Skaraborgs och Örebro län. Alla övriga typområden ligger vid denna skördenivå 10 000 à 12 000 kr. lägre i årlig arbetsersättning än medeltalet för fläskföretagen i skaraborgs- och örebroområdena, men i stort sett på samma nivå som kött- och mjölkföretagen

i dessa områden. Endast i några få fall finns det avvikelser från denna bild.

Genomgången av *kontantöverskotten* visar att jordbrukarna i de fyra norrländska typområdena och i det nordliga värmlandsområdet, Sunne, sannolikt har mindre möjligheter att bygga upp sina mest lönsamma företag, än vad man har i de mellansvenska områdena.

En mindre analys av deltidsföretagens konkurrensförmåga har genomförts. Analysen visar att köttproduktionsföretagen F 11, F 8 och F 9 är förhållandevis goda alternativ i de tre sydligaste typområdena i Skaraborgs, Örebro och Värmlands län. Något av dem ligger i dessa områden alltid som näst bästa företag före det som nämnts i tabellerna 7: 3 och 7: 4. Härvid har lönsamheten mätts per arbetstimme som beräknas åtgå för jordbruket. Detta betyder att företagen endast undantagsvis kan konkurrera om inte tillgång till deltidsarbete utanför jordbruksföretaget föreligger. Nämnade deltidsföretag med köttproduktion kan vid 1969 års prisläge ej konkurrera i förmåga att ge timersättning med de mjölkföretag, som dominerar i de fyra norrländska typområdena.

7.4.2 Bästa företag med kontantöverskott större än 10 000 kr.

I föregående avsnitt har de två ur lönsamhetssynpunkt bästa företagen beskrivits. Här tillfogas dessutom kravet, att likviditeten måste vara sådan, att brukarens familj får ett kontantöverskott efter skatt och amorteringar på minst 10 000 kr. att leva av under de ur likviditetssynpunkt mest kritiska åren.

Det är främst de stora kapitalkrävande företagen F 5, F 6 och i viss mån F 7 som ger likviditetsproblem. Nya serier över bästa och näst bästa företag vid det uppställda likviditetskravet har räknats fram för tre olika finansieringssituationer. I det första fallet förutsätts inget statligt bidrag till inre rationalisering. I det andra fallet antas sådant bidrag utgå till 25 % av den kalkylerade kostnaden för ny- och ombyggnad av

Tabell 7:5. Ekonomiskt resultat vid de två bästa företagen med minst 10 000 kr i kontantöverskott vid 172 000 kr i eget kapital, prisnivå 1969, inget finansieringsbidrag och normskörd.

	Typområde							
	R	T	S, K	S, S	Y	Z, B	Z, Ö	BD
Bästa företag = bf	F 7 ¹	F 7	F 7	F 1	F 3	F 3	F 3	F 3
Näst bästa företag = nbf	F 1 ¹	F 1	F 1	F 3	F 4	F 1	F 1	F 1
Total arbetsersättning, 100-tal kr								
bf fam.företag	215	248	191	77	140	125	128	131
nbf fam.företag	128	117	83	51	137	109	110	114
Kontantöverskott, 100-tal kr								
bf fam.företag	107	123	121	131	170	160	164	170
nbf fam.företag	163	154	135	121	125	149	151	153

¹ Tabellen förutsätter att brukaren och den anställda arbetskraften delar arbetsersättningen lika per timme (familjeföretag). Om anställd arbetskraft betalas med 12 kr/tim blir bf F 1 och nbf F 3.

ekonomibyggnad samt täckdikning. Högsta bidragsbelopp för nybyggnad har satts till 100 000 kr. och vid ombyggnad till 25 000 kr. Lägsta belopp för dikningsbidrag har satts till 5 000 kr.

I det tredje fallet antas de nybyggda specialiserade mjölkföretagen F 4 och F 5 samt kött- och svinföretagen F 6 och F 7 i Värmland och Norrland erhålla sådant stöd som utgår till särskild rationalisering (SR). Bidragsandelen har satts till 40 % av den kalkylerade kostnaden för inre rationalisering. För driftsrationalisering räknas med 40 % bidrag till skillnaden mellan livvärde och slaktvärde vid inköp av rekryteringsdjur och med 20 % bidrag till specialmaskiner.

Materialet redovisas här för två olika planeringssituationer. I den ena räknas med ett eget kapital på 40 000 kr. vid start av de bästa företagen. I den andra antages att

en innehavare av nudriftsföretaget F 1 med normal skuldsättning bygger upp de bästa företagen. Hans eget kapital beräknas uppgå till 172 000 kr.

Beräkningarna visar att vid normskörd och ett *eget kapital på 40 000 kr* inget företag i något område uppfyller kravet på 10 000 kr i kontantöverskott ens då statsbidrag utgår.

Vid den möjliga skördenivån och 40 000 kr i egen kapitalinsats når endast två av slaktsvinsföretagen F 7 över den uppsatta likviditetsgränsen och detta först då rationaliseringsbidrag utgår. Det sker i typområdena på Svealands slättbygd, dvs. i kumla- och kilområdena.

I planeringssituationen med 172 000 kr i eget kapital analyseras först det fall där *inget statligt bidrag* till inre rationalisering utgår. Kalkylresultatet har sammanställts i tabellerna 7: 5 och 7: 6 för de båda skörde-

Tabell 7:6. Ekonomiskt resultat vid de två bästa heltidsföretagen med minst 10 000 kr i kontantöverskott vid 172 000 kr i eget kapital, prisnivå 1969, inget finansieringsbidrag och möjlig skörd.

	Typområde							
	R	T	S, K	S, S	Y	Z, B	Z, Ö	BD
Bästa företag = bf	F 7	F 7	F 7	F 7	F 5 ¹	F 3	F 7 ²	F 3
Näst bästa företag = nbf	F 1	F 1	F 1	F 1	F 7 ¹	F 1	F 3 ²	F 1
Total arbetsersättning, 100-tal kr								
bf fam.företag	308	361	356	233	225	158	186	176
nbf fam.företag	148	138	117	116	169	135	164	142
Kontantöverskott, 100-tal kr								
bf fam.företag	160	181	213	145	111	180	115	192
nbf fam.företag	175	165	154	152	108	163	186	168

¹ Vid 12 kr/tim till anställd arbetskraft bf F 3 och nbf F 4.

² Vid 12 kr/tim till anställd arbetskraft bf F 3 och nbf F 1.

nivåerna. Som vi ser av tabellerna dominerar vid kravet på minst 10 000 kr i kontantöverskott fortfarande fläskföretaget F 7 bilden av de bästa företagen i de mellansvenska områdena R, T och S, medan det stora köttproduktionsföretaget F 6 har fått vika för de mindre kapitalkrävande mjölkföretagen F 1 och F 3. I de norrländska typområdena dominerar fortfarande mjölkföretagen bilden av de bästa bästa företagen. Det är dock ej det största företaget F 5 med 50 kor utan ombyggnadsfallen F 3 med ett 20-tal mjölkkor, som ger det bästa resultatet, när det ökade likviditetskravet ställs.

Jämförelsen av lönsamheten hos de båda bästa företagen mellan områden är svårt att göra då bilden är mycket spittrad. I stort sett skulle dock höjningar av arbetsersättningen i norrlandsområdena med 4 à 6 000 kr per år vid normskörd och 5 à 9 000 kr vid möjlig skörd föra upp arbetsersättningen där till genomsnittet för de bästa företagen i de mellansvenska jämförelseområdena. Värmlandsområdet är fortfarande avvikande från de övriga områdena med södra delen, S,K, mest lik de övriga mellansvenska områdena och den norra delen, S,S, vid möjlig skörd mest lik de norrländska områdena och vid normskörd ännu ofördelaktigare. Det sagda gäller under förutsättning att inga statliga bidrag utgår.

Då i denna planeringssituation ett 25 %-igt statsbidrag till inre rationaliseringsåtgärder underlättar finansieringen, gäller för de tre sydliga områdena, R, T och S, tabellerna 7: 3 och 7: 4 samt för de norrländska områdena, Y, Z och BD, i huvudsak tabellerna 7: 5 och 7: 6. Fläsk- och köttföretagen dominerar sålunda härvid bilden i Mellansverige och de för ett 20-tal kor utbyggda mjölkföretagen i ombyggda hus i Norrland. Skillnaderna i arbetsersättning till brukarna mellan söder och norr blir därigenom i denna situation t. o. m. större än vad som angivits i avsnitt 7.4.1, där ingen hänsyn till likviditeten togs. Kontantöverskotten ligger dock närmast högre i de nordliga områdena, Y, Z och BD, än i de sydliga. I de norrländska typområdena är det sålunda t. o. m. vid ett 25 %-igt stöd svårare än i

Mellansverige att bygga upp stora jordbruksföretag. Detta gäller vid 1969 års prisnivå.

Om man i Värmland och Norrland räknar med ett 40 %-igt statsbidrag till inre rationaliseringsåtgärder, dvs. en höjning upp till SR-stöd, blir det möjligt att ur likviditetssynpunkt bygga upp det största mjölkproduktionsföretaget F 5. Skillnaderna i lönsamhet mellan de norra och de södra områdena blir härvid desamma som angivits i avsnitt 7.4.1.

7.5 Lönsamhetsskillnadernas orsaker

De tidigare observerade skillnaderna i lönsamhet mellan företag i olika områden byggs upp av såväl positivt som negativt verkande olikheter. Sålunda kan t. ex. en lägre lönsamhet i en nordlig i förhållande till en sydlig placering av ett företag bero av en lägre skörd per arealenhet och ett lägre pris per skördad enhet i det nordliga området, men samtidigt motverkas av en lägre kostnad för markutnyttjandet i det nordliga än i det sydliga området. Orsakerna till lönsamhetsskillnaderna mellan företag i olika områden analyseras i detta avsnitt med hjälp av det tidigare insamlade datamaterialet rörande typområdena. Analysen begränsas till ett fåtal viktiga företag, nämligen startföretaget F 1 samt de stora företagen för produktion av mjölk, F 5, av kött, F 6, och av svin, F 7. Dessa anses lämpliga eftersom de, såsom framgår av föregående avsnitt, i allmänhet tillhör de bästa företagen i de olika typområdena.

Analysen genomförs så, att skillnaderna i arbetsersättning mellan områdena redovisas totalt och uppdelade på olika påverkande faktorer. Genomgående redovisas avvikelserna från typområdet i Skaraborgs län. Faktorerna har grupperats efter sådana som beror på den ekonomiska miljön respektive av naturen givna olikheter. Till de förra hör sådana faktorer som prisskillnader på produkter, förnödenheter, mark, markanläggningar, byggnader etc. Till sådana olikheter som beror av naturförhållanden räknas främst skillnader i hektarskördar samt de

Tabell 7:7. Total skillnad i arbetsersättning och dess fördelning på olika poster vid jämförelser mellan typområdet R och övriga typområden för företagen F 1 och F 5, 100-tal kr.

	Typområde							
	R	T	S, K	S, S	Y	Z, B	Z, Ö	BD
<i>Företag F 1:</i>								
Skillnad vid möjlig skörd p.g.a olika								
mjölkpris	—	+9	+9	+9	+50	+54	+54	+68
spannmålspris	—	0	-1	-1	-2	-2	-2	-7
övriga priser	—	-1	-5	-4	-16	-20	-24	-24
naturliga förutsättn.	—	-19	-34	-36	-44	-45	-40	-43
Total skillnad vid möjlig skörd	—	-11	-31	-32	-12	-13	-12	-6
normskörd	—	-11	-45	-51	-7	-19	-18	-14
<i>Företag F 5:</i>								
Skillnad vid möjlig skörd p.g.a olika								
mjölkpris	—	+50	+50	+50	+275	+300	+300	+375
byggnadskostnad	—	0	0	0	-19	-30	-30	-45
spannmålspris	—	0	-3	-4	-8	-8	-7	-29
övriga priser	—	-3	-20	-22	-50	-56	-59	-65
markkostnad	—	-3	+133	+135	+163	+145	+135	+106
naturliga förutsättn.	—	-77	-153	-168	-201	-212	-190	-197
Total skillnad vid möjlig skörd	—	-33	+7	-9	+160	+139	+149	+145
normskörd	—	-35	-59	-94	+163	+127	+121	+105

olikheter i foderstater och växtodlingsplaner som orsakas dels av olika hektarskördar, dels av olika lång betesperiod. Det har inte varit möjligt att i analysen dela upp effekterna av dessa naturgivna olikheter. De redovisas därför genomgående under benämningen skillnader i naturliga förutsättningar. Priser och övriga data avser 1969.

Skillnader i produktionsteknik föreligger också mellan områdena. Dessa skillnader består främst av olika intensitet i växtodlingen vid normskördenivå. Vid den högre skördenivån förutsätts däremot samma intensitet i samtliga områden. Vad som i redovisningen nedan kallas skillnader p. g. a. olika naturliga förutsättningar innefattar därför också skillnader i tillämpad teknik i växtodlingen vid normskördenivå.

Resultatet av analysen redovisas här kortfattat dels i tabellerna 7:7 och 7:8, dels i följande sammanfattande kommentarer. I tabellerna görs fördelning på olika faktorer endast för alternativet möjlig skörd.

Den starkast negativt verkande faktorn till de fem norra typområdenas nackdel är

vad som här kallas naturliga förutsättningar. Häri inräknas såsom nämnts inte bara de lägre hektarskördarna i dessa områden i förhållande till jämförelseområdena utan även nödvändiga kompletteringar i foderstater och ändringar i växtodlingsplaner för att kompensera för dessa lägre hektarskördar och för kortare betesperioder i de fem nordliga typområdena.

Vid arealutökning motverkas dock dessa sämre naturliga förutsättningar i de nordliga områdena av att markvärdena är lägre där än i de båda sydliga jämförelseområdena. I inget av de närmare undersökta fallen är dock den positiva effekten av låga markvärden lika stor som den negativa verkan av sämre naturliga förutsättningar.

I den ekonomiska miljön verkar dels förnödenhetspriserna, dels byggnadskostnaderna försämrande på lönsamheten i de fem nordliga typområdena vid jämförelse med de två sydliga områdena. Effekterna av dessa högre priser och kostnader är dock betydligt mindre än av skillnaderna i naturliga förutsättningar. Särskilt anmärk-

Tabell 7:8. Total skillnad i arbetsersättning och dess fördelning på olika poster vid jämförelser mellan typområdet R och övriga typområden för företagen F 6 och F 7, 100-tal kr.

	Typområde							
	R	T	S, K	S, S	Y	Z, B	Z, Ö	BD
<i>Företag F 6:</i>								
Skillnad vid möjlig skörd p.g.a. olika								
köttpris	—	+13	+25	+25	-25	-25	-25	-50
byggnadskostnad	—	0	0	0	-12	-20	-20	-30
spannmålspris	—	-3	-2	-1	0	-1	+1	-4
övriga priser	—	-4	-20	-20	-32	-39	-42	-40
markkostnad	—	-3	+133	+134	+163	+145	+135	+106
naturliga förutsättningar	—	-74	-144	-158	-212	-222	-199	-211
Total skillnad vid möjlig skörd	—	-71	-8	-20	-118	-162	-150	-229
normskörd	—	-65	-69	-105	-126	-183	-185	-282
<i>Företag F 7:</i>								
Skillnad vid möjlig skörd p.g.a. olika								
fläskpris	—	+60	+91	+91	+48	+78	+78	+36
byggnadskostnad	—	0	0	0	-15	-24	-24	-36
slaktdjursavgift	—	0	0	0	+18	-18	+18	+54
spannmålspris	—	0	-32	-44	-45	-45	-44	-155
övriga priser	—	+2	-16	-18	-38	-46	-47	-54
markkostnad	—	-2	+86	+85	+104	+92	+86	+67
naturliga förutsättningar	—	-1	-76	-197	-225	-234	-202	-224
Total skillnad vid möjlig skörd	—	+59	+53	-83	-153	-161	-135	-312
normskörd	—	+37	-26	-107	-141	-123	-88	-318

ningsvärd är dock den starka relativa lönsamhetssänkande effekt som i det norrbottenska typområdet orsakas av höga fodersädspriser och byggnadskostnader.

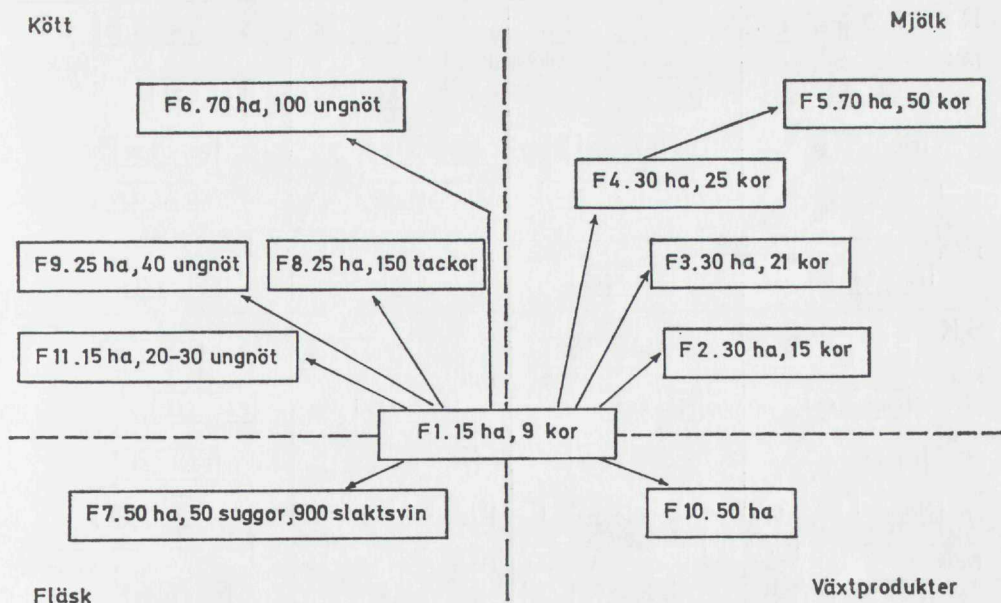
De sammanlagda effekterna av de hittills nämnda faktorerna, som i förhållande till jämförelseområdena är negativa i de fem nordliga typområdena, motverkas endast i mjölkproduktionsföretagen i väsentlig grad av högre produktpriser. Mjölket är högre huvudsakligen på grund av det extra mjölkpristillägget. I startföretaget med 15 ha åker och 9 mjölkkor motverkas de negativa effekterna ej fullständigt genom det högre mjölkpriset. I det stora mjölkproduktionsföretaget med 50 kor räcker däremot det högre mjölkpriset till för att täcka effekterna av de negativt verkande faktorerna. För de övriga företagen, där kött och fläsk produceras, motverkas de negativt verkande faktorerna ej av motsvarande högre priser. Här kvarstår därför lönsamhetsolikheter av

tidigare angivet slag mellan liknande företag i olika områden.

7.6 Jordbrukets utvecklingsmöjligheter

Såsom redan nämnts i avsnitt 7.2 har det ansetts önskvärt att, såsom komplement till redovisningen av den aktuella ekonomiska situationen i typområdena, belysa företagets utvecklingsmöjligheter. I detta syfte görs område för område en analys av huruvida företaget med nio kor, F 1, med ekonomisk fördel kan utvecklas till större företag. Vid denna analys har det stjärnformiga diagram över utvecklingsvägar följts, som anges i figur 7: 1. I detta kan urskiljas alternativa utvecklingsvägar, nämligen åt mjölkproduktion - F 2 till F 5 -, åt köttproduktion - F 11, 9, 6 och 8 -, åt svinproduktion - F 7 - och åt kreaturslös drift - F 10.

Stjärnformade diagram av den typ som visas i figur 7: 1 har studerats. Avsikten

Figur 7:1. Analyserade utvecklingsvägar för nuföretaget på 15 ha åker (F 1).

har härvid varit att följa utvecklingen av arbetsersättningen och kontantöverskottet när startföretaget utvecklas till större mjölkföretag, till köttproducerande företag samt till svinproduktion och till kreaturslös drift. Följande två mått har utvalts för att registrera de ekonomiska konsekvenserna av utveckling åt dessa olika håll:

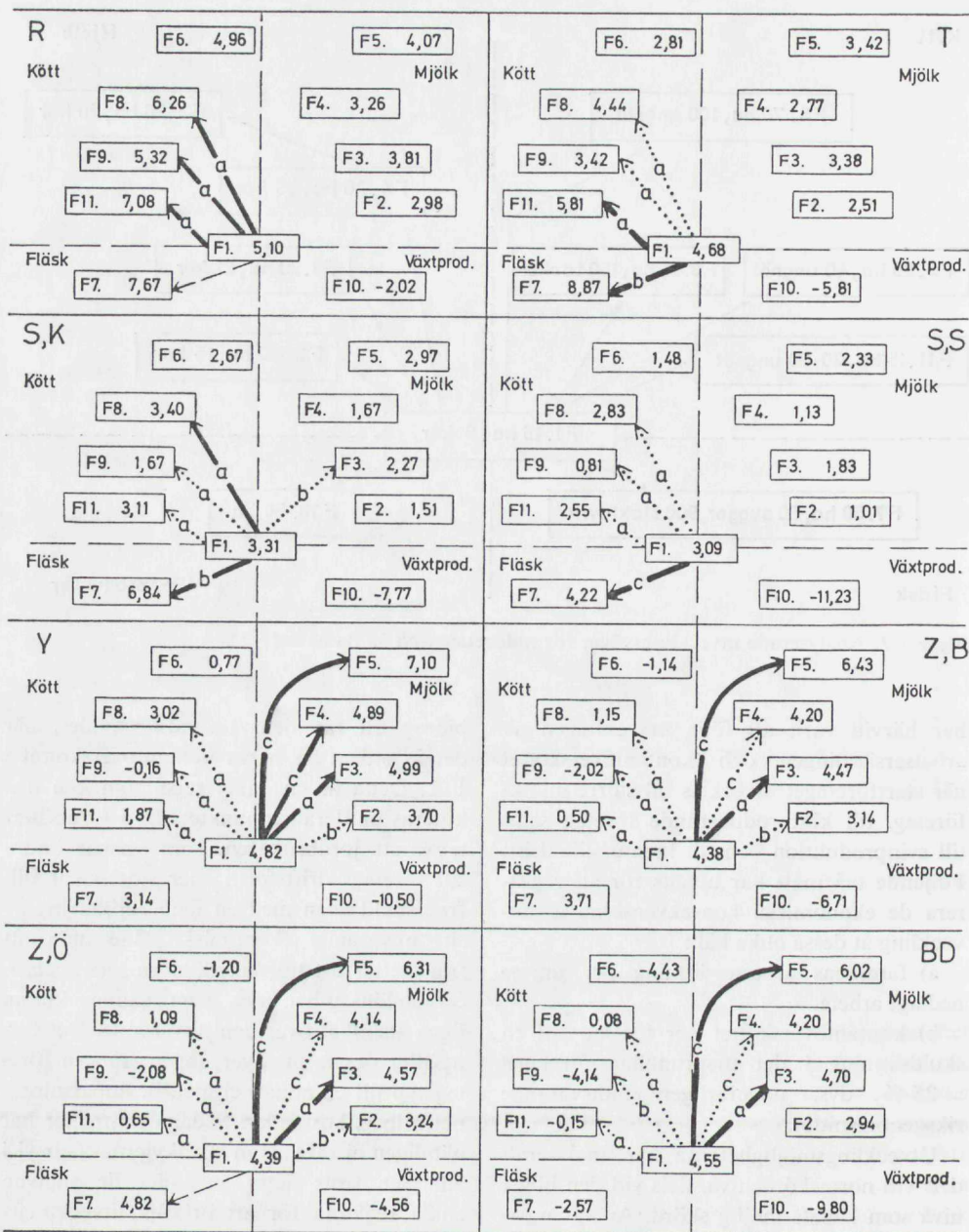
a) familjens arbetsersättning per timme nedlagt arbete.

b) kontantöverskottet per företag vid en skuldsättning i det ursprungliga företaget = 25 %, dvs. ungefärligen motsvarande riksgenomsnittet.

Utvecklingsmöjligheterna har analyserats dels vid normskördenivå, dels vid den högre nivå som kallats möjlig skörd. Analysen avser vidare den i avsnitt 7.4.1 beskrivna planeringssituationen, då allt arbete utförs av familjemedlemmar, som delar arbetsersättningen lika efter arbetsinsatsens storlek.

Utvecklingsmöjligheter mot en viss företagstyp har antagits föreligga när såväl arbetsersättning som kontantöverskott i denna företagstyp är högre än i startföretaget F 1. Härvid har kontantöverskottet i deltidsföretagen F 8, 9, 10 och 11 ansetts ge ett högre

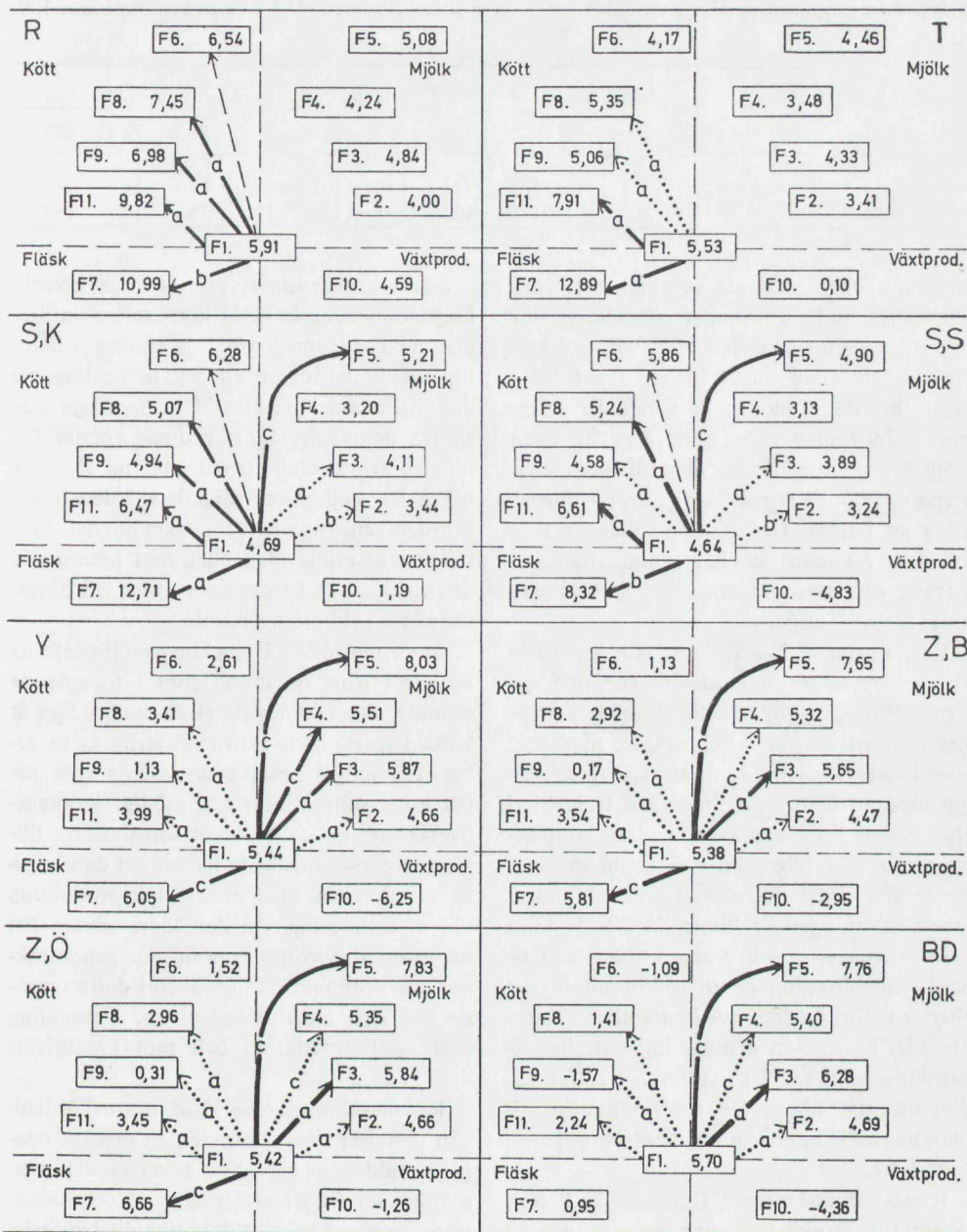
bidrag till familjens levnadskostnader, när det är större än halva kontantöverskottet i F 1. Detta är en enkel regel som kan diskuteras ur flera synpunkter. Den förutsätter t. ex. att jordbrukaren, som önskar ändra sitt företags driftsform eller storlek, är tillfredsställd även med en liten förbättring av sitt nuvarande ekonomiska läge utan att fråga efter att tillfredsställa en viss specificerad lönsamhetsnivå, som skulle kunna ligga åtskilligt över den nuvarande. Det förutsätter också, att övergången från en företagstyp till en annan ej medför anpassnings- och tillväxtkostnader. Sådana kostnader har nämligen ej räknats in i kalkylerna. När vi i analysen trots detta använder de angivna enkla reglerna för att urskilja utvecklingsmöjligheter, har det sina givna skäl. Som tidigare nämnts har kalkylerna för de olika företagen främst inriktats på att göras så jämförbara som möjligt, ej på att noggrant kunna specificera den absoluta storleken av lönsamhetsmåten. Man måste därför nöja sig med att rangordna lönsamhetsmått utan att diskutera hur många som uppnår givna, absoluta tröskelvärden. Avsaknaden av hänsyn till anpassnings- och tillväxtkostnader

—————> Kontantöverskott och timersättning högre än i F1, d.v.s. utvecklingsmöjlighet föreligger.
 - - - - -> Timersättningen högre än i F1.
> Kontantöverskottet högre än i F1.

a = utan finansieringsbidrag, b = rationaliseringsbidrag, c = särskilt rationaliseringsbidrag.

Figur 7:2. Arbetsersättning i kr per timme samt utvecklingsvägar vid normskörd, 75 % eget kapital i F1 samt tre olika finansieringssituationer. Prisnivå 1969.

—————> Kontantöverskott och timsättning högre än i F1, d.v.s. utvecklingsmöjlighet föreligger.
 - - - - -> Timsättningen högre än i F1.
> Kontantöverskottet högre än i F1.
 a = utan finansieringsbidrag, b = rationaliseringsbidrag, c = särskilt rationaliseringsbidrag.

Figur 7:3. Arbetsersättning i kr per timme samt utvecklingsvägar vid möjlig skörd, 75 % eget kapital i F 1 samt tre olika finansieringssituationer. Prisnivå 1969.

Tabell 7:9. Kontantöverskott vid 75 % eget kapital för företaget F 1 i olika typområden, 100-tal kr.

	Typområde							
	R	T	S, K	S, S	Y	Z, B	Z, Ö	BD
Normskörd	163	154	135	131	156	149	151	153
Möjlig skörd	175	165	154	152	165	163	166	168

sammanhänger med att det ännu ej finns tillräckligt goda kunskaper tillgängliga för att infoga dem i analysen. Rent allmänt kan dock beträffande dessa hinder för tillväxt sägas, att de sannolikt är större ju större storleksändringar som görs. Det är även möjligt att anpassnings- och tillväxtkostnaderna är högre i norra Sverige än i sydligare delar av landet. Detta sammanhänger i så fall med att man inte har samma tradition i fråga om stora företags skötsel i norra som i södra Sverige.

I figurerna 7: 2 och 7: 3, där för varje företagstyp anges den tidigare använda sifferbeteckningen för företaget samt arbetsersättningen i kronor per timme, markeras utvecklingsmöjlighet mot en viss företagsstyp med en heldragen linje från F 1. Med en prickad linje anges att endast kontantöverskottet är högre än i F 1. På motsvarande sätt visar en streckad linje att endast arbetsersättningen är högre än i F 1. Med bokstäverna a, b och c anges vid vilken finansieringssituation en utvecklingsmöjlighet eller en förbättring av kontantöverskottet uppstår. I situation a utgår inget statligt finansieringsbidrag, i situation b vanligt rationaliseringsbidrag. De tre finansieringssituationerna har närmare beskrivits i avsnitt 7.4.2.

Kontantöverskotten i företaget F 1 som ligger till grund för analysen av utvecklingsmöjligheterna framgår av tabell 7: 9.

7.6.1 Områdesanalyser

I det följande analyseras de olika typområdenas utvecklingsmöjligheter enligt angivna linjer i anslutning till figurerna 7: 2 och 7: 3. Kommentarer avser finansieringssituationen utan statliga bidrag.

Skaraborgsområdet: Trots många utvecklingsmöjligheter åt såväl kött- som svinföretag med stigande arbetsersättning tillåter likviditetssituationen endast utveckling av deltidsföretagen på köttssidan. Samtliga dessa tre deltidsföretag står dock öppna. Ett mindre svinföretag än det angivna F 7 bör också ha möjligheter särskilt vid den högre skördenivån. Inga utvecklingsmöjligheter föreligger åt mjölksidan eller mot kreaturslös drift. Bilden är i stort densamma vid normskörd som vid möjlig skörd.

Örebroområdet: Utvecklingsmöjligheterna är här i stort desamma som i föregående område. Dock synes de ej så mångsidiga åt köttssidan. På båda skördenivåerna är ur arbetsersättningssynpunkt utveckling mot såväl kött- som svinföretag möjlig. Kontantöverskottet under det mest kritiska året tillåter expansion åt båda hållen vid den högsta skördenivån men endast köttproduktion vid deltidsföretag vid den lägre nivån. Ett något mindre svinföretag än det genomräknade är sannolikt möjligt även i detta område vid den lägre skördenivån. Utveckling mot mjölkproduktion och mot kreaturslös drift är ej möjlig.

Värmlandsområdena: Vid normskördenivån uppvisar dessa områden en mycket oenhetlig bild utan egentliga givna utvecklingsmöjligheter från startföretaget. Köttproduktionsföretagen på deltid är likviditetsmässigt möjliga men visar endast i det mest extrema fallet förbättringar av arbetsersättningen per timme. Denna förbättring är dessutom mycket blygsam. Svinföretaget ger sannolikt en förbättrad arbetsersättning men ur likviditetssynpunkt måste företaget antingen göras mindre eller startas av företaget med större mängd eget kapital än i exemplet. I varje fall i kilområdet bör företag

av denna typ innebära en utvecklingsmöjlighet vid normskörd.

Vid den högre skördenivån ökas utvecklingsmöjligheterna väsentligt. Svinföretag och deltidsföretagen med köttproduktion representerar möjliga utvecklingsvägar i hela området. Även mjölken blir aktuell i detta område vid den högre skördenivån. Bilden är dock oklar. Arbetsersättningen stiger nämligen först vid stor ökning av koantalet. Det egna kapitalet i det genomräknade fallet räcker dock ur likviditetssynpunkt endast till en liten, ej lönsam ökning av koantalet.

Det kreaturslösa företaget ger inga utvecklingsmöjligheter.

De fyra områdena i Västernorrlands, Jämtlands och Norrbottens län: Dessa områden visar i stort samma utvecklingsmöjligheter. I samtliga ligger dessa främst inom mjölkproduktionen. I typområdena i Jämtlands och Västernorrlands län synes svinföretaget ge klart förbättrad arbetsersättning per timme vid den höga skördenivån. Utvecklingen av sådana företag kräver dock något mindre företag eller något mer kapital än företagaren i exemplet har tillgängligt. I annat fall hotas likviditeten under uppbyggnadsskedet.

Ett särdrag i bilden av de norrländska typområdena är, att alla deltidsföretagen F 8, 9 och 11 med köttproduktion är likviditetsmässigt möjliga. Inget av dem ger dock större arbetsersättning per timme än startföretaget.

Det kreaturslösa företaget ger ej heller i de norrländska typområdena några utvecklingsmöjligheter från startföretaget.

Med hjälp av *statliga rationaliseringsbidrag* öppnas nya utvecklingsmöjligheter mot fläskproduktion i de fyra sydligaste områdena. Nya utvecklingsmöjligheter mot mjölk i Värmland och Norrland och mot fläsk i nedre Norrland kan skönjas för de företag som kan få stöd genom den särskilda rationaliseringsverksamheten.

7.6.2 Summering och diskussion av företagarnas valmöjligheter och tillväxtkostnadernas effekt

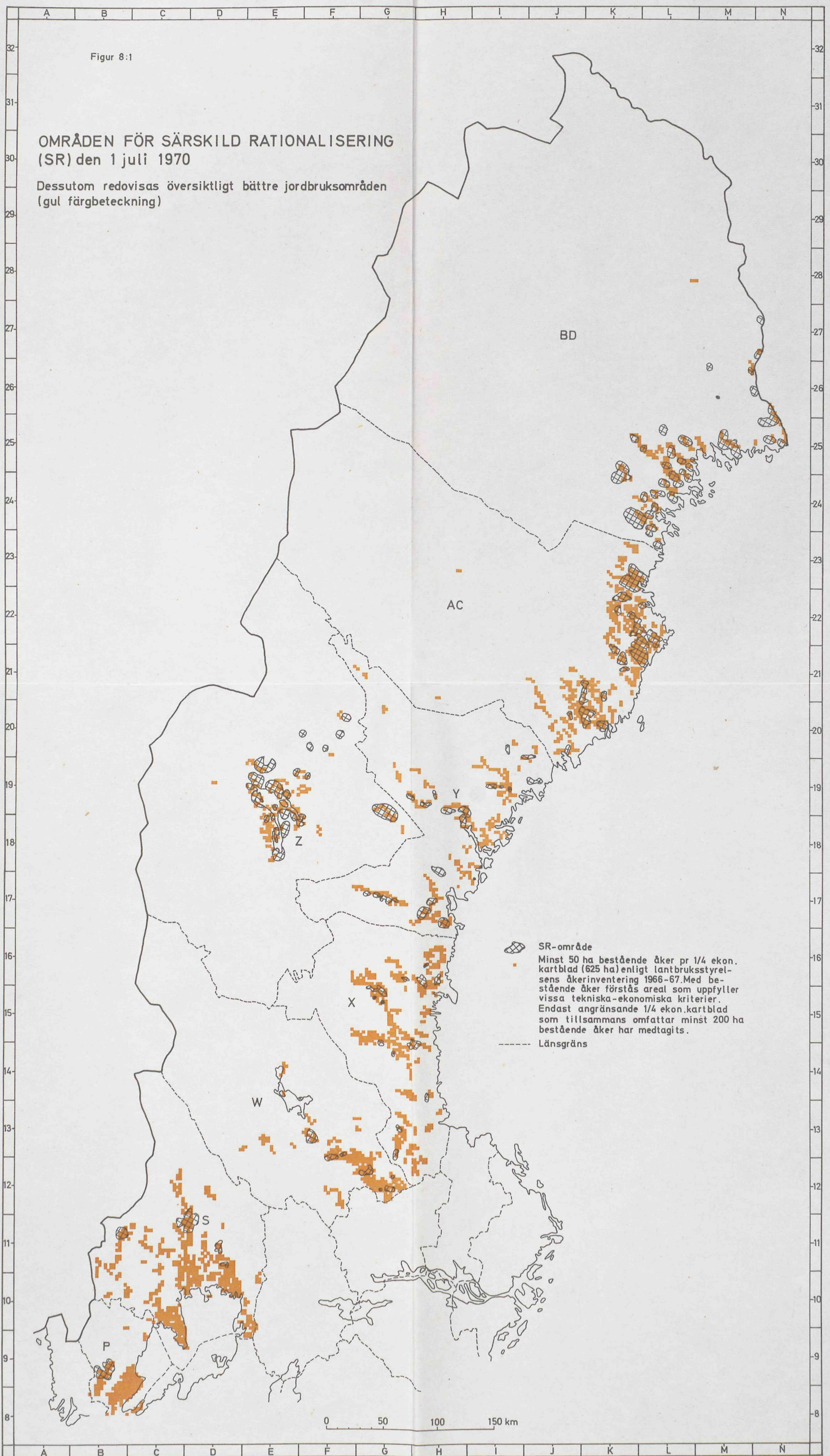
Analysen visar på väsentliga olikheter i utvecklingsmöjligheterna mellan de två sydliga typområdena i Skaraborgs och Örebro län på ena sidan och de fyra norrländska områdena i Västernorrlands, Jämtlands och Norrbottens län på den andra. Värmlandsområdet är mer oenhetligt men visar uppenbarligen närmast samma utvecklingsmöjligheter som de båda övriga sydliga områdena. I 1969 års prisläge gäller i huvudsak följande.

De sydliga typområdena har i första hand andra utvecklingsmöjligheter än de norrländska. I de sydliga områdena ligger utvecklingsmöjligheterna främst i olika typer av kött- och svinproducerande företag. I de norrländska områdena är – med något undantag – mjölkproduktionen den enda möjligheten. De sydliga typområdena har därtill i nuvarande prisläge flera utvecklingsmöjligheter än de norrländska. Detta framgår av att många varianter av kött- och svinföretag uppenbarligen ger utvecklingsmöjligheter från startföretaget i de sydliga typområdena, medan det är ytterst tveksamt hur det mjölkföretag ser ut, som ger utvecklingsmöjligheter i de norrländska typområdena. Det framgår också av att många av utvecklingsmöjligheterna i de sydliga områdena är deltidsalternativ i en miljö med sannolikt bättre möjligheter att erhålla deltidssysselsättning än i de norrländska typområdena. Detta samtidigt som inga av de registrerade utvecklingsmöjligheterna i norrlandsområdena är deltidsalternativ.

Allt detta innebär att jordbrukarna i de sydliga typområdena i den situation som rådde år 1969 uppenbarligen har större valfrihet vid utvecklingen av sina företag och vid val av sysselsättning i eller utom sitt eget företag än vad de norrländska jordbrukarna har. Att öka valfriheten i det norrländska jordbruket torde vara av central betydelse för att ge företagarna där bättre möjligheter att utnyttja sina varierande förutsättningar.

Den bild som här tecknats av olikheterna

mellan utvecklingsmöjligheterna i de södra och norra typområdena, kan komma att skärpas om man i analysen för in hänsyn till anpassnings- och tillväxtkostnader. Detta baseras på att anpassnings- och tillväxtkostnaderna främst har effekt på de största företagen. En närmare analys av föreliggande kalkylmaterial visar att både ur lönsamhets- och likviditetssynpunkt de stora norrländska mjölkproduktionsföretagen är mera känsliga än de stora sydliga svinföretagen för ökande utgifter under ett introduktionsskede.

I kap
 kets
 av fr
 mins
 38 98
 delare
 samt
 turra
 bare
 av ka
 minge
 under
 i stru
 norra
 tycks
 högre
 ses mo
 med ee
 Till
 tioalis
 det gäll
 förvär
 av mar
 tioalis
 lämna
 verkan
 förvär
 Den
 rational
 vint fr
 gäller i
 Drygt

8.1 *Det generella rationaliseringsstödet*

I kapitel 3 redovisas uppgifter om jordbrukets strukturutveckling i norra Sverige. Därav framgår att under perioden 1961–1969 minskade antalet brukningsenheter med 38 % och arealen åker med 15,5 %. Medelarealen åker per brukningsenhet ökade samtidigt från 6 till 11 ha. Takten i strukturrationaliseringen var därmed klart snabbare i norra Sverige än i den södra delen av landet. En närmare analys av omfattningen av lantbruksnämndernas verksamhet under de senaste åren tyder på att takten i strukturrationaliseringen alltså ökar i norra Sverige, medan en uppbromsning tycks ha skett i övriga delar av landet. Den högre takten i den norra delen av landet får ses mot bakgrund av den rådande strukturen med en relativt stor andel mindre jordbruk.

Till denna utveckling har det statliga rationaliseringsstödet medverkat. För hela landet gäller att vid omkring 40 % av tillskotts-förvärven står lantbruksnämnd som säljare av marken. Om man även räknar in de rationaliseringsfall där statligt ekonomiskt stöd lämnas, omfattar lantbruksnämndernas medverkan minst två tredjedelar av tillskotts-förvärven.

Den relativt sett höga takten i strukturrationaliseringen motsvaras av en hög aktivitet från lantbruksnämndernas sida, när det gäller inköps- och försäljningsverksamheten. Drygt hälften av antalet försäljningar av

mark som nämnderna gör, förekommer i norra Sverige (norrlandslänen samt Kopparbergs och Värmlands län). Detta bör ses mot bakgrund av att knappt en tredjedel av landets brukningsenheter är belägna där. Även i fråga om andra delar av lantbruksnämndernas verksamhet förekommer en hög aktivitet i de norra delarna av landet. Omfattningen av den statliga ekonomiska stöd-givningen till jordbruksrationaliseringen i norra Sverige visas i tabell 8: 1.

Den nordsvenska andelen av stödet bör jämföras med det förhållandet att 31 % av landets brukningsenheter finns i norra Sverige. Andelen täckdikningsstöd bör ses i relation till att 18 % av landets åkerareal återfinns i norra Sverige. Tabell 8: 1 visar en hög frekvens för norra Sverige förutom i fråga om statsbidragsgivningen till yttre rationalisering även till uppförande av ekonomibyggnader.

Såsom en belysning av stödets fördelning efter jordbrukens storlek visas i tabell 8: 2 hur statsbidragen till ekonomibyggnader fördelar sig.

8.2 *Det särskilda rationaliseringsstödet*

8.2.1 Verksamhetens omfattning

Den särskilda rationaliseringsverksamheten (SR) har under de 10 år den pågått efter hand kommit att omfatta allt större delar av framför allt jordbruksbygderna i norra Sve-

Tabell 8:1. Statligt ekonomiskt stöd till jordbrukets rationalisering under budgetåren 1967/68 och 1968/69 enligt statistik över lantbruksnämndernas verksamhet.

Stödform	Beviljat belopp, milj. kr		Norra Sveriges andel av totalt beviljat stöd i landet, %
	i norra Sverige	i hela landet	
Yttre rationalisering:			
lånegaranti	22,7	120,9	19
statsbidrag	8,6	16,9	51
Inre rationalisering:			
ekonomibyggn., lånegaranti	31,0	102,0	30
» , statsbidrag	7,1	8,8	81
» , SR-bidrag	9,6	9,7	99
täckdikning, lånegaranti	3,3	21,9	15
» , statsbidrag	1,6	3,8	24
» , SR-bidrag	1,0	1,0	100
Jordförvärvslån	5,1	66,7	8
Driftslån	18,8	70,4	27

rige. Totalt har fram till den 30 juni 1970 för särskilt rationaliseringsstöd godkänts 161 områden med 445 utvecklingsbara brukningsenheter. SR-områdenas omfattning och läge i förhållande till de bättre jordbruksområdena framgår av figur 8: 1 (se före s. 65). Fördelningen på län framgår av tabell 8: 3. Tabellerna om SR-verksamhetens omfattning grundar sig på de årliga redogörelser som lantbruksstyrelsen, lantmäteristyrelsen och skogsstyrelsen gemensamt inger till Kungl. Maj:t. På vissa punkter har kompletteringar gjorts.

Omfattningen av den yttre rationaliseringen inom de godkända områdena belyses i tabell 8: 4.

De i tabell 8: 4 angivna arealerna utgör medelvärden för de brukningsenheter (SR-gårdar) som under året utökade sin areal.

Tabell 8:2. Antalet statsbidrag till ekonomibyggnader med fördelning på storleksgrupp åker efter arealutvidgning under 1967/68 och 1968/69.

Storleksgrupp ha åker	Norra Sverige %	Återstående del av landet, %
0-20	12	3
21-30	31	15
31-50	38	47
51-	19	35
Summa	100	100
Summa antal objekt	347	152

Dessa enheter utgör dels sådana som gjort en första utbyggnad, dels sådana som i ett senare skede anskaffar ytterligare tillskottsmark.

I undersökningar,¹ där man har följt brukningsenheternas utveckling under flera år, visar det sig att enheterna successivt utökar sin areal. Enligt Dahlgrens undersökning hade ca 270 gårdar, som från en areal av 20 ha åker och 100 ha skogsmark under

¹ Dahlgren, Carl-Eric, Undersökning av effekten av den koncentrerade rationaliseringen samt faktorer som påverkar spridningen. - Meddelanden från institutionen för ekonomi och statistik (stencil), Lantbrukshögskolan, Uppsala 1969.

Ericson, Filip, Räkenskapsresultat från KR-gårdar 1964-1968 (stencil), Lantbruksstyrelsen, Solna 1970.

Tabell 8:3. Antal områden och brukningsenheter inom SR-verksamheten intill den 1.7.1970.

Län	Antal	
	områden	brukningsenheter
P	2	—
S	4	15
W	14	22
X	14	14
Y	26	72
Z	26	65
AC	27	88
BD	48	169
Summa	161	445

Tabell 8:4. Omfattningen av den årliga yttre rationaliseringen inom den särskilda rationaliseringen intill den 1.7.1970.

Tidsperiod	Brukningenheter som blivit föremål för yttre rationalisering				
	antal enheter	medelareal, ha			
		åker	skog	före yttre rationalisering	åker
1/7 1960–31/8 1964	166	15	73	23	103
1/9 1964–30/6 1965	61	20	111	28	146
1965/66	78	20	99	27	135
1966/67	94	22	109	29	147
1967/68	86	21	80	29	108
1968/69	64	23	98	33	137
1969/70	93	26	122	35	163

första hälften av 1960-talet började byggas ut med hjälp av särskilt stöd år 1966 en areal av i medeltal omkring 35 ha åker och 114 ha skogsmark. Utvidgningen av SR-företagen belyses vidare i lantbruksstyrelsens räkenskapsresultat. För 94 brukningsenheter, vilka samtliga torde ha ingått i nyssnämnda grupp om 270 enheter, hade sålunda medelarealen år 1968 ökat till 46 ha åker och 117 ha skogsmark. Medelarealen år 1966 för dessa 94 enheter var 37 ha åker och 105 ha skogsmark. Inom parentes kan här erinras om att medelarealen för samtliga brukningsenheter med mer än 2 ha åker i norra Sverige år 1966 var ca 7 ha åker och 60 ha skogsmark.

Omfattningen av den beräknade bidragsberättigade investeringsverksamheten för inre rationalisering och driftsrationalisering samt beräknade och beviljade statsbidragsbelopp inom de hittills godkända områdena framgår av tabell 8: 5. I beloppen beviljade statsbidrag har inräknats bidragen oavsett från vilket anslag de erhållits. I tabell 8: 5 redovisas vidare länsvis byggnadsverksamhetens hittillsvarande omfattning inom de godkända områdena.

Vid studium av tabell 8: 5 bör man hålla i minnet att endast de fyra nordligaste länen var med från den särskilda (koncentrerade) rationaliseringsverksamhetens början år 1960. Liknande verksamhet inleddes året

Tabell 8:5. För godkända områden beräknade investeringskostnader, exkl. markanskaffning, beräknade och beviljade statsbidrag samt investeringar i ekonomibyggnader intill den 1.7.1970, 1 000-tal kr.

Län	Beräknad total kostnad exkl. markköp	Beräknat totalt statsbidragsbehov	Beviljat totalt statsbidrag	Därav för ekonomibyggn.	Antal ekonomibyggn. som den 30.6.1970 är	
					under byggn.	färdiga
P	554	195	194	128	—	—
S	12 745	4 239	463	338	1	1
W	8 246	3 120	2 915	2 413	2	20
X	6 987	2 569	2 098	1 787	3	8
Y	35 872	13 875	7 957	6 398	29	27
Z	38 594	14 141	9 737	7 239	9	45
AC	40 431	15 285	8 786	6 180	28	30
BD	91 838	32 545	23 089	15 195	41	106
Summa	235 267	85 969	55 239	39 678	113	237

Tabell 8:6. Beviljade statsbidrag till verksamheten för särskild rationalisering fördelade på olika ändamål (inkl. bidrag från rationaliseringsanslaget), 1 000-tal kr.

Budgetår	Ekonomi- byggn.	Täckdik- ning o. övrig inre ration.	Maskin- anskaff- ning	Djur	Övrig drifts- ration.	Summa
1960/61-1964/65	12 354	2 664	1 681	544	727	17 970
1965/66	3 697	499	181	350	36	4 743
1966/67	5 644	649	222	475	60	7 070
1967/68	7 132	1 027	365	940	261	9 725
1968/69	5 602	1 054	270	583	273	7 782
1969/70	5 249	1 333	358	441	568	7 949
Summa	39 678	7 226	3 077	3 333	1 925	55 239
Procentuell fördelning på ändamål	72	13	6	6	3	100

därpå i Kopparbergs län. Från den 1.7.1965 kom den särskilda rationaliseringen att omfatta samtliga i tabellen angivna län. I Älvsborgs län beröres dock såsom tidigare nämnts endast dalslandsdelen.

Av tabell 8: 5 kan vidare utläsas att den särskilda rationaliseringen hittills haft ungefär lika stor omfattning i de tre länen, Västernorrland, Jämtland och Västerbotten. Däremot har den varit av nära tre gånger så stor omfattning i Norrbottens län. I Värmland och Dalsland har den hittillsvarande verksamheten varit av ringa omfattning.

De beviljade statsbidragens fördelning på skilda ändamål samt bidragsgivningens utveckling under senare år redovisas i tabell 8: 6. Uppgifterna för 1969/70 är preliminära.

Tabell 8: 6 visar att 85 % av statsbidragen till särskild rationalisering går till stöd åt anläggningar, huvudsakligen till uppförande av ekonomibyggnader. Återstående 15 % går till stöd åt driftsrationalisering. Liksom i tabell 8: 5 är hela statsbidragsbeloppet till inre rationalisering och driftsrationalisering medräknat. Härigenom blir beloppet för olika budgetår jämförbara. Det framgår sålunda att den särskilda rationaliseringsverksamheten ökat i omfattning t. o. m. år 1967/68, då bidrag beviljades med nära 10 milj. kr. Därefter har bidragsgivningen stannat på en nivå som är ungefär 2 milj. kr lägre. Denna utveckling belyses närmare i tabell 8: 7 som redovisar omfattningen av den byggnadsverksamhet som erhåller särskilt rationaliseringsstöd.

Under den senare hälften av 1960-talet

Tabell 8:7. Ekonomibyggnadsinvesteringar inom SR-verksamheten.

Budgetår	Antal brukningsenheter med ekonomibyggnadsinvesteringar som under angiven tid									hela området	färdigställt i hela området
	påbörjats i										
	BD	AC	Z	Y	X	W	S	P			
1960/61-1964/65	50	29	19	35	—	(13)	—	—	146	50	
1965/66	25	6	6	—	—	2	—	—	39	50	
1966/67	18	8	10	8	3	3	—	—	50	39	
1967/68	17	5	7	2	3	3	—	—	37	50	
1968/69	20	6	10	2	1	1	1	—	41	34	
1969/70	17	4	2	9	4	—	1	—	37	14	
Summa	147	58	54	56	11	22	2	—	350	237	

har således 40 à 50 brukningsenheter per år byggts upp till rationella enheter med hjälp av det särskilda rationaliseringsstödet. En viss uppbromsning kan spåras för de senaste åren. Som jämförelse kan nämnas att av en år 1964 utförd utredning kan utläsas att lantbruksstyrelsen, lantmåteristyrelsen och skogsstyrelsen uppskattat det antal brukningsenheter som borde bli föremål för särskild rationalisering till ca 130 per år, varav ca 100 i de fyra nordligaste länen. Denna uppskattning grundades på uppgifter från berörda länsorgan.

De i verksamheten deltagande brukningsenheterna har i betydande utsträckning erhållit hjälp från lantbruksnämnderna med driftsplanering, markkartering m. m. En omfattande kursverksamhet har vidare bedrivits för berörda jordbrukare. Upprustning inom skogsbruksdelen har under medverkan av skogsvårdsstyrelsen skett i stor utsträckning. Åtskilliga områden berörs av nybildade samverkansområden för skogsbruket.

8.2.2 Faktorer som påverkar omfattningen

Omfattningen av den hittills genomförda särskilda rationaliseringen ger anledning överväga om denna är tillräcklig. Om man vill påverka takten i uppbyggandet av fullt rationella brukningsenheter, bör man först klarlägga de faktorer som verkar hindrande och främjande på denna. Det är då i första hand av intresse att få kunskap om jordbrukarnas inställning. En enkätundersökning utfördes år 1966 vid lantbrukshögskolan av Dahlgren (se s. 66). Resultaten av denna redovisas i det följande i sammandrag. Som komplettering har vi under sommaren 1970 inhämtat berörda lantbruksnämnders uppfattning i ämnet.

Lantbrukshögskolans enkät omfattade samtliga gårdar, 274 stycken, som den 1 juli 1966 hade erhållit SR-bidrag. Som jämförelsegrupp tjänade ett antal jordbruk i Norrbottens län, som inte erhållit SR-stöd, men som hade sådant läge och sådan storlek att de i dessa avseenden uppfyllde gällande bestämmelser för att få detta stöd.

De inervjuade lantbrukarna fick ange i vilken grad olika faktorer verkat respektive skulle verkat främjande eller hindrande i deras beslut att acceptera SR-verksamheten. Frågorna gällde ett antal faktorer inom vart och ett av följande områden:

- a) den enskilde individen och familjen
- b) företaget
- c) lönsamheten och kapitalet
- d) risk och ovisshet
- e) institutionella faktorer.

Resultaten redovisas för varje område. Här anges endast de faktorer som mera allmänt betraktas som viktiga.

a) Den enskilde individen och familjen

SR-jordbrukarna angav nästan enbart främjande faktorer, däribland främst familjens positiva inställning samt bättre möjligheter att utnyttja befintlig arbetskraft m. m. inom familjen. Jämförelsegruppen fann huvudsakligen hindrande faktorer, sådana som för hög ålder och avsaknad av efterträdare samt för höga krav på arbetsinsats.

b) Företaget

Såsom mest främjande faktorer vad gäller företaget angav SR-jordbrukarna att SR-verksamheten är enda möjligheten att utveckla företaget samt att befintliga resurser, åker och maskiner, kan utnyttjas bättre. Jämförelsegruppen var delvis av samma mening. Sistnämnda grupp fann dock främst hindrande faktorer.

Sådana hinder var brist på mark och lämpliga ekonomibygnader. Vidare ansågs målsättningen i fråga om företagsstorlek och avkastning för hög.

c) Lönsamheten och kapitalet

Utsikterna till bättre lönsamhet och levnadsstandard angavs som starkt främjande av SR-jordbrukarna men även i ganska stor utsträckning av jordbrukarna i jämförelsegruppen. Sistnämnda grupp redovisade trots detta starka hinder. Man hade för litet eget kapital, man var rädd för skuldsättning, för-

sämrad lönsamhet och likviditetssvårigheter. Även SR-jordbrukarna hade i viss utsträckning känt dessa faktorer såsom hindrande.

d) Risk och ovisshet

SR-jordbrukarna hade i viss utsträckning känt sig tveksamma om kalkylerade inkomster kunde uppnås och om prisutvecklingen på jordbrukets produkter och produktionsmedel skulle bli gynnsam. För jämförelsegruppen var denna osäkerhet betydligt starkare, särskilt gällde detta ovissheten om prisutvecklingen.

e) Institutionella faktorer

De institutionella faktorerna, främst det statliga ekonomiska stödet men även lantbruksnämndernas hjälp vid markanskaffning och genom rådgivning ansågs av SR-jordbrukarna vara av stor betydelse. Även jordbrukarna i jämförelsegruppen uppfattade i stor utsträckning nämnda faktorer som positiva. En del av dem ansåg emellertid lantbruksnämndernas inblandning i företagens utformning och drift vara alltför stor.

Sammanfattningsvis visar denna undersökning, att när jordbrukaren står inför frågan om han skall acceptera att med särskilt rationaliseringsstöd bygga ut sitt företag, vissa faktorer uppfattas som hindrande, andra som främjande. De jordbrukare som redan beviljats SR-stöd ansåg i nu nämnd ordning följande faktorer vara främjande: det statliga ekonomiska stödet, förväntningar om bättre lönsamhet och levnadsstandard, ökad hjälp från lantbruksnämnden bl. a. vid tillköp av mark, familjens positiva inställning och att SR erbjöd enda möjligheten att utvidga företaget. Jämförelsegruppen ansåg – om än i något mindre grad – såsom främjande det statliga ekonomiska stödet, hjälpen från lantbruksnämnden vid tillköp av mark och genom rådgivning samt, i viss mån, förväntan om bättre lönsamhet.

Medan de främjande faktorerna i första hand har redovisats av SR-jordbrukarna, har de hindrande främst redovisats av jämförelsegruppen, dvs. sådana jordbrukare som

vid intervjutillfället inte erhållit SR-stöd. Sistnämnda grupp angav som hindrande faktorer osäkerheten om prisutvecklingen och det ekonomiska resultatet i jordbruket, brist på eget kapital och ovilja att skuldsätta sig, för hög ålder och avsaknad av efterträdare, för hög målsättning i fråga om arbetsprestation, besättningsstorlek m. m. I viss begränsad utsträckning ansåg SR-jordbrukarna brist på eget kapital, risk för likviditetssvårigheter och osäkerhet om prisutvecklingen i jordbruket utgöra hindrande faktorer.

I enkäten till lantbruksnämnderna har vi begärt in svar på vissa frågor om bl. a. de faktorer som är av betydelse för benägenheten att starta uppbyggnad av jordbruksföretag med hjälp av SR-stöd. Redan vid våra besök i olika län anfördes som ett problem i samband med den särskilda rationaliseringen svårigheten att vid nuvarande mjölkpris nå lönsamhet i de utbyggda företagen. I lönsamhetsfrågan hade redan påbörjats en särskild undersökning. Vederbörande lantbruksnämnder tillfrågades därför i vad mån nämnden ansåg att en återhållande inverkan på verksamheten berodde av andra faktorer än svag lönsamhet såsom av bristande utbud på mark, svårigheter att finna lämpliga brukare eller finansieringsproblem.

En inledande fråga om behovet av och förutsättningarna för att öka takten i uppbyggnaden av företag med hjälp av särskilt rationaliseringsstöd besvarades genomgående med att behov och förutsättningar för en sådan ökning finns. I Norrbottens län, där verksamheten redan har relativt stor omfattning, gäller detta dock endast för vissa områden. I Värmlands län behövs särskilt rationaliseringsstöd främst i den jordbruksbetonade mellanbygden.

Vid sidan av svårigheten att nå tillfredsställande lönsamhet har lantbruksnämnderna i allmänhet funnit det bristande utbudet av åker för sammanföring till större enheter vara ett hinder i verksamheten. I Norrbottens län anges dock detta hinder vara av mindre betydelse.

I allmänhet anser nämnderna att vissa

svårigheter, åtminstone i en del områden, föreligger att finna brukare, som har förutsättningar att driva SR-jordbruk. Delvis sammanhänger dessa svårigheter med den osäkerhet man känner i fråga om de framtida förutsättningarna för jordbruk. Lantbruksnämnden i Västernorrlands län befarar att rekryteringssvårigheterna inom en nära framtid kommer att öka som en följd av den ogynnsamma åldersfördelningen bland jordbrukarna.

Flera lantbruksnämnder framhåller finansieringssvårigheterna i nuvarande kreditläge som ett hinder. Risken för likviditetssvårigheter verkar också avskräckande. En negativ attityd till SR-verksamheten inom jordbrukargrupper omnämns slutligen av lantbruksnämnderna i Kopparbergs och Västerbottens län som en återhållande faktor för verksamheten.

8.2.3 Lönsamhetssituationen vid uppbyggda SR-företag

Det är givetvis angeläget att få veta om de företag som byggs med särskilt rationaliseringsstöd uppnår ett tillfredsställande ekonomiskt resultat. Vi har i det syftet genomfört en undersökning rörande lönsamheten vid ett antal SR-gårdar som helt eller nästan helt byggts ut till den ursprungligen planerade produktionen. Till grund för våra beräkningar ligger en för samtliga gårdar obligatorisk, av lantbruksstyrelsen föreskriven bokföring. Bokföringen påbörjas normalt i samband med att en gård godkänns för SR-stöd. De första årens bokslut är därför starkt påverkade av de regelmässigt stora investeringarna och begränsade inkomsterna i uppbyggnadsskedet.

Genom lantbruksstyrelsens försorg görs numera årligen utifrån boksluten lönsamhetssammanställningar för vissa grupper av SR-gårdar. I dessa sammanställningar kan lönsamhetsutvecklingen följas t. o. m. 1968 års bokslut. Dessutom har lantbrukshögskolans institution för ekonomi och statistik gjort en specialstudie på ett antal SR-gårdar där även lönsamheten belyses (se fotnot s. 66).

Bokföringen ger tillfredsställande underlag för beräkning av SR-jordbrukarnas arbets- och kapitalinkomster. För lönsamhetsberäkningarna erfordras emellertid även uppgift om de sammanlagda kapitalinvesteringarna i företagen och företagarfamiljernas arbetsinsats. Eftersom en kontinuerligt förd arbetskraftsredovisning ej föreligger utan dessa uppgifter grundas på en uppskattning av brukaren, föreligger viss osäkerhet vid beräkning av familjens arbetsinsats. Genom jämförelse med för respektive fastighet vid planeringen enligt vedertagna normvärden beräknad arbetsförbrukning bör dock godtagbar säkerhet kunna erhållas.

Vid beräkning av kapitalinvesteringen för respektive fastighet föreligger också viss osäkerhet i fråga om själva fastighetsvärdet. Här har i princip använts samma beräkningssätt som tillämpas i den jordbruksekonomiska undersökningen (JEU) utom i fråga om fastighetsvärdena. Byggnadsårets taxeringsvärde har uppräknats med köpeskillingskoefficienten. Till detta värde har adderats kostnader för marktillköp samt 50 % av nyinvesterat belopp i byggnader och diken. Överpriset har vid uppräkning av taxeringsvärdena i samtliga fall uppskattats till 70 %. Denna metod ger genomgående något högre fastighetsvärden än om JEU:s metod tillämpas.

För vår undersökning har valts ut de gårdar i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län som uppfyller följande kriterier:

1. Gårdarna skall för åren 1966–1968 ha tillförlitliga bokslut och under samtliga 3 år ha uppnått lägst 75 % av den planerade produktionen.

2. Gårdarna skall i huvudsak vara inriktade på mjölkproduktion och ha uppnått en medelavkastning av lägst 4 000 kg mjölk per ko och år.

Sedan ett mindre antal gårdar med ofullständiga bokslut utsorterats har bokslut från det antal gårdar som anges i tabell 8: 8 bearbetats.

Vid beräkningarna har gårdarna fördelats på två storleksgrupper där gränsen mellan grupperna satts vid 20 mjölkkor (planerat antal). De 22 enheterna med högst 20 kor

Tabell 8:8. Antal i undersökningen ingående SR-gårdar med mjölkproduktion i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län.

Län	Antal gårdar		Summa
	med högst 20 kor	med över 20 kor	
BD	12	28	40
AC	6	13	19
Z	4	10	14
Summa	22	51	73

benämnas i fortsättningen grupp I och de 51 enheterna med över 20 kor kallas grupp II.

För att belysa de tekniska betingelserna återges i tabell 8:9 uppgifter om areal ägd åker och skogsmark samt antal mjölkkor i medeltal per gård liksom även om mjölkavkastningen i medeltal per ko och år. I denna tabell liksom i följande redovisas uppgifter för de båda grupperna gårdar för vart och ett av åren 1966-1968.

Det bör anmärkas att tabellen 8:9 inte återspeglar hela den storleksrationalisering som ägt rum. Huvuddelen av arealökningarna har nämligen skett före 1966 vid nu ifrågasvarande gårdar.

För jämförelse med i tabellen angiven avkastningsnivå kan nämnas att i JEU ingående gårdar i produktionsområdet Övre Norrland år 1966 hade en mjölkavkastning av 3 530 kg samt att kontrollanslutna gårdar inom samma område 1965/66 hade en medelavkastning av 4 330 kg 4 %-ig mjölk per ko och år.

Kapitalinvesteringarna har, såsom delvis

Tabell 8:9. Areal ägd åker och skogsmark, antal kor per gård samt mjölkavkastning, kg 4 %-ig mjölk per ko och år.

År	Medelareal, ha		Antal kor per gård	Mjölkavkastning kg per ko och år
	åker	skogsmark		
<i>Grupp I: 22 gårdar</i>				
1966	21,2	107,9	16,3	4 550
1967	22,3	110,0	17,6	4 570
1968	22,4	110,0	18,4	4 840
<i>Grupp II: 51 gårdar</i>				
1966	27,3	134,3	21,9	4 680
1967	27,6	144,9	25,1	4 900
1968	29,5	152,0	27,1	5 190

berördes i början av detta avsnitt, beräknats på följande sätt. Eftersom SR-gårdarna vidtagit omfattande investeringar i mark, markanläggningar och byggnader under löpande taxeringsperiod, har fastighetsvärdena framräknats genom uppräknig av byggnadsårets taxeringsvärde med köpeskillingskoefficienten vartill adderats kostnad för markköp och 50 % av kostnaden för byggnader och markanläggningar. I övrigt har värdena beräknats på samma sätt som i JEU med investering i ekonomiska föreningar, 60 % av inventariernas återanskaffningsvärden, medelvärde av in- och utgående djurvärde samt 25 % av jordbrukets kostnader exklusive räntor som rörelsemedel. Kapitalinvesteringarna redovisas i tabell 8:10.

Vid beräkning av räntekostnaderna för i företagen investerat kapital har, liksom i den jordbruksekonomiska undersökningen, använts procentsatsen 5,9 för åren 1966 och 1967 samt 6,1 för år 1968. En viss uppfattning om företagets finansiering kan erhållas genom att jämföra i tabell 8:11 återgivna beräknade räntekostnader och den ränta företagen erlagt för respektive år. Det förefaller således som om de större företagen (grupp II) har lägre andel eget kapital än de mindre företagen.

Intäkterna vid SR-företagen redovisas i tabell 8:12. Intäkterna från försäljning av djurprodukter utgör 80 % av de totala intäkterna för åren 1966-1968 i grupp I och 84 % i grupp II. Intäkterna från skogsbruk utgör för de tre åren i grupp I ca 7 % och i grupp II ca 6 %. Intäkterna för samtliga

Tabell 8:10. Investerat kapital per gård, kr.

År	Fastighet	Ekon. föreningar	Inventarier	Djur	Rörelsemedel	Summa
<i>Grupp I: 22 gårdar</i>						
1966	131 300	7 200	47 600	41 300	17 800	245 200
1967	134 200	8 900	50 200	44 500	19 000	256 800
1968	134 700	10 600	53 700	47 900	20 200	267 100
<i>Grupp II: 51 gårdar</i>						
1966	179 700	8 200	60 300	57 800	19 200	325 200
1967	192 500	9 900	70 200	67 300	23 400	363 300
1968	204 400	11 400	76 900	74 400	25 500	392 600

Tabell 8:11. Ränteutgifter samt beräknade räntekostnader kr. per gård.

År	Grupp I		Grupp II	
	Beräknad räntekostn.	Verklig ränteutgift	Beräknad räntekostn.	Verklig ränteutgift
1966	14 500	5 440	19 200	10 930
1967	15 100	5 620	21 400	13 870
1968	16 300	6 600	23 900	15 880

Tabell 8:12. Intäkter, kr per gård.

År	Växtprod. inkl. skadeers.	Djurprod. inkl. efterlikv.	Skogsprod. minus div. kostn.	Körslor o. arb. utanför jordbr.	Bostads- och hyreskostn., räntor m. m.	Summa
<i>Grupp I: 22 gårdar</i>						
1966	—20	59 100	7 990	700	5 090	72 860
1967	5 570	65 300	6 330	1 860	6 090	85 150
1968	2 470	75 970	4 340	2 570	6 090	91 440
<i>Grupp II: 51 gårdar</i>						
1966	—190	82 010	7 390	2 480	5 460	97 150
1967	9 260	96 390	8 080	2 500	6 450	122 680
1968	3 090	116 850	5 430	2 170	6 480	134 020

Tabell 8:13. Kostnader exklusive familjens arbete och ränta på eget kapital, kr per gård.

År	Löner	Fodermedel	Gödselmedel	Övr. rörl. kostn.	Markanlägg.	Byggn. och ledn.	Invent.	Räntor o. kapitalkostn.	Övr. fasta kostn.	Summa
<i>Grupp I: 22 gårdar</i>										
1966	2 690	13 610	3 640	3 150	750	4 880	8 490	5 440	3 590	46 240
1967	2 180	19 340	4 456	4 204	710	5 340	9 950	5 620	3 790	55 590
1968	2 855	22 520	4 650	4 163	792	5 460	10 570	6 600	4 470	62 080
<i>Grupp II: 51 gårdar</i>										
1966	4 500	24 860	5 130	4 690	1 020	5 650	12 480	10 930	5 030	74 290
1967	4 890	34 140	6 580	6 580	1 160	6 450	14 480	13 870	5 870	94 020
1968	5 180	36 770	7 190	7 600	1 040	6 560	17 130	15 400	6 470	103 340

Tabell 8:14. Arbets- och kapitalinkomst, kr per gård.

År	Grupp I	Grupp II
1966	26 620	22 860
1967	29 560	28 660
1968	29 360	30 680

i undersökningen ingående gårdar domineras sålunda starkt av djurprodukterna och då i första hand mjölken. Intäkterna har mellan åren 1966 och 1968 ökat med 26 % eller årligen med 8 % för grupp I och 36 % eller årligen med 11 % för grupp II. Denna intäktsökning beror i huvudsak på utökning av koantalet och förbättring av mjölkavkastningen. Intäktsskillnaden mellan grupp I och II utgör i medeltal 34 800 kronor.

I *kostnaderna*, som redovisas i tabell 8: 13 ingår inte värdet av familjens arbete och inte heller ränta på eget kapital. För markanläggningar anges standardiserad avskrivning och för byggnaderna standardiserade avskrivnings- och underhållskostnader. För inventarierna anges standardiserad avskrivning med tillägg för underhålls- och hyreskostnader.

Arbets- och kapitalinkomsterna redovisas i tabell 8: 14. Någon större skillnad mellan de båda grupperna föreligger inte. En närmare granskning av bokslutsmaterialet visar att några nämnvärda skillnader ej heller föreligger mellan länen.

Lönsamheten redovisas för jord- och skogsbruk sammantaget. Eftersom skogsuttagen

varierat mellan de olika åren har treårsmedeltal använts som skogsinkomst vid lönsamhetsberäkningarna. Efter denna utjämnning kan de skillnader, som framkommer mellan de tre åren, i huvudsak hänföras till jordbruksdelen.

Familjens arbetsinkomst redovisas i tabell 8: 15. Denna har framräknats genom att till arbets- och kapitalinkomsten addera erlagda ränte- och kapitalkostnader och subtrahera beräknad ränta för i lantbruket investerat kapital, vilka belopp återfinnes i tabell 8: 11. Med hänsyn till det begränsade antalet gårdar från respektive län lämpar sig materialet inte för en jämförelse mellan länen.

Av gruppmedeltalen framgår att familjens arbetsinkomst ökat från 15 800 kr till 21 700 kr i grupp I och från 14 200 kr till 24 200 kr i grupp II under de tre aktuella åren. Spridningen i materialet illustreras av diagram (figurerna 8: 2 och 8: 4), där familjens arbetsersättning 1968 lagts in för varje enskild gård som ingår i undersökningen.

För beräkning av *ersättningen per arbetstimme* krävs uppgifter om arbetsinsatsens storlek. Såsom tidigare framhållits har arbetsinsatsen uppskattats av brukaren för egen och familjemedlemmarnas del. Som familjemedlemmar räknas här brukaren, hustrun och barn under 16 år. Barn över 16 år tillgodoräknas avtalsenlig arbetslön. En jämförelse med för respektive gård beräknad arbetsåtgång visar att den av brukarna upp-

Tabell 8:15. Familjens genomsnittliga arbetsersättning, kr.

År	Arbets- och kapitalinkomst	Erl. ränte- och kapitalkostn.	Beräknad ränta på inv.kapital	Familjens arbetsersättning	Familjens arbetsersättn. (utjämnad skogsinkomst) ¹
<i>Grupp I: 22 gårdar</i>					
1966	26 620	5 440	14 500	17 560	15 800
1967	29 560	5 620	15 100	20 080	19 800
1968	29 360	6 600	16 300	19 660	21 700
<i>Grupp II: 51 gårdar</i>					
1966	22 860	10 930	19 200	14 600	14 200
1967	28 660	13 870	21 400	21 100	19 900
1968	30 680	15 880	23 900	22 600	24 200

¹ Skogsinkomsten beräknad efter medeltal för 1966-1968 för samtliga tre år.

skattade tiden är högre i flertalet fall. Detta kan delvis bero på att viss del av familjens arbete med olika grundförbättringsåtgärder av brukaren redovisats som jordbruksarbete. Arbetskrävande förbättringsåtgärder har varit nödvändiga under de första åren med hänsyn till att hävden på de tillköpta area- lerna ofta varit eftersatt. Tillskottsarrenden av åker i uppbyggnadsskedet kan också ha inverkat på arbetsåtgången.

Beräkningarna av arbetsersättning per timme har med hänsyn till anförda omständigheter baserats på dels brukarens uppgifter och dels i respektive driftsplan beräknad arbetsförbrukning. Eftersom uppgift från brukaren saknas i många fall eller är alltför osäker har här redovisats endast beräkningar för arbetsåtgång enligt driftsplan. Resultaten avseende år 1968 återges för de enskilda gårdarna i diagram (figurerna 8: 3 och 8: 5). I dessa diagram redovisas ej resultaten från gårdar med negativ arbetsersättning. Däremot har medelarbetsersättningen beräknats utifrån resultaten av alla i resp. grupp ingående gårdar. Av diagrammen framgår att det föreligger en betydande spridning mellan gårdarnas ekonomiska resultat. Under år 1968 har i grupp I tre gårdar uppnått en ersättning per arbetstimme, som överstiger avtalsenlig lantarbetarlön. Ytterligare fyra gårdar i gruppen har uppnått i det närmaste avtalsenlig arbetsersättning (avvikelse mindre än 10 %). En tredjedel av i gruppen ingående gårdar har sålunda för år 1968 i stort sett uppnått den lönsamhet som uppställts som minimimålsättning vid planeringen, medan två tredjedelar klart underskridit den. I medeltal har familjerna i gruppen erhållit en arbetsersättning motsvarande ca 70 % av avtalsenlig lantarbetarlön.

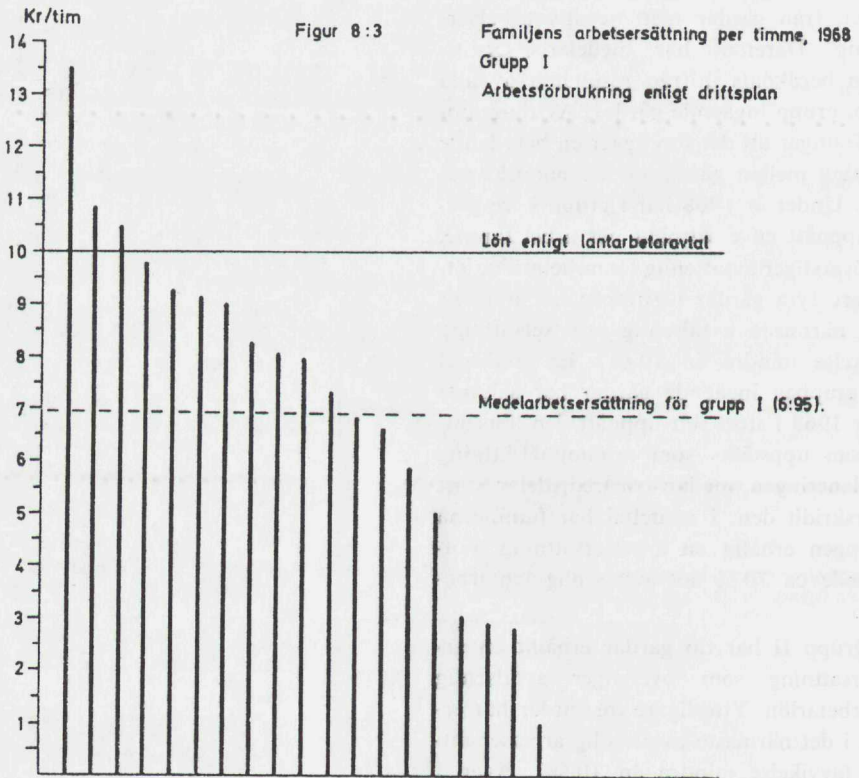
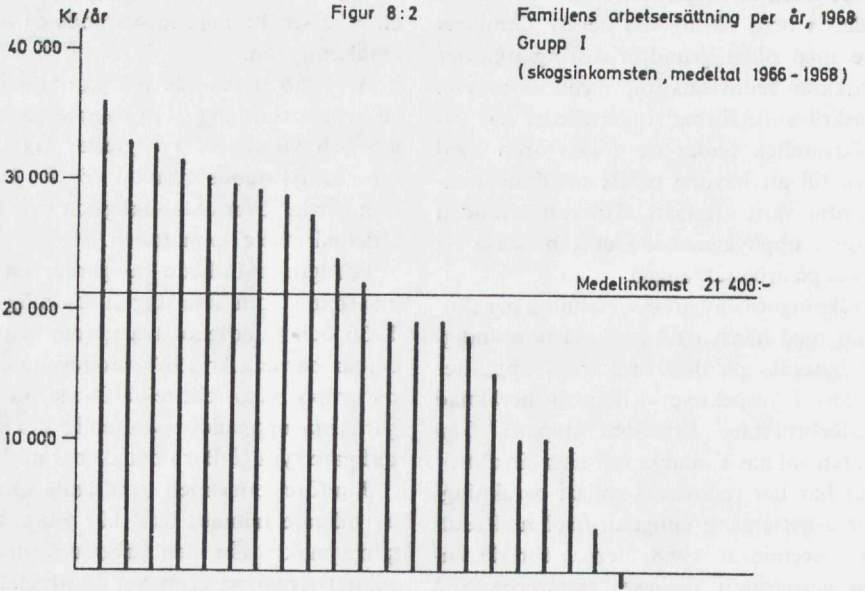
I grupp II har tio gårdar erhållit en arbetsersättning som överstiger avtalsenlig lantarbetarlön. Ytterligare tre gårdar har erhållit i det närmaste avtalsenlig arbetsersättning (avvikelse mindre än 10 %). Även i denna grupp har sålunda omkring en tredjedel av gårdarna för år 1968 uppnått den vid planeringen uppställda minimimålsättningen medan två tredjedelar klart underskridit den.

I medeltal har familjerna i gruppen erhållit en arbetsersättning motsvarande ca 67 % av avtalsenlig lön.

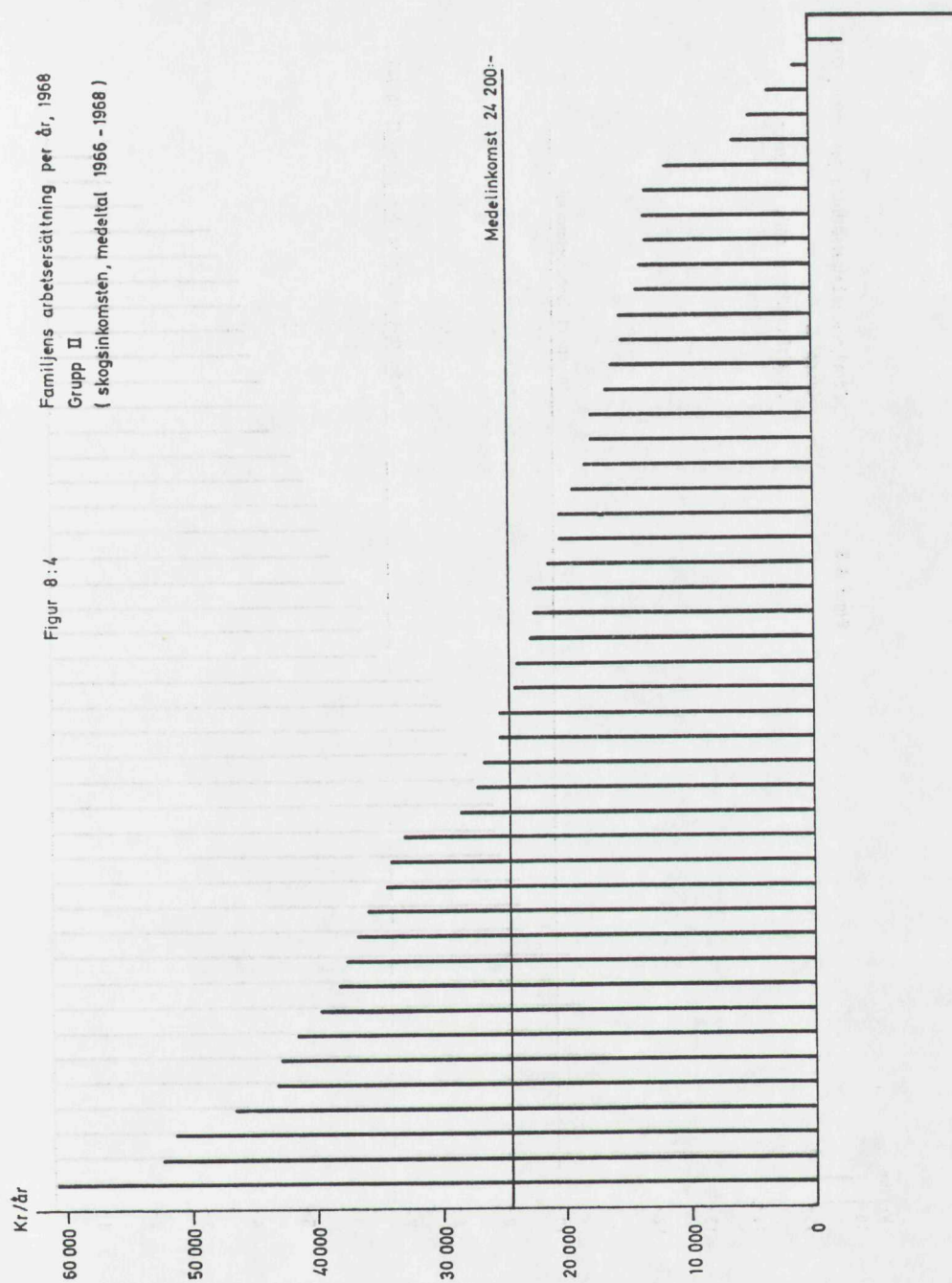
År 1966 uppnådde två gårdar i grupp I en arbetsersättning, som översteg avtalsenlig lön och ytterligare två gårdar låg i närheten. Motsvarande resultat för år 1967 var fem gårdar över avtalsenlig lön och två som i det närmaste uppnått den.

För grupp II hade tio gårdar en arbetsersättning som översteg avtalsenlig lön år 1966 och ytterligare två gårdar låg i omedelbar närhet. År 1967 var resultatet i denna grupp något bättre såtillvida att tolv av gårdarna uppnådde avtalsenlig lön med ytterligare fyra gårdar i omedelbar närhet.

Jämförelserna med avtalsenlig timlön har av tidigare nämnda skäl här gjorts med utgångspunkt från den arbetsersättning som räknats fram på grundval av arbetsförbrukningen enligt respektive gårds driftsplan.

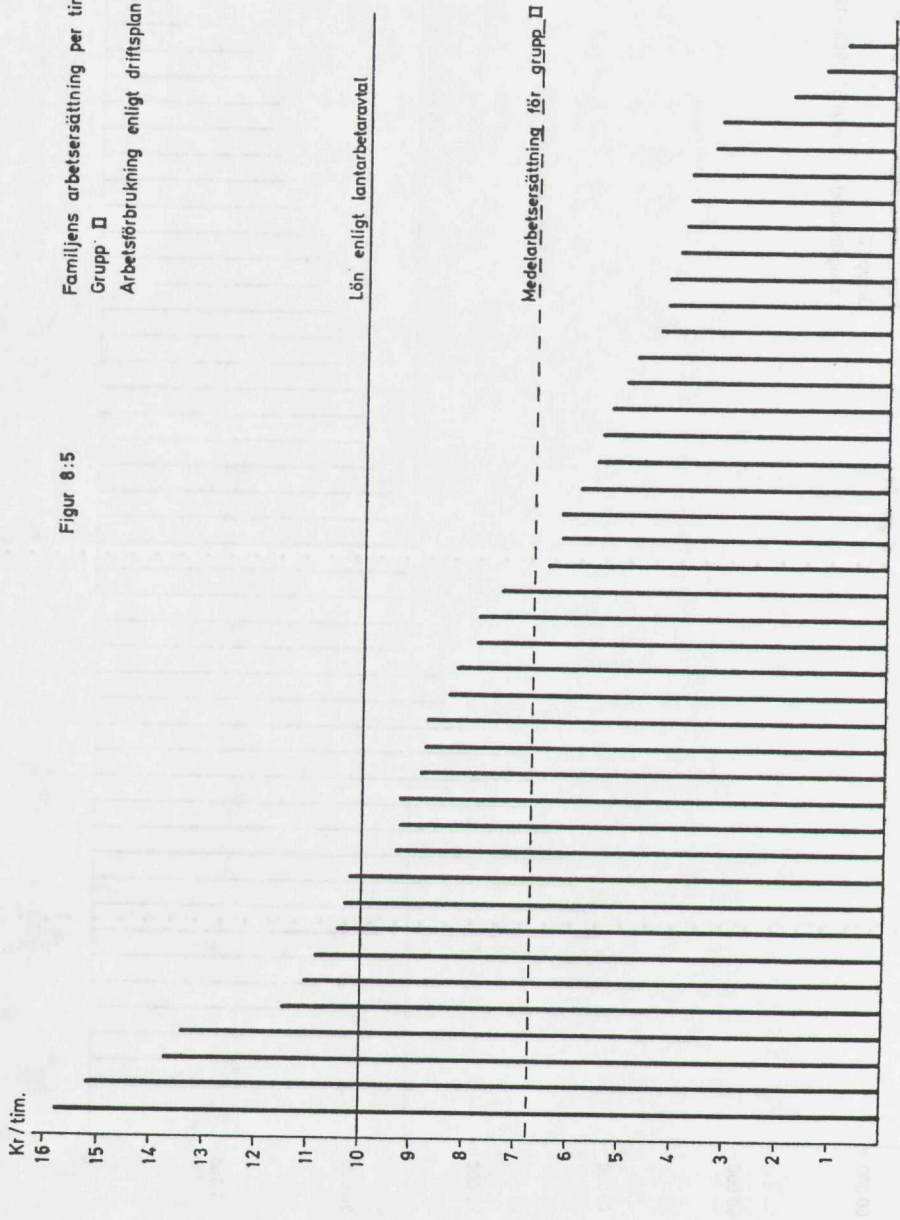

Familjens arbetsersättning per år, 1968
Grupp II
(skogsinkomsten, medeltal 1966 - 1968)

Figur 8.5

Familjens arbetsställning per timme, 1968
Grupp □
Arbetsförbrukning enligt driftsplan.

9 Sannolik framtida utveckling för jordbruket vid nu gällande förutsättningar

I kapitel 3 har vi redogjort för den hittillsvarande struktur- och arbetskraftsutvecklingen i jordbruket i norra Sverige. Därefter har i kapitel 4 redovisats uppgifter om jordbruksproduktionens utveckling under senare år samt dess nuvarande omfattning. Mot bakgrund av uttalandet av 1967 års riksdag, att en betydande jordbruksproduktion även i fortsättningen borde upprätthållas i norra Sverige, har vi ansett det angeläget att söka bilda oss en uppfattning om hur jordbruksproduktionen kan väntas utveckla sig i denna landsdel förutsatt att nuvarande stödbestämmelser alltså skulle gälla. I avslutning härtill görs även bedömning av bl. a. den framtida sysselsättningen och markanvändningen inom jordbruket. Mot bakgrund av det framlagda materialet kan sedan en diskussion föras om vilken omfattning i stort jordbruket i den norra delen av landet på sikt bör ha. *Vi vill särskilt påpeka att redovisningen i detta kapitel inte utgör någon plan för den framtida utvecklingen av jordbruket i norra Sverige, utan endast ett försök att bedöma de nuvarande utvecklingstendenserna.*

I norra Sverige är animalieproduktionen mera dominerande än i landet i övrigt. Såsom redovisats i kapitel 6 kommer i Norrland av summan kontanta inkomster i egentligt jordbruk, dvs. animalie- och vegetabilieproduktion, något mer än 90 % från animalieproduktionen. Härav utgör mjölklikviderna den övervägande delen (70 %). För

framtidsbedömningarna har därför valts att först göra bedömningarna av det framtida antalet husdjur av olika slag för att därefter utifrån bl. a. grovfoderbehovet beräkna den sannolika åkerarealen. Härur erhålles sedan producerad mängd av olika varor. Beträffande mjölk görs en jämförelse mellan produktion och konsumtion. Framtidsbedömningarna avser genomgående år 1980.

9.1 Animalieproduktion

Antalet kor har under 1950- och 1960-talen minskat i hela landet, men minskningen har varit snabbare i norra Sverige än i mellersta och södra delarna av landet. Även antalet svin har minskat något i norra Sverige, medan antalet får liksom i övriga delar av landet ökat något.

I tabell 9:1 redovisas länsvisa uppgifter om antalet kor åren 1961 och 1969. För antalet kor har först gjorts en mekanisk framräkning till 1980 med utgångspunkt från den årliga, procentuella förändringen under perioden 1961–1969. Därefter har som jämförelse redovisats en prognos av Svensk husdjurskötsel (SHS).¹ Dessa beräkningar ger för norra Sverige 96 800 resp. 114 200 kor. Den procentuella framräkningen ligger sålunda 15 % lägre än SHS:s prognos. Vid en granskning av dessa tal av så-

¹ Hökås, G. och Oscarsson, G., Svensk mjölkproduktion 1980 – Meddelande nr 24, Svensk husdjurskötsel ek. för., 1969.

Tabell 9:1. Antal husdjur i norra Sverige 1961 och 1969 samt, enligt bedömning, 1980. Jordbruksräkningen 1961 och lantbruksregistret 1969 samt Svensk husdjursskötsels (SHS) meddelande nr 24.

Djurslag Län	Konstaterad utveckling			Framräkn. av förändr. 1961-1969 till 1980	SHS- prognos 1980	Bedöm- ning 1980
	1961	1969	Årlig % förändr. 1961-1969			
<i>Kor</i>						
S	40 670	27 413	— 4,80	16 000	18 300	16 000
W	25 486	18 767	— 3,75	12 300	12 200	11 000
X	31 206	21 121	— 4,75	12 400	16 200	14 000
Y	39 757	24 659	— 5,80	12 800	15 700	13 000
Z	29 737	20 894	— 4,30	12 900	14 400	13 000
AC	59 683	38 379	— 5,35	21 000	25 400	22 000
BD	31 681	19 023	— 6,20	9 400	12 000	11 000
<i>Norra Sverige</i>						
Kor	258 220	170 256	— 5,0	96 800	114 200	100 000
Avelssvin	9 945	8 350				7 500
Slaktsvin, antal besiktigade per år	130 200	114 200				103 000
Tackor och baggar	¹	39 250				58 000

¹ Med 1969 jämförbar uppgift saknas.

väl centralt som regionalt placerad expertis, dels hos jordbrukets organisationer, dels hos den statliga lantbruksorganisationen har man överlag bedömt det sannolikt att antalet kor 1980 blir lägre än enligt SHS:s prognos, men något högre än framräkningstalen visar. Den nedåtgående trenden väntas komma att bromsas något av den pågående utbyggnaden av rationella jordbruksföretag.

Med anledning därav redovisas en länsvis bedömning av koantalet, som för hela norra Sverige ger 100 000 kr. Detta tal bör med viss osäkerhetsmarginal kunna antas som prognos för 1980 vid nu gällande bestämmelser för statligt stöd. De i tabell 9: 1 redovisade länsstalen är relativt sett mindre tillförlitliga.

Mjölmängden 1980 vid nyssnämnda ko-

Tabell 9:2. Den årliga mjölkproduktionen inom länen i norra Sverige 1968 enl. SHS samt 1980 enligt bedömning.

Län	1968 enl. SHS				1980 enl. bedömning			
	Antal kor	Avkastn. per ko	Total mjölk- produk- tion milj. kg	Mejeri- leve- ranser milj. kg	Antal kor	Avkastn. per ko	Total mjölk- produk- tion milj. kg	Mejeri- leve- ranser milj. kg
S	28 300	3 460	98	89	16 000	4 860	78	75
W	19 300	3 890	75	68	11 000	4 830	53	50
X	22 200	3 870	86	77	14 000	4 830	68	65
Y	25 100	3 350	84	75	13 000	4 740	62	57
Z	21 100	3 550	75	67	13 000	4 720	61	58
AC	40 900	3 150	129	116	22 000	4 690	103	98
BD	18 800	3 670	69	62	11 000	4 760	52	50
S:a norra Sverige	175 700	3 500	616	554	100 000	4 790	477	453
S:a hela riket	843 000	3 920	3 306	3 065	—	—	—	—

Tabell 9:3. Produktion av mjölk och åtgång av konsumtionsmjölk inom länen i norra Sverige vid alternativa befolkningstal 1980.

Län	Konsumtionsmjölk							
	Produktion enligt bedömning milj. kg		Vid en befolkning enl. länsstyrelsernas målsättning			Vid en befolkning enl. prognos 0		
	Total produktion	Lägsta månadsproduktion	Befolkning antal	Konsumtion milj. kg/år ¹	Medelkonsumt. milj. kg/mån	Befolkning antal	Konsumtion milj. kg/år ¹	Medelkonsumt. milj. kg/mån
S	78	5,1	292 200	49,1	4,1	279 600	47,0	3,9
W	53	3,5	286 000	48,0	4,0	263 700	44,3	3,7
X	68	4,4	313 900	52,7	4,4	296 000	49,7	4,1
Y	62	4,1	286 000	48,0	4,0	265 500	43,1	3,6
Z	61	3,9	139 000	23,4	1,9	95 300	16,0	1,3
AC	103	6,7	250 700	42,1	3,5	223 500	37,5	3,1
BD	52	3,4	258 500	43,4	3,6	208 500	35,0	2,9
S:a norra Sverige	477	31,1	1 826 300	306,8	25,6	1 623 100	272,7	22,7

¹ Konsumtionen per person har antagits bli 168 kg mjölk med 4 % fetthalt.

antal redovisas i tabell 9: 2. För jämförelse lämnas även uppgift om 1968 års mjölkproduktion länsvis fördelad enligt SHS:s meddelande nr 24. Från samma källa har tagits avkastningen per ko år 1980. Den totala mjölmängd som sålunda bedöms komma att produceras år 1980 i de sju här redovisade länen uppgår till 477 milj. kg. Detta motsvarar 76 % av den genomsnittliga årliga mjölkproduktionen 1968 och 1969 i denna del av landet.

I tabell 9: 3 har gjorts ett försök att län för län jämföra produktionen av mjölk med åtgången av konsumtionsmjölk för år 1980. Förekommande mjölkprodukter och grädder har omvandlats till 4 %-ig mjölk. På konsumtionssidan redovisas två alternativ, grundade på olika befolkningstal. Det första hänför sig till länsstyrelsernas målsättning enligt länsplanering 1967 (SOU 1969: 27) och kan betraktas som ett maximalalternativ. Befolkningstalet i det andra alternativet grundar sig på länsstyrelsernas uppfattning om rådande utvecklingstendenser, men har av inrikesdepartementet bearbetats så att länsberäkningarna blir mera jämförbara (prognos 0). Konsumtionen år 1980 har på grundval av material från statens jordbruksnämnd beräknats till 168 kg 4 %-ig mjölk per person och år. Eftersom säsongvaria-

tioner i mjölkproduktionen förekommer har en jämförelse gjorts mellan lägsta månadsproduktion och medelkonsumtionen per månad. Lägsta månadsproduktion 1980 har med ledning av uppgifter från Svenska Mejeriernas Riksförening uppskattats till ca 6,5 % av årets totala produktion.

Vid en befolkning år 1980 enligt länsens målsättning uppstår enligt tabell 9: 3 brist på konsumtionsmjölk i Kopparbergs och Norrbottens län viss tid av året. Sådan brist kan uppkomma i ytterligare några län.

Om befolkningstalet utvecklas i överensstämmelse med prognos 0 uppstår enligt tabell 9: 3 år 1980 brist på konsumtionsmjölk endast i Kopparbergs län under viss tid av året. Enligt uppgift från mejerihåll i Norrbotten förekommer f. n. under en del av året brist på konsumtionsmjölk. Konsumtionen synes i denna landsdel vara högre än genomsnittligt för landet. En viss förhöjning av mjölkkonsumtionen per capita förekommer allmänt under höstmånaderna samtidigt som produktionen når minimum. Om hänsyn tas till detta visar det sig att brist på konsumtionsmjölk vid befolkningsprognos 0 sannolikt uppstår förutom i Kopparbergs län även i Norrbottens, Västernorrlands och Gävleborgs län. Svårigheter uppstår vidare på sina håll för mejeriindustrin genom att

Tabell 9:4. Årlig produktion av kött i norra Sverige, medeltal för 1968 och 1969 samt bedömning för 1980. Veterinärstyrelsens besiktningstatistik och Sveriges slakteriförbunds årsredovisningar.

	Storboskap	Större kalv	Mindre kalv	S:a nötkreatur	Får	Häst	Summa
<i>1968-1969, per år</i>							
Antal besiktigade slaktdjur	99 589	38 619	17 053	155 261	47 589	4 672	207 522
Medelvikt, kg	203	74	20		15	355	
Besiktigad, slaktad mängd, ton	20 243	2 874	342	23 459	735	1 657	25 851
Uppskattad total slakt (inkl. hemslakt), ton							27 143
<i>1980</i>							
Antal slaktdjur	67 100	24 740	3 160	95 000	73 900	..	73 900
Medelvikt, kg	224	82	21		17		
Total slakt, ton	15 031	2 041	68	17 140	1 256	..	18 500 (avrundat)

avbrott i osttillverkningen måste göras vissa tider under året. Klara överskottsområden blir alltjämt Jämtlands och Västerbottens län.

Totalt för de sju här redovisade länen väntas tillgången på mjölk täcka efterfrågan på konsumtionsmjölk år 1980 även under höstmånaderna. Detta torde gälla också vid en befolkningsutveckling enligt länens målsättning, även om marginalerna därvid blir knappare. Däremot blir tillgången på produktmjölk begränsad.

Beträffande övriga djurslag redovisas i tabell 9:1 det för 1980 med utgångspunkt från hittillsvarande utveckling och länsexpertisens förslag bedömda antalet avelssvin, antalet producerade slaktsvin per år samt antalet tackor och baggar. Slaktsvinsproduktionen har därvid antagits minska något i förhållande till nuläget.

Utifrån det bedömda djurantalet görs i tabell 9:4 en beräkning rörande köttproduktionen 1980. Vid denna beräkning antages att 3 % av antalet födda kalvar slaktas som spädkalvar, 26 % som större kalv och 39 % som ungnöt. Återstoden används för rekrytering. Medelvikterna har uppskattats med ledning av slakteriförbundets statistik. Såsom jämförelse redovisas köttproduktionens nuvarande omfattning. För att något utjämnas svängningarna mellan olika år anges den besiktigade slaktens omfattning i genomsnitt per år för 1968 och 1969. För att

erhålla ett med talet för 1980 jämförbart tal bör icke-veterinärbesiktigad slakt, s. k. hemslakt, läggas till. Ett tillägg för 1968-1969 med 5 % bedöms såsom rimligt. Med ledning av beräkningarna uppskattas köttproduktionen i norra Sverige år 1980 ha nedgått till ca 70 % av nuvarande produktion.

Beträffande fläskproduktionen anges i tabell 9:1 antalet avelssvin 1961 och 1969. För 1980 har gjorts en bedömning på liknande sätt som för korna. Vidare redovisas antal besiktigade slaktsvin för bl. a. 1969. Slaktsvinsproduktionen antas minska till 1980 procentuellt lika mycket som antalet avelssvin, dvs. ca 10 %, eller uttryckt i slaktvikt från 8 251 ton genomsnittligt 1968-1969 till 7 425 ton år 1980. Det har inte varit möjligt att göra någon beräkning för den totala svinslakten i norra Sverige, eftersom hemslaktens omfattning i detta område inte är känd.

Den redovisade bedömningen innebär att den samlade produktionen av kött och fläsk i norra Sverige vid förut angivna förutsättningar väntas nedgå med ca 25 % till 1980. Renslakten är därvid inte inräknad.

I tabell 9:5 har sammanställts uppgifter om animalieproduktionens utveckling enligt den gjorda bedömningen. En summering av kaloriinnehållet i denna produktion indikerar en minskning av produktionen fram till 1980 med 24 %.

Tabell 9:5. Animalieproduktionens storlek i norra Sverige 1965–1980.

Produkt	1965–1966 medeltal per år	1968–1969 medeltal per år	1980
Mjölk, milj. kg	690	631	477
» , milj. megakalorier	332,5	320,3	258,9
Kött, milj. kg	41,4	27,1	18,5
» , milj. megakalorier	75,8	50,1	34,2
Fläsk, milj. kg	7,3	8,2	7,4
» , milj. megakalorier	25,8	29,1	26,7
Summa milj. megakalorier	434,1	399,5	319,8
Relativtval	109	100	80

Konsekvenserna för förädlingsledet av en produktionsminskning av den storlek som angetts i det föregående har på vår önskan utretts av lantbruksförbundet. Denna undersökning utgör en komplettering av de i kapitel 4 redovisade beräkningarna om kostnaderna i förädlingsindustrin.

För *mejerierna* angavs i kapitel 4 kostnaden i norra Sverige överstiga den i övriga delar av landet med ca 3 öre per kg till mejeri levererad mjölk. Vid en minskning av mjölkproduktionen enligt det föregående, vilket innebär ca 18 % minskning av mejerileveranserna till 1980, beräknar lantbruksförbundet att kostnaderna kommer att öka med 4 öre och intäkterna med 2 öre per kg mjölk. Nettoeffekten väntas alltså bli i medeltal 2 öres kostnadsökning per kg mjölk, vilket torde återspeglas i motsvarande minskning av avräkningspriset. Effekten väntas bli ojämnt fördelad och bli starkast i Kopparbergs, Västernorrlands och Norrbot-

tens län. Speciellt väntas anläggningar för oststillverkning få försämrat kapacitetsutnyttjande. Såsom förutsättning för lantbruksförbundets beräkningar gäller att antalet driftsplatser blir oförändrat under 1970-talet. 1969 års prisnivå har tillämpats.

I slakterierna uppgår enligt kapitel 4 merkostnaden f. n. till ca 4 milj. kronor per år i förhållande till landet i övrigt. Detta motsvarar omkring 16 öre per kg. Vid den lägre slaktvolym som har bedömts för 1980 ökar enligt lantbruksförbundet kostnaden per kg kött och fläsk med 1 öre för intransport av slaktdjur och med 5 öre för fasta kostnader och administrationskostnader eller sammanlagt med 6 öre. Beräkningarna anges gälla under förutsättning att nuvarande företagsstruktur samt förädlings- och transportteknik inte förändras under 1970-talet. På grund av väntade skillnader i produktionsutvecklingen antas kostnadsstegringen bli olika stor i skilda områden. Särskilt stor

Tabell 9:6. Åkerarealens användning i norra Sverige 1961 och 1969 samt, enligt bedömning, 1980, hektar. Jordbruksräkningen 1961 och lantbruksregistret 1969.

Grödgrupper	Konstaterad utveckling		Bedömning för 1980
	1961	1969	
Brödsäd	11 614	6 137	5 000
Oljevaxter	750	3 628	1 000
Fodersäd	153 470	170 547	152 000
Vall	428 571	328 749	201 000
Potatis	17 416	14 469	13 400
Helträda	15 400	11 726	9 900
Övrigt	876	862	1 000
S:a brukad åker	628 097	536 118	383 300
Obrukad åker	28 011	18 243	6 700
Total åker	656 108	554 361	390 000

Tabell 9:7. Areal åker inom länen i norra Sverige år 1969 enligt lantbruksregistret samt år 1980 enligt framräkning, lantbruksstyrelsens åkerinventering och enligt bedömning.

Län	Konstaterad utveckling		Åkerareal 1980 enligt		
	1969 ha	Förändring per år 1961-1969 %	Framräkning efter %- förändring 1961-1969	Lantbr.st:s åkerinventering, bestående åker	Bedöm- ning
S	129 329	— 2,0	103 500	69 275	89 000
W	69 086	— 1,3	59 800	32 000	54 000
X	81 488	— 1,9	65 600	49 700	60 000
Y	68 701	— 2,3	53 200	38 300	45 000
Z	50 126	— 1,7	41 500	23 150	38 000
AC	99 317	— 2,1	78 600	62 425	70 000
BD	56 314	— 3,2	39 200	30 700	34 000
S:a norra Sverige	554 361	— 2,1	441 400	305 550	390 000
S:a hela riket	3 034 652	— 1,1	2 700 000	1 925 300	—

minskning av slakten väntas i Kopparbergs, Nedre Norrlands och Västerbottens slakteriföreningsområden. Dessutom bör nämnas att det i Norrbotten redan skett en stark nedgång i produktion, varför kapacitetsutnyttjandet där redan är lågt.

9.2 Vegetabilieproduktion

För grupper av grödor redovisas i tabell 9: 6 uppgifter om hittills konstaterad utveckling och för 1980 bedömd areal. Underlag för bedömning har varit en mekanisk framräkning länsvis till 1980 med utgångspunkt från den årliga procentuella förändringen under perioden 1961 till 1969. Vallarealen, den dominerande grödan i norra Sverige, har bedömts på grundval av grovfoderbehovet för de i tabell 9: 1 upptagna husdjuren och för år 1980 beräknats till ca 150 000 ha. En motsvarande beräkning av vallbehovet har gjorts för 1969. Det visade sig då att den statistiskt redovisade vallarealen för år 1969 var drygt 30 % högre.

Samma relation mellan behovsvall och statistiskt redovisad vall har antagits komma att gälla även 1980, vilket ger en vallareal av ca 200 000 ha.

Den i tabell 9: 6 bedömda totala åkerarealen inom länen i norra Sverige uppgår till 390 000 ha år 1980. Denna arealsiffra samt resp. läns totala areal åker 1980 har i tabell

9: 7 jämförts med en länsvis framräkning till 1980 med utgångspunkt från den procentuella årliga minskningen under perioden 1961-1969, vilket ger 441 000 ha totalt för norra Sverige. Vidare har jämförelse gjorts med lantbruksstyrelsens inventering »Åkerjordens framtida omfattning och lokalisering» vilken redovisade 305 000 ha bestående åker inom norra Sverige år 1980.

Den totala åkerarealen 1980 inom norra Sverige, som enligt bedömningen uppgår till 390 000 ha, rymmer 6 700 ha obrukad åker samt 49 000 ha icke utnyttjad eller svagt utnyttjad vall. Den mera effektivt utnyttjade åkerarealen i norra Sverige skulle således enligt vår bedömning uppgå till ca 330 000 ha år 1980 under de förut redovisade förutsättningarna.

9.3 Sysselsättning och jordbruksbefolkning

Det är av intresse att i detta sammanhang studera den sannolika framtida utvecklingen av sysselsättning och befolkning i jordbruket. Detta kan göras med utgångspunkt dels från konstaterad hittillsvarande sysselsättnings- och befolkningsutveckling, dels från den i det föregående redovisade bedömningen av produktionsutvecklingen.

Enligt 1965 års folkräkning uppgick antalet förvärvsarbetande i egentligt jordbruk i de sju län som här hänförs till norra Sve-

Tabell 9:8. Förvärvsarbetsbefolkning inom egentligt jordbruk enl. folkräkningens definitioner år 1965 samt år 1980 enl. framräkning och bedömning. Folkräkningarna 1960 och 1965.

Län	Konstaterad utveckling		Framräkning		Bedömning		Framräkning av antal förvärvsarbetsarbete enligt bedömd % 1975-1980, till år 1980
	Antal förvärvsarbetsarbete 1960 ¹	Antal förvärvsarbetsarbete 1965 ²	Årlig procentuell förändring 1960-1965	Antal förvärvsarbetsarbete, framräkn. enligt förändring 1960-1965, till år 1980	Bedömd förändring i procent per år 1965-1975	Framräkning av antal förvärvsarbetsarbete enligt bedömd % 1965-1975, till år 1975	
S	17 999	13 438	- 5,7	5 570	- 9,0	5 230	4 150
W	12 103	9 360	- 5,0	4 340	- 9,0	3 550	2 820
X	12 654	10 270	- 4,1	5 480	- 8,0	4 460	3 540
Y	14 023	11 012	- 4,7	5 240	- 9,0	4 290	3 410
Z	12 522	9 517	- 5,3	4 200	- 9,0	3 710	2 950
AC	18 496	13 609	- 6,0	5 500	- 8,0	5 910	4 700
BD	10 404	7 028	- 7,5	2 170	- 9,0	2 740	2 180
Summa	98 201	74 234	-	32 500	-	29 890	23 750

¹ Folkräkningens uppgifter om antal förvärvsarbetsarbete inom egentligt jordbruk och boskapskötsel (kod 010) år 1960 har justerats på följande sätt: Samtliga förvärvsarbetsarbete utom medhjälpande gifta samboende kvinnor enl. folkräkningen 1960 har adderats med en approximativ beräkning av antalet medhjälpande gifta samboende kvinnor inom egentligt jordbruk år 1960 (tab. 5:23.2 Sammanställning av data rörande lantbruket, tillägg 11, lantbruksstyrelsen. Dnr S 392/70). Dessa beräkningar baserar sig på SCB:s meddelande »Information i prognosfrågor» 1969:5. Dessa justeringar medger jämförelser mellan 1960 och 1965 års folkräkningar.

² Enligt folkräkningen 1965.

Tabell 9:9. Bedömning av utvecklingen till 1980 för jordbrukssektorn i norra Sverige vid nuvarande stöd till jordbruket där.

	1966	1969	1980		
			enligt bedömning	10 % större produktion	10 % lägre produktion
Åkerareal, ha	590 000 ¹	554 400	390 000	420 000	350 000
Index (1969 = 100)	106	100	70	76	63
Antal kor	199 300	170 300	100 000	110 000	90 000
Index	117	100	59	65	53
Produktionsvolym (endast animalier) milj. megakal.	434,1	399,5	319,8	351,8	287,8
Index	109	100	80	88	72
Antal förvärvsarb. i jordbruk (inkl. arbete i egen skog) ²	69 300	56 900	27 700	31 000	25 000
Index	122	100	49	55	44

¹ 572 500 enligt 1966 års jordbruksräkning; talet här uppräknat med hänsyn till beräknad underskattning, SCB medd. J 1970:30.

² De för 1966 och 1969 angivna talen har erhållits med ledning av de tidigare för 1965 och 1980 redovisade talen 74 000 resp. 27 700.

rige till 74 000, varav 17 000 medhjälpande gifta kvinnor. I tabell 9: 8 redovisas två alternativa trender av antalet förvärvsarbetande fram till 1980. Den första utgår från 1960–1965 års trend. Eftersom senare inventeringar visar en snabbare minskning av sysselsättningen i jordbruk har ett andra alternativ med högre procentuell minskning framräknats. De båda alternativen ger 32 500 resp. 23 800 förvärvsarbetande 1980.

Med ledning av arbetsåtgångstal vid rationell drift har beräknats följande arbetskraftsbehov vid den produktionsvolym som konstaterats 1965 och vid den som prognosticerats för 1980.

	1965	1980
Antal årsverken i jordbruk enligt arbetsåtgångstal	34 500	13 500
Antal förvärvsarbetande i egentligt jordbruk (exkl. arbete i skog)	60 700	23 500
Dito, inkl. arbete i egen skog (18 % tillägg)	74 000	27 700

Uppgifterna för 1965 har beräknats utifrån kända data. Antalet förvärvsarbetande överskrider för 1965 det beräknade antalet årsverken med ca 75 %. Samma förhållande har i beräkningen antagits gälla för 1980.

De båda beräkningarna ger som synes ungefär likartade resultat. Som jämförelse

kan nämnas att för nu ifrågavarande län i länsplanering 1967 (SOU 1969: 27) har nuvarande utveckling beräknats ge 35 000 förvärvsarbetande i jordbruk, skogsbruk och fiske, varav något mindre än 25 000 torde hänföra sig till egentligt jordbruk.

År 1965 utgjorde befolkningen inom egentligt jordbruk 6,8 % av den totala befolkningen i norra Sverige. Vid 23 500 förvärvsarbetande i egentligt jordbruk 1980 kan befolkningsandelen beräknas till ca 2,5 %. För service av skilda slag torde få beräknas en befolkningsandel av ungefär samma storlek, varför i runt tal 5 % av befolkningen i norra Sverige år 1980 kan sägas vara beroende av basnäringen jordbruk. Om jordbrukets omfattning exempelvis blir 10 % lägre än som förut antagits, bör det resultera i att befolkningen blir 0,5 % lägre än väntat. En sådan reduktion motsvarar ca 8 000 personer.

9.4 Sammanfattning

I följande sammanställning redovisas sammanfattningsvis den i det föregående gjorda bedömningen av utvecklingen fram till 1980 för jordbruket i norra Sverige vid nuvarande stödbestämmelser. Vidare anges motsvarande uppgifter vid 10 % högre resp. 10 % lägre produktionsvolym.

Bedömningen för 1980 är givetvis inte exakt. Talen bör anges med en viss marginal. Så t. ex. kan antalet förvärvsarbetande komma att ligga mellan 25 000 och 30 000 vid den prognosticerade produktionsvolymen.

När jordbruket minskar i omfattning, försvåras och fördyras vidareförädling av och handel med jordbruksprodukter. Detta kan väntas leda till lägre priser för försålda produkter på sätt som redovisats i slutet av avsnitt 9.1. En sådan utveckling torde i sin tur resultera i en accelererad nedläggning av jordbruk. För att illustrera detta fall har i tabell 9:9 också tagits med den lägre produktionsvolymen. Det högsta alternativet motsvarar ungefärligen den produktion som kan erhållas vid ett koantal enligt SHS:s prognos.

10.1 Inledning

I samband med att 1967 års riksdag fastställde riktlinjerna för den fortsatta jordbrukspolitiken uttalade föredragande departementschefen (prop. 1967: 75) att det vid behandlingen av principerna för prissättningen på jordbrukets produkter inte varit möjligt att helt ta hänsyn till de särskilda förhållandena i norra Sverige. Av flera skäl ansåg departementschefen att en betydande jordbruksproduktion även i fortsättningen borde upprätthållas i dessa delar av landet. Med hänsyn härtill borde jordbruket där även i framtiden få särskilt stöd. Riksdagen (JoU 1967: 25, rskr 280) anslöt sig härtill och beslöt i konsekvens härmed att särskilt statligt stöd till jordbruket i denna landsdel alltså skulle utgå. De tidigare gällande riktlinjerna för detta stöd fick kvarstå oförändrade.

Vårt uppdrag är att med utgångspunkt från bl. a. 1967 års riksdagsbeslut se över det särskilda statliga stödet till jordbruket i norra Sverige. Översynen har ansetts motiverad av att det förflutit relativt lång tid sedan principerna för det nuvarande stödet fastställdes. Under denna tid har den tekniska och ekonomiska utvecklingen i åtskilliga avseenden ändrat förutsättningarna för jordbruksproduktionen i norra Sverige. I föregående kapitlet har lämnats en redogörelse för jordbrukets situation i dessa delar av landet och den utveckling som där

synes vara på väg. Mot denna bakgrund har vi att överväga behovet och utformningen av särskilda statliga insatser. Först skall emellertid målet för sådana åtgärder inom jordbrukspolitiken ram diskuteras och närmare preciseras.

10.2 Gällande mål inom jordbrukspolitik och regionalpolitik

Särskilda stödåtgärder för jordbruket i en viss landsdel kan sägas vara ett uttryck för en kombination av jordbrukspolitik och regionalpolitik. Här skall återges vissa huvudpunkter inom politiken på dessa båda områden som är av betydelse för vårt utredningsuppdrag.

Den nationella jordbrukspolitiken mål kan kortfattat anges i följande båda punkter.

1. Jordbruksnäringen skall under så långt möjligt samma betingelser som gäller för näringslivet i övrigt till lägsta möjliga kostnader för samhället och konsumenterna åstadkomma en jordbruksproduktion av den storlek som bedöms erforderlig med hänsyn till försörjningsberedskapen.

2. De i jordbruk sysselsatta skall ges möjlighet att nå en ekonomisk standard som är likvärdig med den som erbjuds inom andra näringar.

Det har genom 1967 års beslut klarare än tidigare angetts att jordbrukspolitiken skall ha samma huvudsyfte som den allmänna ekonomiska politiken. Bl. a. inne-

bär målet att man eftersträvar effektivast möjliga produktion, vilket tar sig uttryck i att samhället med olika medel främjar en fortsatt snabb rationalisering. Statens medverkan, som sker genom lantbruksnämnderna, är särskilt inriktad på strukturrationalisering. Rationaliseringsarbetet väntas under överskådlig tid komma att domineras av arbetet med att bygga upp bärkraftiga familjejordbruk.

Jordbrukspolitikens mål innebär vidare bl. a., att en viss minskning av jordbruksproduktionens omfattning skall ske. Minskningen gäller i första hand en sådan anpassning att överproduktion så vitt möjligt undviks. Därutöver skall eftersträvas en minskning av produktionen ned till den nivå som erfordras för en god livsmedelsberedskap.

För prissättningen på jordbruksprodukter kan gällande politik bl. a. sägas innebära en avvägning mellan på ena sidan strävan efter att till lägsta möjliga kostnad för samhället och konsumenterna åstadkomma en viss produktion och på andra sidan målet att möjliggöra för de i jordbruk sysselsatta att nå en med andra grupper i samhället likvärdig ekonomisk standard.

Den redovisade målsättningen för jordbrukspolitiken syftar således till en effektivisering av näringen samtidigt som en viss begränsning av produktionsvolymen eftersträvas. Denna målsättning förutsätter främst en krympning av i jordbruket insatta produktionsresurser, bl. a. arbetskraft. En sådan politik leder till att produktionen tenderar att koncentreras till de områden där de gynnsammaste naturliga och ekonomiska förutsättningarna för jordbruk finns. Om inga särskilda åtgärder vidtas kan man således räkna med att den eftersträvide produktionsminskningen främst drabbar sådana områden som har relativt sett sämre förutsättningar för jordbruksdrift, däribland Norrland och delar av norra Svealand, men givetvis även skogs- och mellanbygder i södra Sverige. En sådan svagare produktionsutveckling återspeglas också, särskilt för övre Norrland, i de uppgifter som redovisats i kapitel 4.

De människor som lämnar jord- och skogsbruket till följd av dessa näringars rationalisering och i förekommande fall produktionsminskning har i stora delar av norra Sverige svårigheter att finna nytt arbete. En flyttning till södra och mellersta Sverige och främst storstadsområdena där utgör ofta enda möjligheten att få en utkomst. Som en reaktion mot en befolkningskoncentration till ett fåtal områden i landet har statsmakterna med stöd av en utbredd opinion på senare år efter hand satt in allt större resurser på en lokaliserings- eller regionalpolitik. Resultaten av den hittillsvarande stödverksamheten har enligt uttalande i prop. 1970: 75, s. 185, dock inte varit tillräckliga för att i skogslänen neutralisera verkningarna från sysselsättningssynpunkt av den fortgående och snabba minskningen av arbetstillfällena inom jord- och skogsbruket.

Den ekonomiska politiken har sedan länge inriktats på nationella mål, sådana som snabb ekonomisk tillväxt, full sysselsättning, stabil prisnivå, balanserad utrikeshandel och rättvis välfärdsfördelning. Genom regionalpolitiken har den ekonomiska politiken tillförts ytterligare ett mål, nämligen regional balans. Detta innebär att med effektivitetssträvandena och ökad ekonomisk tillväxt skall förenas bättre jämvikt i den näringsgeografiska utvecklingen. Härigenom skall en sådan fördelning av välståndet åstadkommas att ökad jämlikhet i ekonomiskt, socialt och kulturellt avseende skapas mellan människor i olika regioner. Bland motiven för regionalpolitiken nämns förutom jämlikhetssträvandena även beredskaps- och miljöpolitiska synpunkter.

I jordbrukspolitiken har sedan lång tid tillbaka ingått ett regionalt stöd åt jordbruket i norra Sverige. Huvudmålen för dessa insatser har senast angetts i 1967 års riksdagsbeslut. Till det nationella produktionsmålet, som bl. a. innebär att jordbruksnäringen till lägsta möjliga kostnader för samhället och konsumenterna skall åstadkomma en jordbruksproduktion av den storlek som bedöms erforderlig med hänsyn till försörjningsberedskapen, har i detta beslut fogats tillägget att en betydande jordbruksproduk-

tion även i fortsättningen bör upprätthållas i norra Sverige.

Såsom ett andra huvudmål gäller att rationell jordbruksproduktion eventuellt i kombination med skogsbruk även i norra Sverige skall ge sina utövare en med andra yrkesutövare likvärdig ekonomisk standard.

10.3 *Precisering av målsättningen*

I de huvudmål som formulerats i 1967 års riksdagsbeslut är det främst det mål som gäller *produktionens omfattning* som kräver ett närmare övervägande. Vi har därvid att utgå från ett uttalande i våra direktiv där det sägs följande:

Även om den allmänna utvecklingen i landet mot ett mindre antal jordbruksföretag och en mindre areal jordbruksjord givetvis måste påverka jordbruksnäringen i norra Sverige bör i enlighet med 1967 års riksdagsbeslut förutsättningar föreligga för att även i fortsättningen upprätthålla en betydande jordbruksproduktion i dessa delar av landet.

Innan en närmare precisering av innebörden av målet om produktionens omfattning görs, bör olika tänkbara motiv för en viss omfattning av jordbruket i norra Sverige analyseras.

Först tar vi upp sysselsättningskälén. Eftersom det i stora delar av norra Sverige hittills inte visat sig möjligt att utveckla det övriga näringslivet i sådan takt att arbete kan beredas åt alla dem som lämnar jord- och skogsbruket, är det ur sysselsättnings-synpunkt motiverat att i dessa områden så långt möjligt behålla en betydande omfattning på jordbruket. Det innebär inte att den nuvarande strukturen med övervägande småbrukningsenheter bör behållas i syfte att ge så många människor som möjligt sysselsättning. Såsom framgår av i kapitel 6 redovisade uppgifter om inkomstförhållandena visar det sig nämligen att småbrukarnas inkomster är relativt låga. De är vidare beroende av ofta osäkra inkomster utanför det egna jordbruket. I de områden som har goda förutsättningar för långsiktigt bedrivet jordbruk – sådana områden finns i förhållandevis stor omfattning – bör tvärtom

uppbyggnad av rationella företag starkt understödjas.

Även i områden där förutsättningar inte tycks föreligga att på sikt bedriva jordbruk kan det finnas anledning att med hjälp av vissa stödåtgärder för en övergångstid söka behålla detta. Sociala skäl talar sålunda för att medelålders och äldre brukare vilkas företag inte är utvecklingsbara och som inte kan omplaceras i annat yrke får möjlighet att under drägliga förhållanden stanna kvar och driva sitt jordbruk. Det måste dock beaktas att åtgärder i detta syfte ej får verka hindrande på angelägen strukturrationalisering.

I anslutning till sysselsättningsaspekterna bör det också nämnas att regionalpolitiken inte enbart syftar till ett visst antal arbetstillfällen utan även till en differentiering av sysselsättningen på skilda yrken. Att i en region kunna behålla visst jordbruk med därtill hörande serviceyrken bör alltså vara till fördel för denna. Verksamheter av olika art i en tätort och i dess omland stöder varandra och kan tillsammans medföra att regionen blir attraktiv för människor och får en gynnsam utveckling.

Det ursprungliga motivet för jordbruksdrift har givetvis varit att skaffa sig själv och så småningom traktens icke jordbrukande befolkning livsmedel. Numera är befolkningen i en landsdel normalt inte för sin livsmedelsförsörjning beroende av att jordbruk bedrivs där. Med nuvarande förädlings- och transportteknik erbjuder det knappast några svårigheter att erhålla livsmedel från andra delar av landet. Det torde dock vara en fördel att lokalt ha tillgång till vissa färskvaror. I ett krisläge är det särskilt värdefullt att ha ett jordbruk som är fördelat på olika delar av landet. Framför allt såsom beredskap inför ett krigsfall är detta av vikt. Även om behovet av vissa livsmedel kan tillgodoses genom lagring, behövs regionalt tillgång till färskvaror av skilda slag. Beredskapsskäl talar således för att en viss produktionsvolym behålls i jordbruket även i norra Sverige.

En faktor att beakta vid överväganden om jordbruksproduktionens storlek i en

landsdel är möjligheterna att till rimliga kostnader få produkterna omhändertagna för vidareförädling och marknadsföring. Tillåts produktionen minska alltför mycket blir råvaruvolymen för förädlingsföretagen otillräcklig. Vid produktionsminskning ökar nämligen kostnaden per enhet såsom redovisats i föregående kapitel. Alternativet är en koncentration till färre driftsplatser inom förädlingsindustrin. En del torde alltså stå att vinna på denna väg i norra Sverige. Koncentrationen kan dock inte drivas alltför långt med hänsyn till ökande transportkostnader. En nedgång av jordbruksproduktionen leder sålunda till ökade kostnader i förädlingsledet och lägre produktpriser. Detta kan i sin tur få till följd att nedläggningen av jordbruk påskyndas. En kedjereaktion har därigenom startats som så småningom kan leda till att jordbruket i ett område i huvudsak upphör.

Även landskapsvårdssynpunkter kan i viss utsträckning motivera fortsatt jordbruksdrift. Här är det närmast fråga om att behålla vissa arealer öppna. Det finns sålunda partier i odlingslandskapet som äger sådant värde ur miljö- och rekreationssynpunkter att det kan vara motiverat att behålla dem öppna även om det inte går att bedriva fullt lönsamt jordbruk där. Hithörande frågor har emellertid utretts i särskild ordning genom bl. a. statens naturvårdsverks försorg.

Naturvårdsverket har sålunda nyligen föreslagit åtgärder som syftar till att behålla sådan jordbruksmark öppen, som är på väg ur produktionen och som bedöms vara angelägen att bevara med hänsyn till dess betydelse för friluftslivet, för landskapsbilden och för det kulturellt vetenskapliga intresset. Behovet av särskilda åtgärder för landskapsvård kan i viss utsträckning begränsas i norra Sverige, om våra förslag leder till en långsammare nedläggning av jordbruksmark.

Med ledning av den verkställda genomgången av motiv skall vi söka närmare precisera hur målet gällande omfattningen av jordbruket i norra Sverige skall anges.

Flera av de motiv som vi redovisat talar för uppehållandet av en viss produktions-

volym. Sådana motiv är angelägenheten av att i norra Sverige ha en regional livsmedelsförsörjning främst beträffande vissa färskvaror. Såsom beredskap inför ett krisläge är behovet av detta särskilt framträdande. För uppehållande av en viss produktionsvolym talar också behovet av en tillräcklig råvaruförsörjning för livsmedelsindustrin i landsdelen. Sysselsätningsskäl ävensom sociala motiv talar framför allt för att ett visst antal arbetstillfällen med acceptabel förtjänstmöjlighet bör finnas kvar i jordbruket. Därmed kan också en viss folkmängd behållas. Från landskapsvårdssynpunkt kan det vara av intresse att hålla vissa arealer jordbruksmark i drift.

Starkast framstår således kravet på att behålla en viss produktionsvolym inom jordbruket i norra Sverige, men även en viss sysselsättning. Produktionsvolymen och sysselsättningen är beroende av varandra, varför båda bör kunna tillgodoses – åtminstone i viss mån – samtidigt. I sammanhanget bör erinras om att effektiviseringen liksom inom andra näringar leder till att behovet av arbetskraft per producerad enhet successivt minskar. Dock domineras, som tidigare visats, jordbruket i den norra delen av landet av mjölkproduktion som är en av de mest arbetsintensiva driftsgrenarna inom lantbruket.

En precisering av vad som i detta sammanhang avses med norra Sverige bör här göras. En granskning av i vilka geografiska områden, som de väsentligaste motiven för särskilda jordbrukspolitiska åtgärder gäller, kan ge en viss ledning. Försörjningsaspekterna och beredskapsmotivet torde inte vara så aktuella i de södra delarna av det område som nu får extra mjölkpristillägg. Även vid en stark minskning av jordbrukets omfattning skulle livsmedelsbehovet sannolikt kunna täckas från det närbelägna mellansvenska produktionsområdet. I de mellersta och norra delarna av nuvarande stödområde torde beredskapsmotivet vara mera aktuellt.

Frågan om i vilka områden sysselsätningsskäl och allmänt regionalpolitiska motiv för att uppehålla jordbruksproduktion gäller kan enklast besvaras genom en hän-

visning till det allmänna och det inre stöd-
områdets utbredning. I dessa områden och
framför allt i det senare föreligger svårig-
heter att skapa sysselsättningstillfällen i till-
räcklig omfattning. Lika väl som samhället
i dessa områden stöder etablerandet av in-
dustriell och annan verksamhet, bör staten
där verka för uppehållande av jordbruk när
acceptabla förutsättningar härför finnes.

De huvudskäl som anförts för att behålla
visst jordbruk i norra Sverige torde bestå
för lång tid framåt. Enligt vår mening bör
man därför eftersträva att på sikt behålla
en betydande jordbruksproduktion i norra
Sverige.

Hur stor är då en betydande jordbruks-
produktion i norra Sverige? Den frågan kan
inte besvaras exakt. Det torde heller inte
vara möjligt att med någon större grad av
realism ange ett preciserat mål för produ-
ktionsvolymen vid en tidpunkt 10 eller 15 år
framåt i tiden. Den nuvarande utvecklingen
innebär såsom redovisats i kapitel 9 en rela-
tivt snabb minskning av produktionen. I ta-
bell 9: 9 har den sannolika utvecklingen vid
nuvarande jordbrukspolitik redovisats. Ta-
bellen visar att jordbrukets produktionsvo-
lym i norra Sverige, mätt i kalorier, mellan
1966 och 1969 minskat med 9 % och att
under angivna förutsättningar en ytterligare
minskning till 1980 med 20 % är sannolik.
En närmare analys visar att de senaste årens
minskning varit starkast i övre Norrland.
De angivna förändringarna av produktions-
volymen bör ses mot bakgrund av norra
Sveriges andel av landets jordbruksproduk-
tion. Överslagsberäkningar visar att denna
andel utgör ca 7 %, om man mäter produ-
ktionen i kalorier, och ca 12 %, om man ut-
går från produktionsvärdet. Skillnaden mel-
lan de båda procenttalen beror på att an-
delen animalieproduktion är högre i norra
Sverige än i landet i övrigt och att priset
per kalori är högre för animalie- än vegeta-
bilieprodukter.

Vi anser att åtgärder för stöd åt jord-
bruket i norra Sverige bör utformas i syfte
att söka bryta den nuvarande nedåtgående
trenden i produktionsutvecklingen. Detta in-
nebär inte att vare sig arealen åker eller an-

talet förvärvsarbetande i jordbruket kan för-
bli oförändrade. Däremot bör åtgärderna le-
da till att jordbruket består och kan intensi-
fieras i de områden som har för landsdelen
goda förutsättningar för jordbruksdrift. Det
blir då också möjligt att behålla en tillräck-
ligt vittförgrenad förädlingsindustri med en
godtagbar rationalitet.

Kravet på *rationalitet* eller effektivitet i
jordbruksproduktionen bör gälla på samma
sätt i norra Sverige som i övriga delar av
landet.

Även *målet om likvärdig ekonomisk stan-
dard* för jordbrukare och andra yrkesut-
övare bör gälla lika i hela landet. Det inne-
bär att det jordbruk, som enligt den i det
föregående behandlade produktionsmålsätt-
ningen bör finnas, på motsvarande sätt som
i andra delar av landet skall – i förekom-
mande fall i kombination med skogsbruk –
ge sina utövare en med andra yrkesutövare
likvärdig ekonomisk standard.

10.4 Huvudlinjer i ett regionalt jordbruksstöd

En jordbruksproduktion av viss angiven om-
fattning torde endast kunna uppehållas om
rationaliserings- och standardmålen uppfyl-
les. Även om det inte föreligger någon skill-
nad beträffande målen för rationaliserings-
verksamheten och den ekonomiska standar-
den i olika delar av landet, erfordras det
med hänsyn till de särskilda förhållanden
som råder i norra Sverige speciella insatser
för att uppfylla målen.

Inkomstnivån för jordbrukarna i norra
Sverige är såsom redovisats i kapitel 6 lägre
än för landet i övrigt. Detta förhållande be-
ror till stor del på att brukningsenheterna
är små och att det ofta är svårt att få kom-
pletterande inkomst i tillräcklig omfattning.
Ett viktigt medel att förbättra situationen
utgör rationaliseringsverksamheten. Olika
vägar bör prövas när det gäller att öka om-
sättningen per företag och att förbättra lön-
samheten. Uppbyggnaden av fullt rationella
enheter vid behov med särskilt, statligt ra-
tionaliseringsstöd bör så långt möjligt inten-

sifieras.

Successiva åtgärder som syftar till uppbyggandet av rationella enheter är därvid också betydelsefulla.

Den analys av inkomstförhållandena, som gjorts i kapitel 6, tyder på att inkomstskillnaderna mellan lantbrukarna i norra Sverige och i andra delar av landet inte enbart beror av fastighetsstrukturen, utan även av lönsamhetskillnader mellan jordbruk av samma storlek. Detta bekräftas av de jämförande lönsamhetsstudier som redovisats i kapitel 7. Under sådana förhållanden kan de uppsatta målen inte nås utan att rationaliseringsinsatserna kompletteras med ett generellt inkomstförbättrande stöd. Det stöd av detta slag som nu utgår behöver enligt vår mening förstärkas för att åsyftat resultat skall nås.

Ett sådant utökat inkomstförbättrande stöd kan ge en tillfredsställande inkomst åt brukare av rationella jordbruk. Även för innehavare av mindre jordbruk blir det en viss inkomstförbättring. Detta bör vara av betydelse bl. a. för något äldre brukares möjlighet att – i brist på godtagbart alternativ – erhålla sysselsättning genom fortsatt jordbruksdrift. För innehavare av sådana jordbruk, som är av begränsad storlek och som inte bedöms kunna utvecklas till fullt rationella enheter, bör dessutom i viss utsträckning kunna ifrågakomma finansieringsstöd till förbättringar av exempelvis ekonomibyggnader, även i sådana fall när stöd enligt nu gällande regler inte kan utgå.

Förslag till utformningen av det inkomstförbättrande stödet liksom till vissa modifieringar av investeringsstödet redovisas i det följande. Där tas även upp vissa frågor rörande forsknings- och försöksverksamhet med inriktning på norrländska förhållanden.

11.1 Stödets utformning

Enligt våra slutsatser i föregående kapitel erfordras ett särskilt inkomstförbättrande stöd till jordbruket i norra Sverige, om det skall vara möjligt att nå de tidigare fastställda målen om viss omfattning på produktionen och viss ekonomisk standard. Detta stöd får ses såsom ett komplement till den inkomstförbättring som förutsättes ske genom jordbrukets rationalisering.

Det sagda överensstämmer med uttalanden i direktiven där vår uppgift angetts vara att se över nu ifrågavarande stöd. I direktiven lämnas också vissa synpunkter på hur ett sådant stöd bör vara utformat. Det bör bl. a. ges formen av ett tillägg till de inkomster av jordbruket som eljest erhålles. Stödet bör i fortsättningen inte enbart utgå till mjölkproduktion utan om det visar sig behövt även till annan jordbruksproduktion, som med fördel kan förekomma i norra Sverige.

Ett ekonomiskt stöd, som bl. a. syftar till att uppehålla en viss produktion, bör lämpligen på ett eller annat sätt knytas till produktionsprocessen. Detta kan åstadkommas genom att göra stödets storlek beroende av

1. någon produktionsfaktors storlek eller använd mängd av visst produktionsmedel,
2. någon eller några kostnadsposters storlek,
3. producerad mängd av vissa varor,

4. storleken av någon eller några inkomstposter eller hela inkomsten av jordbruk.

Regionalt ekonomiskt stöd kan med avseende på utbetalningssättet utgå dels som kontantbidrag genom särskild utbetalning till jordbrukaren, som pristillägg vid försäljning av produkter eller som subvention för att bestrida del av kostnad, dels genom avdrag på avgift till det allmänna. Stöd kan dels ges jordbrukare direkt eller genom förmedling av handels- och förädlingsled, dels helt eller delvis tillföras jordbruket i visst område kollektivt, exempelvis för att bestrida gemensamma kostnader.

För var och en av punkterna 1–4 nämns här några exempel på tänkbara stödformer.

1. Stödets storlek beroende av någon produktionsfaktors storlek eller använd mängd av visst produktionsmedel.

1.1. Arealbidrag, t. ex. visst belopp per ha brukad åker (huvudformen för småbruksstöd 1959–1967).

1.2. Bidrag beräknat efter antal mjölkkor (s. k. kontantbidrag utgick efter denna princip 1948–1953 till vissa mjölkproducenter).

1.3. Bidrag begränsat efter mängd köpta produktionsmedel, t. ex. fodermedel eller handelsgödsel (produktionsmedelsbidrag).

2. Stödets storlek beroende av någon eller några kostnadsposters storlek.

2.1. Bidrag till eller rabatt vid köp av förnödenheter, t. ex. fodermedel (jfr 1.3).

2.2. Bidrag till eller nedsättning av frakt-

kostnader för produktionsmedel och/eller produkter (jfr fraktbidrag för fodersändningar).

2.3. Stöd för att täcka merkostnad för drift av förädlingsföretag, som beror av för landsdelen speciella förhållanden, t. ex. svårigheten att åstadkomma tillräckligt stora och rationella mejerier och slakterier.

3. Stödets storlek beroende av producerad mängd av vissa varor.

3.1. Bidrag med visst belopp för mjölk som levereras till mejeri (används vid extra mjölkpristillägg, liksom tidigare vid allmänt mjölkpristillägg, leveranstillägg och producentbidrag).

3.2. Bidrag för producerad mängd kött och fläsk m. fl. produkter (3.1 och 3.2 kan benämnas produktbidrag).

3.3. Nedsättning av produktionsavgifter som ingår i prisregleringssystemet (förekommer vid differentiering av slaktdjursavgifter för nötkreatur och svin).

4. Stödets storlek beroende av storleken av någon eller några inkomstposter eller hela inkomsten av jordbruk.

4.1. Bidrag med viss procent på priset för någon eller några produkter (produktbidrag, jfr 3.1–3.3).

4.2. Bidrag med viss procent på de kontanta inkomsterna för under året försålda jordbruksprodukter.

4.3. Bidrag med viss procent beräknad på inkomsterna för försålda produkter med avdrag för utgifter i produktionen, analogt med beräkning av mervärdet vid mervärdeskatt.

För att möjliggöra en bedömning av vilken eller vilka stödformer som är lämpligast i detta fall, måste de krav som kan ställas på stödet gås igenom. En kortfattad sådan genomgång görs i det följande.

Stödet syftar till att öka jordbrukarnas inkomst från jordbruksdriften och därigenom indirekt verka för uppehållande av viss jordbruksproduktion i norra Sverige. Stödet bör därför såsom redan nämnts vara på något sätt anknutet till produktionsprocessen. Enligt direktiven skall vi överväga att utforma stödet produktneutralt. Det innebär att den konkurrenssituation mellan olika

slag av jordbruksproduktion, som skapas genom den för hela landet gällande prisregleringen, i princip inte bör rubbas av det regionala stödet. Viss modifiering av denna princip bör dock enligt vår mening kunna övervägas av t. ex. marknadsskäl. Vid avvägning av stödet mellan olika produkter bör man sålunda söka undvika att effekten av detta blir ökade överskott som är svåra att avsätta.

Stödet bör vidare enligt direktiven utformas så att det främjar en önskvärd rationalisering av jordbruket i norra Sverige. Genom strukturförbättringar och annan effektivisering av driften finns stora möjligheter för jordbrukarna att öka sina inkomster. Det är givet att en sådan form för det generella stödet bör väljas som så mycket som möjligt underlättar rationaliseringen.

Vidare föreskriver direktiven att man bör undvika sådan utformning av stödet, som innebär att produktionsavgifter sätts lägre i norra Sverige än i andra delar av landet.

Enligt direktiven bör även eftersträvas att stödets administration blir så enkel som möjligt. Stöd bör vidare inte utgå till sådana personer som uppenbarligen har jordbruket som bisyssla. Även annan avgränsning, exempelvis med hänsyn till ålder ifrågasätts. Avgränsningar av detta slag kan vara aktuella för att så långt möjligt fördela begränsade anslagsmedel till dem som har störst behov av det eller så att i övrigt syftet med stödet så effektivt som möjligt uppnås.

En prövning av de redovisade, tänkbara stödformerna mot de uppställda kraven ger följande resultat.

Vad först gäller sättet för utbetalning följer av uttalandet i direktiven om produktionsavgifter att nedsättning av avgifter inom ramen för prisregleringen eller för annat allmänt ändamål bör undvikas. Stödet bör således utbetalas såsom kontantbidrag i någon form.

De tänkbara stödformer som redovisats under punkterna 1.1 till 4.3 vill vi mot bakgrund av de angivna kraven kommentera.

1.1. Tidigare erfarenheter av arealbidrag är mindre goda. Avgränsningen av bidragsgrundande areal är osäker. Stödet blir obe-

roende av intensiteten i jordbruksdriften, vilket är särskilt betänkligt i en landsdel där animalieproduktionen dominerar.

1.2. Beräkning av bidragsbelopp efter antal mjölkkor gjordes vid en tidpunkt, då många jordbrukare inte kunde leverera mjölk till mejeri. Numera behöver inte den stödformen tillgripas. Det är mera effektivtsebefrämjande att beräkna stödet på produktionen från nötkreaturen.

1.3 kan behandlas tillsammans med 2.1-2.3. Dessa stödformer kan vara motiverade om det visar sig att visst produktionsmedel är dyrare eller viss kostnadspost högre i norra Sverige än i exempelvis Mellansverige. Någon avgränsning till viss grupp jordbruk torde inte vara möjlig i dessa alternativ. En nackdel med bidrag till inköp av förnödenheter i ett visst område är att missbruk är möjligt. Varan kan nämligen säljas vidare utanför stödområdet. Vad gäller fraktbidrag, anser vi övervägande skäl tala för att den stödformen inte bör tillämpas på annat sätt inom jordbruket än inom övriga näringar.

3.1 och 3.2 samt 4.1. En utvidgning av pristillägssystemet från att gälla enbart mjölk till även vissa andra produkter synes uppfylla de flesta krav som uppställts för nu ifrågavarande stöd. Administrationen är enkel för mjölk liksom även för slaktprodukter. Möjligheterna att avgränsa vissa jordbrukare från stöd är visserligen begränsade, men det torde vara möjligt att utesluta företag med små årliga leveranser till mejeri och slakteri från stöd. Därmed ökar emellertid administrationskostnaderna.

3.3. Ej lämplig metod med hänsyn till utbetalningsformen.

4.2. Att beräkna bidraget på bruttointkomsterna för under året sålda produkter från växtodling och husdjursskötsel uppfyller de flesta krav som uppställts. Möjligheterna att differentiera stödet till olika produkter av t. ex. avsättnings- eller kostnads-skäl bortfaller dock jämfört med alternativ 4.1. Stödformen förutsätter att bidrag kan beräknas på grund av uppgifter i den allmänna självdeklarationen, sedan den granskats och godkänts av taxeringsmyndighe-

terna. Därvid finns goda möjligheter att göra de avgränsningar av rätten till bidrag, som kan vara aktuella.

4.3. Denna form uppfyller också flertalet ställda krav. Möjligheten att differentiera stödet mellan olika produkter bortfaller även här. Stödformen förutsätter att bidrag beräknas på grund av uppgifter i deklara-tionen för mervärdeskatt och/eller den allmänna självdeklarationen, sedan dessa granskats och godkänts av taxeringsmyndighe-terna. Den förstnämnda deklara-tionen be-höver i regel endast lämnas av den som har en skattepliktig omsättning som överstiger 10 000 kr per år.

Utifrån denna genomgång synes tre huvudformer av stöd vara aktuella, nämligen

- a) bidrag för att reducera vissa kostnads-poster,
- b) bidrag beräknat utifrån producerad mängd eller produktvärde av mjölk, kött och/eller fläsk m. m. (produktbidrag),
- c) bidrag beräknat på bruttointkomsterna av sålda jordbruksprodukter, eventuellt med avdrag för vissa utgifter.

Vi anser nedsättning av produktionsav-gifter i prisregleringssystemet vara en mind-re lämplig form för stöd och föreslår att differentiering av slaktjursavgifterna inte längre bör förekomma.

Den förstnämnda formen, reduktion av vissa kostnadsposter, kunde exempelvis komma i fråga för att sänka de relativt sett höga fodermedelspriserna i norra Sverige. Ett visst sådant stöd har sedan länge utgått såsom fraktbidrag för fodersändningar till vissa delar av inre Norrland. Enligt ett ny-ligen fattat riksdagsbeslut (prop 1970: 84, SU 105, rskr 271) införs viss generell frakt-nedsättning vid transporter från ort inom det allmänna stödområdet från den 1 januari 1971. Detta stöd kommer även jordbruket till del. Ett transportstöd inriktat på frakter till norra Sverige hade varit av större betydelse för det norrländska jordbruket. Det synes dock inte lämpligt att speciellt för jordbruksnäringen föreslå ett sådant stöd.

Bidrag för att minska kostnads-post torde vidare vara den av de nämnda stödfor-merna, som är svårast att administrera.

Stöd bör därför i fortsättningen inte utgå i denna form. Detta innebär bl. a. att hittills utgående fraktbidrag för fodersändningar till inre Norrland inte längre bör förekomma. Beslutet om viss generell fraktnedsättning bör givetvis alljämt gälla även jordbruket.

Ett generellt stöd bör således utgå enligt en av de övriga båda huvudformerna för stöd. Den stödform, som bäst anknyter till produktionens omfattning och ur den synpunkten vore att föredra, är ett bidrag beräknat på mervärdet i jordbruksproduktionen på liknande sätt som vid beräkning av mervärdeskatt. En bidragsberäkning direkt från deklarationen för mervärdeskatt synes dock inte vara möjlig, eftersom i de belopp som anges där ingår omsättningen av såväl jordbruk som skogsbruk m. m. utan uppdelning. Inkomst av skogsbruk bör givetvis inte ingå i det belopp som läggs till grund för beräkning av jordbruksstödet. Endast med hjälp av jordbruksbilagan i den allmänna självdeklarationen synes det vara möjligt att särskilja inkomster och utgifter i det egentliga jordbruket, vilket dock inte gäller alla utgiftsposter.

Bidrag som grundas på summan kontanta inkomster av försålda jordbruksprodukter är enklare att beräkna än bidrag som grundas på mervärdet. Båda beräkningssätten möjliggör en begränsning till sådana jordbrukargrupper som främst anses böra stödjas, eftersom en individuell prövning av varje ärende måste göras. De båda beräkningsgrunderna förutsätter en rapportering från taxeringsmyndighet till bidragsutbetalande myndighet. Utbetalning torde efter beräkning av bidragsbeloppet få ske en gång om året till varje bidragsberättigad brukare. I det område som nu erhåller extra mjölkpristillägg finns över 50 000 brukningsenheter. Antalet ärenden att pröva skulle sannolikt bli av samma storleksordning. En bidragsform som grundar sig på deklara-tionsuppgifter kommer således att innebära en avsevärt ökad arbetsbelastning för såväl taxeringsmyndigheter som utbetalande myndighet.

Utbetalning av produktbidrag kan ske i

form av pristillägg antingen i samband med likviden eller såsom efterlikvid t. ex. en gång årligen. Denna form är för åtskilliga produkter betydligt enklare att administrera. Hittillsvarande erfarenheter är goda av detta system, som tillämpas för extra mjölkpristillägg och för pristillägg på fårkött. För mjölk och slaktdjur kan bidrag utbetalas på relativt enkelt sätt. Mjölkpristilläggen, beräknade utifrån mängden levererad mjölk, kan betalas genom mejerierna. Pristillägg för kött och fläsk kan betalas ut i samband med besiktning i kontrollslakteri eller besikt-ningsbyrå genom det slakteri eller den per-son som svarar för slakten. Utbetalning av pristöd till potatis och andra norrländska vegetabilieprodukter är däremot svårare att organisera. I norra Sverige kommer emel- lertid mer än 90 % av jordbruksinkomster- na från animalieproduktionen och mindre än 10 % från växtodlingen. Om pristillägg utgår till animalieprodukter innebär det så- lunda att stödet beräknas på huvuddelen av inkomsterna av försålda jordbrukspro- dukter. Denna stödform medför också en möjlighet att variera stödets storlek till skil- da produkter med hänsyn till marknadsför- hållanden m. m. Stödet blir då visserligen inte helt produktneutralt, om därmed avses ett procentuellt lika stort tillägg till priset på varje produkt. I stället öppnas en möj- lighet att göra stödet produktneutralt på det sättet att lönsamhetsskillnaden mellan olika produkter utjämnas i önskad utsträckning.

Ett bidrag i form av pristillägg på förut nämnda produkter har således fördelar framför ett på samtliga jordbruksinkoms- ter beräknat stöd i fråga om administrations- kostnader och möjligheten att variera stödet för olika produkter. Tekniska möjligheter finns med denna metod att utestänga från bidrag brukare med liten omfattning på pro- duktionen, i varje fall om utbetalningen sker årligen i efterskott. Vi återkommer senare i detta kapitel till huruvida detta är prak- tiskt lämpligt.

Vissa möjligheter finns även att vid pris- tillägg begränsa stödet till personer som ej uppnått pensionsåldern. Flertalet av dessa äldre brukare har emellertid så små jordbruk

att de torde uteslutas från prisstöd, om det skulle visa sig lämpligt att undanta mindre jordbruk från stöd.

Av det sagda följer att vi såsom stödform förordar pristillägg på mjölk som levereras till mejeri och på kött av nötkreatur, får och svin, som godkänts vid besiktning enligt lagen (1959: 99) om köttbesiktning m. m. Någon begränsning av stödet med hänsyn till brukarens ålder bör inte ske. Samtidigt föreslår vi, såsom tidigare nämnts, att fraktbidrag för fodersändningar och differentiering av slaktdjursavgifter inte längre skall förekomma.

11.2 Stödets storlek i olika områden

Vid överväganden om prisstödet storlek och regionala fördelning är det av intresse att jämföra det ekonomiska resultatet av jordbruk i olika delar av norra Sverige med det i mellansvenska jordbruksområden. Sådana jämförelser har redovisats i kapitel 7. I den där redovisade undersökningen har särskild möda lagts ner på att få fram jämförbara resultat mellan områden och mellan typföretag. Däremot är den absoluta nivån i fråga om arbetsersättning, kontantöverskott osv. mera osäker.

Vid avvägning av prisstödet storlek i olika områden får man räkna med att jordbruksproduktionen i stödområdet, utom i vissa delar av de sydligaste områdena, alltså kommer att domineras av animalieproduktion grundad på vallfoder. Även i fortsättningen torde det väsentligen bli fråga om mjölkproduktion. Det är därför av största betydelse hur stödet till mjölkproduktionen avvägs.

Av det material som redovisats i kapitel 7 framgår, att det är möjligt att i flera driftsformer få en timersättning av omkring 5 kr eller däröver i de mellansvenska jämförelseområdena. Där har vid normskörd ersättningen för det lönsamhetsmässigt bästa typföretaget beräknats till ca 8 kr/tim och för det näst bästa företaget till ca 5 kr/tim. I tabellerna 11: 1 och 11: 2 redovisas för några typgårdar hur stort prisstöd på mjölk, kött och fläsk som i olika områden skulle er-

fordras vid *normskörd* för att nå en timersättning av 6 kr, dvs. ungefär den lönsamhetsnivå som mellansvenska jordbruksföretag enligt beräkningarna kan nå. *Det måste än en gång påpekas att de absoluta talen i fråga om timersättning inte är tillförlitliga och att de endast bör användas för jämförelser mellan olika områden och typföretag.* Vidare kan nämnas att vid utnyttjande av känd teknik (möjlig skörd) beräknas arbetsersättningen i mellansvenska områden för bästa typföretag till ca 12 kr/tim och för näst bästa typföretag till ca 6 kr/tim.

Av tabellerna 11: 1 och 11: 2 kan dras följande slutsatser beträffande *områdesindelningen*. Om prisstödet skulle avvägas endast efter det ekonomiska resultatet skulle för mjölk inte behövas mer än två områden. För kött och fläsk skulle det räcka med tre områden.

Vad beträffar mjölkpristillägg finns enligt lönsamhetsberäkningarna inte något skäl att ha olika stödnivåer för typområdena i Norrbottens och Jämtlands län. Kompletterande beräkningar visar att typområdet i Norrbotten i stort sett är representativt även för Västerbottens län. Ej heller har vi funnit att det ur regionalpolitisk eller annan bedömningsgrund är motiverat med olika stödnivåer i nu nämnda län. De tre länen jämte vissa angränsande områden bör därför enligt vår mening utgöra ett område med enhetligt mjölkpristillägg.

Lönsamhetsberäkningarna för typområdet i Västernorrlands län tyder på att en lägre stödnivå bör fastställas för södra Norrlands kustområden. För att nå med övriga typområden jämförbar lönsamhet i de värmäländska områdena krävs enligt beräkningarna lika högt mjölkpristillägg där som i Norrbotten - Jämtland. Emellertid finns i Värmland, åtminstone i slättbygden, bättre möjligheter till ett gott ekonomiskt resultat av alternativa driftsformer. Detta motiverar en lägre stödnivå i de sydligaste delarna av stödområdet än i exempelvis Västernorrland. För ett lägre pristillägg i den södra delen av stödområdet talar även, att de motiv som i kapitel 10 anförts för särskilt jordbruksstöd inte här har samma styrka som

Tabell 11:1. Erforderligt pristillägg på mjölk, kött och fläsk för att vid några typföretag erhålla en timersättning som motsvarar mellansvensk lönsamhetsnivå, % på produktpris exklusive pristillägg.

Företag	Område					
	BD	Z, B	Z, Ö	Y	S, S	S, K
F 1 (15 ha åker, 9 kor)	26	27	27	20	30	28
F 3 (30 ha åker, 21 kor)	21	22	21	17	25	23
F 5 (70 ha åker, 50 kor)	23	21	22	16	27	25
F 6 (70 ha åker, köttdjur)	21	15	15	11	9	7
F 7 (50 ha åker, svin)	10	2	3	4	2	0
F 8 (25 ha åker, får)	16	12	12	7	8	6

längre norrut. De regionalpolitiska motiven kan illustreras med en karta (figur 11:1) som visar avgränsningen av det allmänna och det inre stödområde, som gäller för lokaliseringsstöd m. m. De regionalpolitiska skälen för stöd får anses vara särskilt starka i det inre stödområdet.

Utifrån anförda synpunkter anser vi det lämpligt att från det nordligaste området stegvis minska stödet från norr till söder. Vi föreslår sålunda att antalet stödnivåer för mjölk minskas från nuvarande sju till fyra.

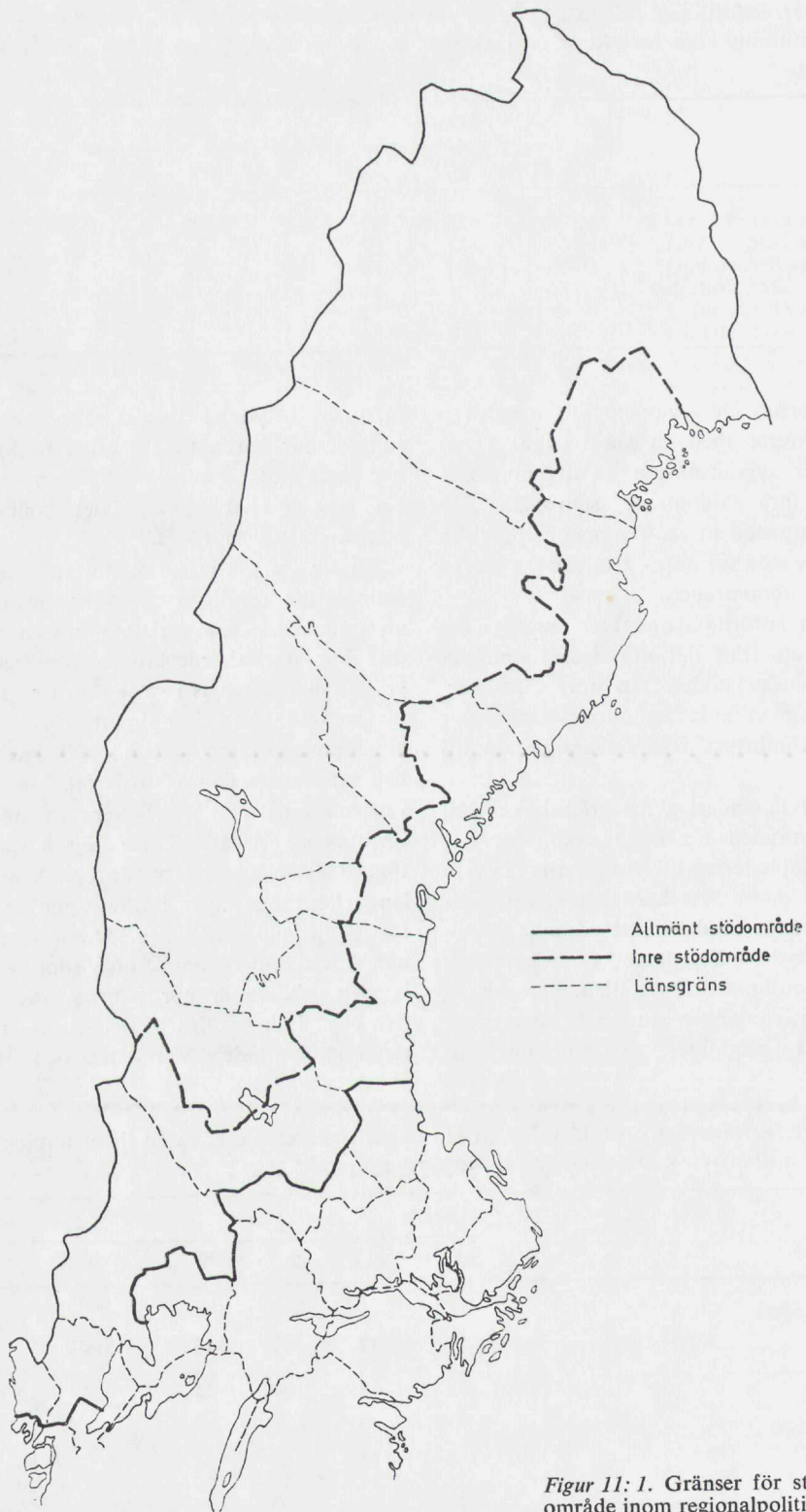
För att få underlag för gränsdragningen mellan områden för olika stödnivåer har såsom komplettering till uppgifterna om typområdena gjorts viss kartläggning för hela det nuvarande stödområdet rörande faktorer av betydelse för det ekonomiska resultatet av jordbruksdriften. Bl. a. har avkastningen i växtodlingen studerats. Även vissa priser på produkter och förnödenheter

m. m. av betydelse för det ekonomiska resultatet har kartlagts. De olika faktorerna har vägts mot varandra med ledning av den betydelse de visat sig ha för det ekonomiska resultatet (se avsnitt 7.5).

En av de viktigaste faktorerna för det ekonomiska resultatet är skördenivån. För att undersöka dess variation mellan områden har normskördevärdena för samtliga grödor sammanvägts i varje skördeuppskattningsområde. Det visar sig att skördevärdet, om Kumlaområdet sätts till 100, i allmänhet varierar mellan 60 och 80. De lägsta värdena erhålls i Norrbottens inland och i västligaste Värmland. De högsta värdena finns i de delar av Uppsala och Västmanlands län, som ingår i nuvarande område för extra mjölkpristillägg. Dessa områden når delvis upp i samma nivå som Kumla-bygden. Vidare är normskördevärdet relativt högt i de sydligaste delarna av nuvarande stödområde i Värmlands och Örebro

Tabell 11:2. Erforderligt pristillägg för att vid några typföretag erhålla en timersättning som motsvarar mellansvensk lönsamhetsnivå, öre per kg produkt.

Företag	Område					
	BD	Z, B	Z, Ö	Y	S, S	S, K
<i>öre per kg mjölk</i>						
F 1	17	17	17	13	18	17
F 3	14	14	14	11	15	14
F 5	15	14	14	11	16	15
<i>öre per kg kött</i>						
F 6 (nötkr)	160	111	110	82	70	53
F 7 (svin)	55	12	17	20	11	0
F 8 (får)	118	96	94	59	60	50

Figur 11: 1. Gränser för stödområde inom regionalpolitiken

län.

En annan viktig faktor är mjölkpriset. För 1969 gällde följande producentpriser, exklusive extra mjölkpristillägg, för 4 %-ig mjölk i angivna mejeriföreningar.

Mejeriförening	öre/kg
Mjölkcentralen	60,1
Örebro-Ortens mf	63,5
Värmlandsmejerier	60,0
Gefleortens mf	64,3
Dalarnas mf	66,0
Sa Hälsinglands mf	64,2
Na o. Va Hälsinglands mfb	56,1
Jämtlands läns mf	66,8
Sundsvalls MC	65,3
Ångermanlands mf	61,0
Örnsköldsviks ortens amf	62,2
Västerbottens sa mf	58,0
Skellefteortens mf	61,1
Lappmarkens mf	62,4
Norrbottnens läns pdf	66,2

Ytterligare faktorer av betydelse i sammanhanget är byggnadskostnaderna samt priserna på foderspannmål och kraftfoder. Dessa blir något högre ju längre norrut och ju längre från kusten man kommer.

Redan av vårt förslag att minska antalet stödnivåer följer att nuvarande gränser för mjölkpristillägg bör ändras. Även vissa detaljändringar i övrigt bör göras med ledning bl. a. av den redovisade genomgången av faktorer av betydelse för det ekonomiska resultatet i jordbruket. De nuvarande gränserna har dragits i mejeriområdesgränser, vilka i många fall genom sammanslagningar av mejeriföreningar blivit inaktuella. Sådana strukturförändringar inom mejerioorganisationen torde komma att inträffa även i framtiden. Gränsdragningen mellan stödområden blir klarare angiven, om den anpassas till den administrativa indelningen. Vi föreslår därför en sådan anpassning.

Vi föreslår vidare att beträffande sydgränsen för det område, som får mjölkpristillägg, endast görs smärre ändringar. Den största ändringen innebär att nu ifrågavarande prisstöd inte bör utgå i någon del av Uppsala eller Västmanlands län. Vårt förslag till områdesindelning för mjölkpristillägg (områdena I-IV) framgår översiktligt av figur 11:2 och mera detaljerat av föl-

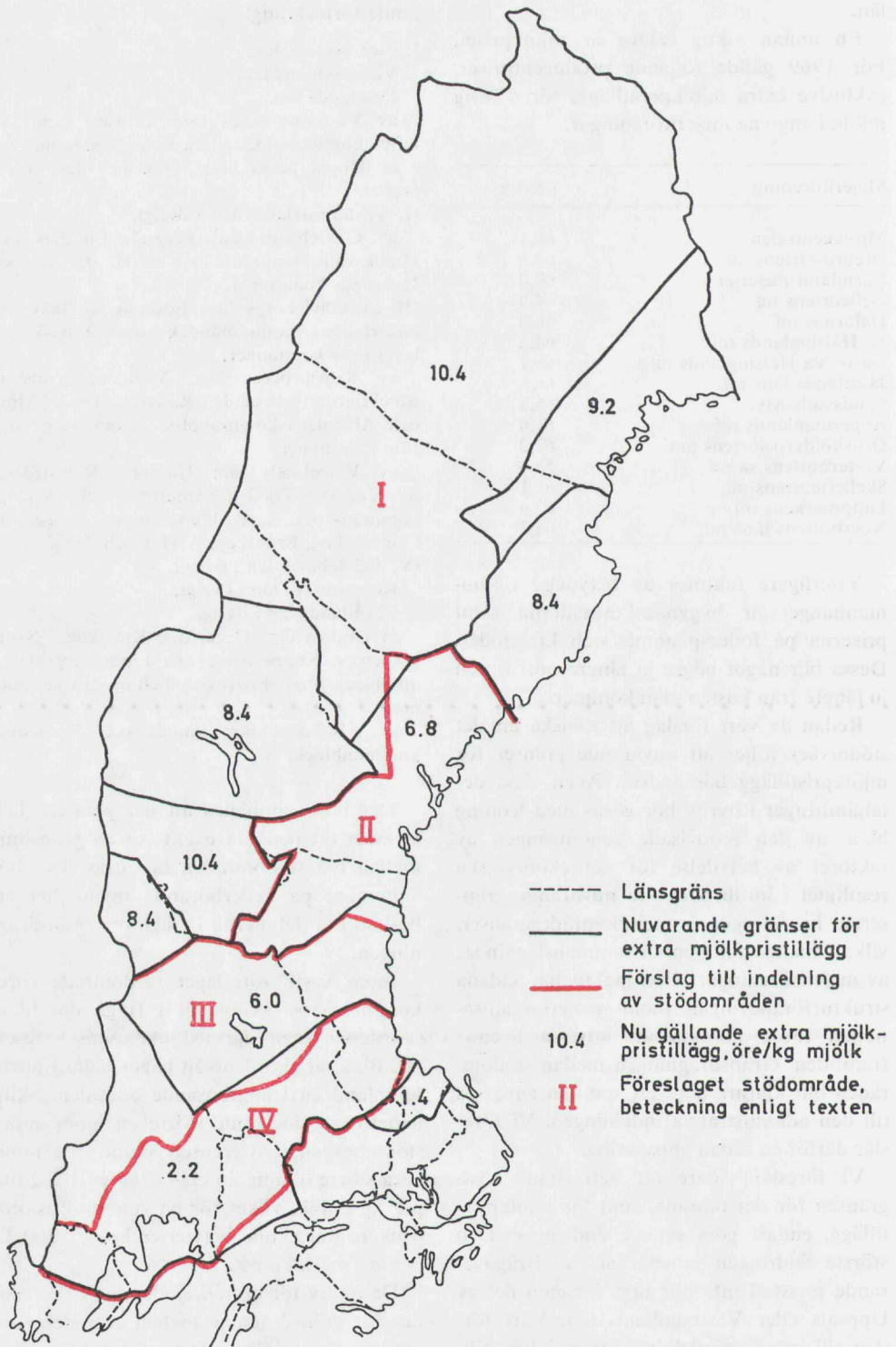
jande förteckning:

- I. Norrbottens län,
Västerbottens län,
Jämtlands län,
av Västernorrlands län: Ramsele och Sollefteå kommunblock utom Boteå kommun,
av Kopparbergs län: Särna och Idre kommuner.
- II. Västernorrlands län i övrigt,
av Gävleborgs län: Bergsjö, Ljusdals och Hudiksvalls kommunblock utom Järvsö och Iggesundskommuner.
- III. av Gävleborgs län: Edsbyns, Bollnäs och Söderhamns kommunblock samt Järvsö och Iggesundskommuner,
av Kopparbergs län: Malungs, Vansbro, Mockfjärds, Leksands, Rättviks, Orsa, Mora och Älvdalens kommunblock utom Särna och Idre kommuner,
av Värmlands län: Hagfors, Kyrkhedens, Sysselebacks, Torsby, Ämotfors och Arjangs kommunblock samt kommunerna Gräsmark, Gunnarskog, Brunskog, Arvika och Älgå.
- IV. Gävleborgs län i övrigt,
Kopparbergs län i övrigt,
Värmlands län i övrigt,
av Örebro län: Degerfors, Karlskoga, Nora, Hällefors, Kopparbergs och Lindesbergs kommunblock utom Frövi och Fellingsbro kommuner,
av Älvsborgs län: Ämås och Bengtsfors kommunblock.

Det bör framhållas att det på flera håll är svårt att bedöma exakt var en gränslinje mellan två stödområden bör dras. Det bör ankomma på vederbörande myndighet att besluta om detaljerna i fråga om gränsdragningen.

Inom varje föreslaget stödområde förekommer vissa skillnader i fråga om bl. a. skördenivå och därmed ekonomiskt resultat. Bl. a. är skördenivån något lägre i norra Lappland än i angränsande områden. Skillnaderna är dock inte större än inom andra stödområden. Differensen skulle inte motivera större ökning än ett tillägg av 1 à 2 öre per kg mjölk, vilket för en genomsnittsjordbrukare där skulle betyda endast ca 200 kr per år i merinkomst.

De motiv för områdesindelning och grunder för gränsdragning mellan områden som anförts för mjölk gäller i huvudsak även för kött och fläsk. Med utgångspunkt från detta skulle i princip områdesindelningen

Figur 11: 2. Gränser för extra mjölkpristillägg

för prisstöd till dessa produkter kunna vara densamma som för mjölkpristillägget. Emellertid föreligger när det gäller slaktdjur betydligt större risk än för mjölk att stödbestämmelsernas syfte skulle kunna kringgås genom transport till ur stödsynpunkt gynnsammare område. Av denna anledning likasom även för att förenkla stödets administration bör gränserna mellan stödområdena i huvudsak anpassas till slakteriområdesgränser. Vi föreslår att i huvudsak följande områdesindelning skall gälla för pristillägg för kött och fläsk:

1. Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län,
2. Västernorrlands län,
3. av Gävleborgs län: Hälsinglandsdelen,
4. Gävleborgs län i övrigt, Kopparbergs och Värmlands län.

Detta innebär att Älvsborgs och Örebro län helt faller utanför stödområdet för kött och fläsk.

Frågan om *pristilläggens storlek* har ingående övervägts med utgångspunkt från förut redovisade principer, vilket bl. a. innebär att det material utnyttjats, som kommit fram vid den företagsekonomiska undersökningen. Såsom ett exempel ur detta material har bl. a. redovisats tabellerna 11:1 och 11:2. Vi har stannat för följande förslag till pristillägg per kg till mejeri levererad mjölk, omräknat till en fetthalt av 4 %:

Område	Öre/kg mjölk
I	13
II	9
III	7
IV	3

Det innebär att pristillägget höjs med 3-5 öre per kg mjölk i den norra hälften av stödområdet och att det även i övrigt sker en mindre höjning.

De i tabell 11:1 återgivna uppgifterna visar att kött- och framför allt fläskproduktionen kan nå ett ekonomiskt resultat, som ligger på mellansvensk nivå, med ett lägre procentuellt stöd än vad vi föreslagit för mjölk. För fläsk har vi funnit att något

pristillägg inte erfordras i områdena 3 och 4. Observera att dessa områden inte är identiskt lika med dem för mjölkstödet. Vi föreslår följande pristillägg per kg slaktad vikt kött av nötkreatur, får och svin (avser beaktad slakt):

Område	Öre per kg kött av	
	nötkreatur och får	svin
1	100	30
2	75	20
3	40	—
4	15	—

Vid avvägningen av stödnivån har vi tagit hänsyn till det stöd som nu utgår i form av nedsättning av slaktdjursavgifter och som uppgår till ungefärligen följande belopp:

Område	Öre per kg kött av	
	nötkreatur	svin
Norrbottens län	5	9
Västerbottens län och Ångermanlands norra domsaga	3	6
Jämtlands län, återstående del av Västernorrlands län samt Hälsingland	2	3

Vi har även närmare undersökt möjligheterna att genom transport av slaktdjur orättmätigt tillgodogöra sig pristillägg. Även om det inte finns anledning räkna med att man mera allmänt skulle söka kringgå stödbestämmelsernas syfte, går det inte att bortse från möjligheten att detta i enstaka fall skulle kunna ske. Våra förslag beträffande såväl områdesindelning som stödnivåer har därför utformats så, att nämnda möjligheter blir starkt begränsade. Någon större risk för att transport av slaktdjur till förmånligare stödområde skall ske föreligger således inte. En viss kontroll kan ändå behövas. Det får bl. a. förutsättas att slakteri, så vitt möjligt, ser till att bestämmelserna inte kringgås på nyssnämnt sätt. Det torde få ankomma på statens jordbruksnämnd att svara för erforderlig kontroll. Nämnden bör därvid ha möjlighet att såsom sanktion besluta, att leverantör fortsättningsvis inte skall erhålla pristillägg.

Enligt direktiven bör stöd inte utgå till dem som uppenbarligen har jordbruket som bisyssla, utan endast till produktion av sådan omfattning att den har nämnvärd betydelse för brukarens försörjning. En strikt avgränsning efter dessa direktiv är knappast möjlig vid den stödform vi valt. För att bedöma vilken betydelse inkomsterna av sålda jordbruksprodukter har för brukarens försörjning skulle krävts en granskning och bedömning av brukarens samtliga inkomster, exempelvis genom den allmänna självdeklarationen. Det innebär således övergång till en administrativt mera arbets- och kostnadskrävande metod.

En mera schablonartad väg vore att från stöd undanta brukare med en produktion, som understiger en viss gräns. För svin- och annan slaktdjursproduktion torde det inte vara möjligt att göra en sådan avgränsning effektiv, eftersom småbrukaren genom försäljning av sitt eller sina slaktdjur till en granne lätt skulle kunna tillgodogöra sig stödet. För mjölkproduktion vore en avgränsning troligen genomförbar. En sådan åtgärd skulle emellertid innebära att mjölkpriset för dessa småbrukare skulle minska med intill 10 öre per kg mjölk. Det skulle knappast vara rimligt ur social synpunkt att vidta en sådan åtgärd. Dessa småbrukare har nämligen, såsom visats i kapitel 3, relativt hög medelålder och kan ofta inte omplaceras i annan verksamhet. I flertalet fall finns det sannolikt ingen yngre person, som är beredd att överta det lilla jordbruket, när nuvarande brukaren upphör med driften. Såvitt vi kan finna skulle ett bibehållande av mjölkpristillägget för brukare med ringa produktion mera sällan innebära ett hinder i jordbrukets strukturrationalisering. Merkostnaden för stödet till dessa småbrukare torde vara motiverad av sociala skäl samt i viss mån uppvägas av besparingar i fråga om administrationskostnader vid den stödform vi förordat.

Vi föreslår således att stödet görs generellt, dvs. utan avgränsning av vissa grupper brukare, inom de områden vi angivit. Funktionen och effekterna av det prisstöd vi föreslagit bör successivt följas. En översyn

vart tredje år dels av hur stödssystemet tekniskt fungerar, dels av stödets storlek och effekt i olika områden synes därför vara lämplig.

Kostnaderna för det föreslagna prisstödet kan för budgetåret 1971/72 beräknas enligt följande:

Mjölk	50 milj. kr
Kött av nötkreatur och får	15 » »
Kött av svin	1 » »
Summa	66 » »

Nuvarande prisstöd till jordbruket i norra Sverige belöpte sig för 1969/70 till ca 37,4 milj. kr, vari ingår ett uppskattat belopp av 0,3 milj. kr till fraktbidrag för fodersändningar. Återstoden utgörs av det extra mjölkpristillägget. Härtill kommer effekten av nedsättningen av slaktdjursavgifter om ca 0,6 milj. kr. Detta belopp belastar dock inte riksstaten.

11.3 Stödets effekt på det ekonomiska resultatet

Effekten av det föreslagna prisstödet på lönsamhet och utvecklingsmöjligheter i jordbruket i norra Sverige har undersökts av professor Renborg. Följande del av detta kapitel utgör en sammanfattning av resultaten från denna undersökning, som får ses som en fortsättning av den i kapitel 7 redovisade undersökningen.

Det i det föregående redovisade förslaget till pristillägg innebär följande ändringar av nu utgående stöd i öre per kg för de olika typområdena:

	S (K och S)	Y	Z (B och Ö)	BD
Mjölk	+ 0,8	+ 2,2	+ 4,6	+ 3,8
Kött	+ 15	+ 73	+ 98	+ 95
Fläsk	—	+ 17	+ 27	+ 21

Effekten av dessa förstärkningar av stödet visas i tabell 11:3, där ökningen av arbetsersättningen för olika typområden och företag angetts. Uppgifter för områdena S,S och Z, B redovisas inte eftersom stödets

Tabell 11:3. Ökningen av arbetsersättningen i några typområden och företag till följd av den föreslagna höjningen av prisstödet.

Företag	S, K	Y	Z, Ö	BD
<i>Ökning av total arbetsersättning, kr per år</i>				
F 1 (9 mjölkkor)	629	2 312	3 841	3 439
F 3 (21 mjölkkor)	971	2 971	5 701	4 819
F 5 (50 mjölkkor)	2 719	9 035	16 235	14 135
F 6 (kött djur)	3 150	15 350	20 600	19 800
F 7 (svin)	—	10 761	17 091	13 293
F 8 (får)	803	3 792	5 130	4 830
<i>Ökning av arbetsersättning, kr per timme¹</i>				
F 1	0,26	0,93	1,53	1,38
F 3	0,32	0,99	1,90	1,60
F 5	0,51	1,67	3,01	2,62
F 6	1,05	5,12	6,86	6,60
F 7	—	3,47	5,52	4,29
F 8	0,50	2,37	3,21	3,02

¹ Ökningen fördelad på samtliga beräknade arbetstimmar.

ökning där är lika stor som i S,K resp. Z,Ö.

En analys av tabell 11: 3 visar, att området i Jämtlands län genomgående får den största förbättringen i lönsamhet. Därefter följer typområdet i Norrbotten. Vid samtliga företag får värmlandsområdet minst förbättring.

Lönsamhetsförbättringen varierar också kraftigt mellan företagstyper inom de olika områdena. I samtliga områden blir förbättringen i timersättning minst i startföretaget (F 1) med 9 kor och 15 ha åker och störst i ett av de stora specialiserade och kapitalkrävande företagen med produktion av kött. I Norrland förbättras lönsamheten åtskilligt även i fläskproduktionsföretagen.

Förslaget leder till viss lönsamhetsförbättring i de mindre och medelstora mjölkföretagen. Timersättningen i dessa höjs med 1 à 2 kr per timme i de norrländska typområdena. I de stora kött- och mjölkföretagen, som i nuläget ger hygglig lönsamhet men svag likviditet jämfört med övriga företag, höjs däremot timersättningen i samma områden med mellan 2 och 7 kr per insatt timme. Förstärkningen av stödet gynnar därför främst jordbrukare med redan utbyggda företag men torde också stimulera till storleksökning.

En studie av ur lönsamhetssynpunkt bästa och näst bästa företag för typområ-

dena har gjorts sedan priserna korrigerats med de föreslagna pristilläggen. I tabell 11: 4 har gjorts ett utdrag av uppgifter ur det material som därvid kommit fram.

En jämförelse med det material som redovisats i kapitel 7 och avser 1969 års priser visar, att vårt förslag för upp fläskföretagen till första eller andra plats i rangordningen även i de norrländska områdena. Det största köttproduktionsföretaget F 6 förs upp till samma nivå som startföretaget F 1 från att tidigare ha legat långt under detta. Det ligger dock fortfarande under de båda bästa företagen.

Genom den föreslagna ändringen av stödet utjämnas vid normskörd skillnaden mellan de bästa företagen i Mellansverige och Norrland. De näst bästa företagen i norrlandsområdena visar t. o. m. en klart bättre lönsamhet än de i Mellansverige.

Vid möjlig skörd når endast de bästa företagen i området i Jämtland upp till mellansvensk lönsamhetsnivå. Områdena i Väster-norrland och Norrbotten ligger ca 2 kr per timme under denna nivå. De näst bästa företagen visar däremot mellan 1 och 4 kr per timme bättre lönsamhet i de norrländska områdena.

Möjligheterna att ur likviditetssynpunkt genomföra de mest lönsamma företagen förbättras självfallet genom en förstärkning

Tabell 11:4. Ekonomiskt resultat av de två bästa heltidsföretagen i några typområden vid 1969 års priser korrigerade med föreslaget prisstöd.

	R	T	S, K	Y	Z, Ö	BD
<i>Vid normskörd</i>						
Bästa företag = bf	F 7	F 7	F 7	F 5	F 7	F 5
Näst bästa företag = nbf	F 1	F 1	F 6	F 7	F 5	F 3
Arbetsersättning, kr/tim						
bf	7,67	8,87	6,84	8,77	10,34	8,64
nbf	5,10	4,68	3,72	6,61	9,32	6,30
Kontantöverskott, 100-tal kr, vid 172 000 kr eget kapital						
bf, endast fam.:s arb.kraft	107	123	121	120	172	114
nbf, endast fam.:s arb.kraft	163	154	37	115	125	195
<i>Vid möjlig skörd</i>						
bf	F 7	F 7	F 7	F 5	F 7	F 5
nbf	F 6	F 1	F 6	F 7	F 5	F 3
Arbetsersättning, kr/tim						
bf	10,99	12,89	12,71	9,71	12,17	10,38
nbf	6,54	5,53	7,33	9,52	10,84	7,89
Kontantöverskott, 100-tal kr, vid 172 000 kr eget kapital						
bf, endast fam.:s arb.kraft	160	181	213	140	206	138
nbf, endast fam.:s arb.kraft	37	165	98	164	155	215

av prisstödet. Vid ett eget kapital av endast 40 000 kr är dock knappast något av de två bästa företagen genomförbara ur likviditetssynpunkt. Ökar det egna kapitalet till 75 % av kapitalbehovet i startföretaget förbättras likviditeten så att en utbyggnad mot de bästa företagen synes vara möjlig i samtliga de redovisade områdena.

Frågan om företagens *genomförbarhet ur likviditetssynpunkt* har undersökts genom att man ställt kravet att kontantöverskottet skall vara minst 10 000 kr per år under de känsligaste åren.

När brukarens eget kapital endast uppgår till 40 000 kr, när såsom tidigare visats vid normskörd i nuläget inte något företag upp till ett kontantöverskott av 10 000 kr ens vid högsta statsbidrag. Vid vårt förslag till prisstöd når svinföretaget F 7 i jämtlandsområdena och det största mjölkföretaget F 5 i jämtlands- och norrbottensområdena över den angivna likviditetströskeln, men först när SR-bidrag utgår.

Vid möjlig skördenivå når i nuläget endast det största fläskföretaget i kumla- och kilområdena upp till den angivna likviditetströskeln. Detta sker dock endast under förutsättning att 25 %-igt statsbidrag till

inre rationalisering erhålles. Med det föreslagna stödet når vid denna bidragsnivå det största fläskföretaget, F 7, över likviditetsgränsen i de värmländska och jämtländska områdena. Detsamma gäller för de medelstora mjölkproduktionsföretagen F 3 och F 2 i Jämtland och Norrbotten. Med hjälp av SR-bidrag kommer även det största mjölkföretaget F 5 i alla norrlandsområden över den angivna likviditetsgränsen.

Vid ett eget kapital av 172 000 kr och vid 1969 års priser är de större mjölk- och köttproduktionsföretagen enligt de i kapitel 7 redovisade beräkningarna inte genomförbara, om ett kontantöverskott av minst 10 000 kr krävs, med mindre än att bidrag till inre rationalisering utgår. Med det föreslagna prisstödet blir nämnda företag, som är de bästa ur lönsamhetssynpunkt, genomförbara även utan finansieringsstöd.

Sammanfattningsvis medför den föreslagna ökningen av prisstödet att det blir likviditetsmässigt möjligt att med hjälp av SR-stöd bygga upp lönsamhetsmässigt gynnsamma, större mjölkföretag och i vissa områden även svinföretag, även vid ett relativt begränsat eget kapital. Detta är enligt beräkningarna f. n. inte möjligt.

En analys av vilka *nya utvecklingsvägar* som öppnas genom det föreslagna stödet har utförts på motsvarande sätt som analysen i avsnitt 7.6. En ny utvecklingsväg anses föreligga då såväl lönsamhet som konstantöverskott ökar jämfört med startföretaget F 1. I följande sammanställning anges vid normskörd resp. möjlig skörd de typföretag till vilka nya utvecklingsvägar öppnar sig för företaget F 1 genom det föreslagna stödet:

Område	Vid normskörd	Vid möjlig skörd
S, K	F 11 (kött djur)	—
Y	F 7 (svin)	F 11
Z, Ö	F 4, F 7	F 4, F 11
BD	F 4 (mjölk)	F 4

Dessa utvecklingsvägar tillkommer således utöver dem som redan förut funnits och som redovisats i figurerna 7:2 och 7:3 i kapitel 7. Vidare förändras utvecklingsmöjligheterna genom det ökade prisstödet i några fall så, att en utbyggnad blir möjlig med lägre statligt finansieringsstöd än tidigare.

En samlad överblick över utvecklingsvägarna vid det föreslagna stödet ger följande bild. I kilområdet dominerar fortfarande möjligheterna att expandera mot kött- och svinföretag. I norrlandsområdena blir nu samtliga mjölkföretag utom F 2 utvecklingsvägar under förutsättning att statliga finansieringsbidrag utgår. I de nedre norrlandsområdena blir det också möjligt och lönsamt att övergå till fläskproduktion. I dessa områden ligger dessutom flera av köttföretagen strax under eller strax över gränsen för lönsam och möjlig utbyggnad. I Norrbotten finns fortfarande inga andra utvecklingsmöjligheter än åt mjölksidan.

Om effekten av stödförslaget kan sammanfattningsvis sägas att lönsamheten för de gynnsammaste företagstyperna förs upp till en nivå, som är jämställd med resultaten i mellansvenska jordbruksföretag, att förutsättningarna ur likviditetssynpunkt att bygga upp rationella jordbruk ökar samt att i bl. a. nedre Norrland mera differentierade utvecklingsmöjligheter öppnar sig för jordbruket.

Samma mål för rationaliseringspolitiken gäller i norra Sverige som i andra delar av landet. Särskilda förhållanden i denna landsdel motiverar dock speciella insatser. De särskilda förhållandena utgör exempelvis den ogynnsamma strukturen. Vidare tycks enligt vad som framkommit vid den i kapitel 7 redovisade undersökningen klyftan mellan känd och tillämpad teknik genomsnittligt vara större i norra Sverige än i de mellansvenska slättbygderna.

Olika vägar bör prövas, när det gäller att öka omsättningen per företag och att förbättra lönsamheten. En analys rörande lämpliga vägar att bygga ut jordbruksföretagen har redovisats i kapitlen 7 och 11. Betydande statliga insatser görs inom rationaliseringsverksamhetens ram med hjälp av olika medel, såsom rådgivning, finansieringsstöd, aktiv inköps- och försäljningsverksamhet avseende fastigheter.

Önskemål i fråga om ökning och förbättringar av de statliga insatserna, främst finansieringsstödet, har trots de insatser som redan görs, framförts från berörda jordbrukare. Vi kommer i det följande främst att uppehålla oss vid finansieringsstödet.

12.1 Huvudtyper av rationaliseringsfall

De brukningsenheter, för vilka ansökningar om statligt finansieringsstöd görs, kan indelas i tre grupper efter deras möjligheter att utvecklas och bestå som rationella jord-

bruksföretag i framtiden. Enheterna kan i flertalet fall föras till någon av följande grupper: bestående företag, företag med begränsade utvecklingsmöjligheter samt övriga företag, dvs. sådana som bedöms sakna utvecklingsmöjligheter. Denna uppdelning är i norra Sverige särskilt markant.

Till gruppen *bestående företag* hör sådana, som redan har möjligheter till rationell drift och sådana som omedelbart eller successivt kan utvecklas till rationella jordbruk. Inom norra Sverige är det övervägande flertalet företag i denna grupp kombinerade jord- och skogsbruksföretag. Jordbruksdelen har dock eller beräknas få sådan omfattning att den i regel ger helårsarbete för en man och kan beräknas ge underlag för lönsamma investeringar.

Vid planeringen av dessa företag måste beaktas att utrymme för framtida utökning finns. Det har, såsom bl. a. framgår av redogörelsen i kapitel 8, under den senaste 10-årsperioden byggts upp förhållandevis stora företag. De expansiva företagen är som regel koncentrerade till länens bättre jordbruksområden. Hit hör bl. a. de jordbruk, som är föremål för särskilda rationaliseringsinsatser.

Företag med begränsade utvecklingsmöjligheter på jordbrukssidan kan, om tillgång till viss skogsareal finns, utgöra ett någorlunda tillfredsställande försörjningsunderlag för nuvarande brukare. Som regel är det i denna grupp aktuellt med begränsade in-

vesteringar, t. ex. dikningsåtgärder och viss om- och tillbyggnad av djurstallar. Dessa företag är ofta belägna i de yttre delarna av länens jordbruksområden eller de s. k. mellanbygderna med förhållandevis begränsad tillgång på åker.

Till gruppen *övriga företag* förs här sådana som saknar förutsättning att utvecklas till heltidsjordbruk. I stor utsträckning innehas dessa fastigheter av brukare, som tidigare haft tillgång till skogsarbete eller annat arbete utanför den egna fastigheten. Denna grupp av företag är som regel belägen i länens skogs- och mellanbygder men finns även i jordbruksbygderna.

12.2 Särskild rationalisering

Uppbyggnad av bestående, rationella jordbruksföretag kan ibland ske med hjälp av det för hela landet gällande statliga rationaliseringsstödet. Ofta blir det emellertid, såsom redovisats i kapitel 5, nödvändigt att sätta in särskilda rationaliseringsåtgärder (SR). Vanligen krävs samtidiga investeringar i mark, byggnader, markförbättringar samt utökning av djur- och maskinbestånd. Investeringarna måste därvid koncentreras till en begränsad tidsperiod, vilket i regel medför finansierings- och likviditetssvårigheter.

Det särskilda rationaliseringsstödet, som under den senaste 10-årsperioden satts in, har varit av stor betydelse när det gällt att avhjälpa nämnda svårigheter. Genom detta stöd har i stora delar av de områden i Norrland där förutsättningarna för jordbruk är goda, byggts upp ett – om än glest – nät av bärkraftiga brukningsenheter, som medger rationell drift med moderna metoder. Lönsamhetsberäkningar, exempelvis sådana som redovisats i kapitel 7, visar att det är denna typ av jordbruk som har möjlighet att på sikt ge sina brukare ett tillfredsställande ekonomiskt utbyte, medan de mindre jordbruk som nu antalsmässigt dominerar har svag lönsamhet.

En förutsättning för att en betydande jordbruksproduktion skall kunna uppehållas i norra Sverige torde vara att särskild rationaliseringsverksamhet av i huvudsak

nuvarande typ allttjämt kan bedrivas. Inom stora delar av norra Sverige pågår en snabb nedläggning av mindre jordbruk. Mellan 1961 och 1966 nedlades där omkring en tredjedel av antalet befintliga jordbruk med högst 10 ha åker. Den bättre jordbruksjord, som överges i områden med goda förutsättningar för rationell jordbruksdrift, måste tas om hand och brukas, om produktionen i landsdelen skall kunna hållas uppe vid önskad nivå.

Av redogörelsen i kapitel 8 framgår att man vid 1964 års utredning tänkte sig en uppbyggnad av ca 130 SR-jordbruk per år, men att man endast kommit upp till 40 à 50 per år med en viss uppbromsning under senare år. Sannolikt krävs under 1970-talet en ökad takt i uppbyggandet av rationella företag av full bärkraft, om den i kapitel 10 angivna produktionsmålsättningen skall nås. En stor andel av dessa företag torde liksom hittills behöva SR-stöd. Det innebär att antalet uppbyggda SR-företag per år sannolikt bör öka med några tiotal.

Av redogörelsen i kapitel 8 framgår också att ett problem i samband med SR-verksamheten är svårigheterna att nå tillfredsställande ekonomiskt resultat. Därav kan följa rekryteringssvårigheter. Lantbruksnämnderna har i allmänhet funnit att bristande utbud på mark är ett hinder i verksamheten. Vidare framhålls vissa finansierings- och likviditetssvårigheter såsom hinder.

Lönsamheten för SR-jordbruk i tre län har analyserats i kapitel 8. Därav framgår att endast omkring en tredjedel av SR-gårdarna uppnått tillfredsställande lönsamhet. *Vid ett genomförande av våra förslag om ökat prisstöd blir enligt de beräkningar, som redovisats i föregående kapitel, lönsamheten för rationella norrländska jordbruk jämförlig med mellansvenska.*

En förutsättning för ett gynnsamt ekonomiskt resultat är givetvis en fortsatt effektivisering av driften, vilket kräver investeringar i tekniska hjälpmedel. Samtidigt måste kostnaderna så långt möjligt begränsas. Kostnaderna för byggnadsinvesteringar vid SR-gårdar har enligt en av lantbruks-

styrelsen nyligen utförd undersökning under perioden 1962–1968 ökat med 60 à 80 % per m² djurstall. De indexmässiga prishöjningarna har under samma tid varit 28 %. Den konstaterade ökningen beror delvis av standardhöjningar. Speciell uppmärksamhet bör från berörda myndigheters sida ägnas åt att endast sådana tekniska hjälpmedel installeras och sådan inredning utförs som är klart ekonomiskt motiverade.

Vid de besök vi har gjort i olika län har företrädare för jordbrukets organisationer i allmänhet förklarat sig vara nöjda med gällande riktlinjer för SR-stödet. I svar på en enkät har berörda lantbruksnämnder förklarat att nuvarande bestämmelser för det statliga finansieringsstödet till särskild rationalisering är lämpligt utformade med hänsyn till syftet med stödet och för att få en tillräcklig omfattning på verksamheten. Vissa förslag till ändringar av gällande bestämmelser framförs dock. Dessa förslag gäller åtgärder som skulle underlätta markanskaffning, förbättrat finansieringsstöd, förlängning av uppbyggnadsperioden från 5 till 10 år samt förbättrad service från lantbruksnämnd åt SR-jordbrukare bl. a. vid uppförande av ekonomibyggnad.

I anledning av de framförda förslagen vill vi anföra följande. Med den åldersfördelning som råder bland nuvarande brukare, och den förhållandevis snabba avgång, som kan förväntas, borde markanskaffningsfrågan i allmänhet kunna lösas genom köp eller arrende. En minskad återhållsamhet synes vara på väg, när det gäller att skilja jord från skog. Detta torde i viss mån underlätta förvärv av tillskottsåker. Långtidsarrenden godtas redan i viss utsträckning såsom markunderlag vid uppbyggande av bl. a. SR-företag. Möjligheterna härtill bör kunna öka genom den säkrare besittningsrätt vid tillskottsarrende som blir en följd av den nya arrendelagen. Investeringsstödet i samband med arrende behandlas vidare under avsnittet 12.3.

Vid uppbyggnaden av SR-jordbruk är kapitalbehovet stort. Vi vill understryka vikten av att via kreditinrättningar av olika slag tillräckliga kapitalresurser ställs till för-

fogande för detta ändamål.

I fråga om finansieringsstödet är det angeläget att bestämmelserna om återbetalning är så utformade att SR-företagen blir genomförbara ur likviditetssynpunkt. Amorteringstiden för driftslån med statlig garanti är 20 år, när det gäller sambruksförening eller sammanslutning för gemensam animalieproduktion eller lagring eller hantering av jordbruksprodukter, och 15 år till annan låntagare. Med de stora driftslån det kan bli fråga om vid SR-jordbruk, kan det vara motiverat att medge längre amorteringstid än 15 år. Vid större driftslån kan likviditetssvårigheterna vara så stora, att sådana särskilda skäl bör anses föreligga, som möjliggör att amorteringstiden förlängs till högst 20 år. Beslutanderätten, som i sådana frågor nu ankommer på Kungl. Maj:t, bör delegeras.

Vad gäller byggnadsinvesteringar kan, enligt vad vi erfarit, sådana förändringar i avskrivningsreglerna vid beskattning väntas bli föreslagna av jordbruksbeskattningskommittén att likviditeten därigenom förbättras. Övriga av lantbruksnämnderna i detta sammanhang framförda förslag anser vi inte böra föranleda något förslag från vår sida. Vissa av dem är av den karaktär, att det bör ankomma på lantbruksstyrelsen att överväga dem och i förekommande fall vidta lämpliga åtgärder.

Lantbruksnämnderna anser i allmänhet sina resurser vara tillräckliga vid nuvarande omfattning av SR-verksamheten. Behov av utökning av personal har dock anmälts i några fall. Vid en ökad verksamhet anser man sig dock genomgående behöva öka personalen. Behovet gäller främst byggnadsteknisk personal och rådgivningspersonal med ekonomisk inriktning. Vi förutsätter att lantbruksstyrelsen har sin uppmärksamhet fäst på behovet av personal för verksamheten.

Sammanfattningsvis räknar vi med att effekterna av våra förslag rörande bl. a. prisstödet skall ge ytterligare förutsättningar att bygga upp rationella företag, bl. a. med hjälp av särskilt rationaliseringsstöd. Medelsbehovet för bidrag till särskild rationa-

lisering är f. n. i medeltal ca 200 000 kr per brukningsenhet. Om 50 brukningsenheter färdigställs per år blir medelsbehovet 10 milj. kr per år. Då en ökad omfattning av verksamheten är önskvärd och kan väntas, synes det motiverat att – även om belastningen f. n. är lägre – tills vidare behålla nuvarande bidragsram om 17 milj. kr.

12.3 Övrig rationalisering av bestående företag

Lantbruksnämndernas planerings- och stödinsatser har starkt koncentrerats på de bestående och utvecklingsbara jordbruken. Målsättningen och formerna för rationaliseringsverksamhetens bedrivande är nu stabiliserade och funktionsdugliga för de förekommande rationaliseringsfallen inom denna grupp. Rationaliseringsorganen och jordbrukets företrädare synes också i stort sett vara eniga om att det statliga rationaliseringsstödet även i framtiden bör vara starkt inriktat på de utvecklingsbara och på lång sikt bestående jordbruken. Från flera län i norra Sverige framhålls dock att nedläggningen av jordbruk nu sker så snabbt, att betydande åkerarealer även inom goda jordbruksområden vanhävdas och riskerar att växa igen, innan de med nuvarande rationaliseringstakt kommer att ingå i de rationaliserade företagen. Detta medför ett produktionsbortfall, som fördyrar uppsamling och förädling av produkterna, samtidigt som betydande merkostnader uppkommer för istandsättning av nergångna arealer.

Från lantbruksnämnderna har man i syfte att påskynda uppbyggandet av rationella jordbruksföretag, framfört önskemål om att statligt stöd i form av lån och bidrag skall kunna utgå till utvecklingsbara kärnfastigheter, även om åkertillköp i nu föreskriven omfattning inte genomförts eller är omedelbart förestående. Likaså vill man ha större möjlighet att lämna statsbidrag för successiv uppbyggnad av fastigheter än nuvarande bestämmelser möjliggör.

Önskemål om utökat stöd till företag med specialiserad växtodling har också framförts.

Vi vill i det följande överväga de förslag

som framförts rörande de bestående företagen. Vi återkommer i avsnitt 12.4 till företag med begränsade utvecklingsmöjligheter.

12.3.1 Yttre rationalisering som villkor för statsbidrag

Enligt 20 § kungörelsen (1967: 453) om statligt stöd till jordbrukets rationalisering m. m., i fortsättningen benämnd rationaliseringskungörelsen, utgår statsbidrag till åtgärd för inre rationalisering endast om åtgärden sker i samband med genomgripande och kapitalkrävande yttre rationalisering och innebär en särskilt stor och i tiden koncentrerad investering, som kan medföra påfrestning på sökandens likviditet.

I lantbruksstyrelsens anvisningar till rationaliseringskungörelsen sägs att en yttre rationalisering i form av tillköp av jordbruksjord nyligen skall ha skett, hålla på att ske eller i undantagsfall vara väntad enligt konkreta planer. Det är således inte enligt anvisningarna tillräckligt att sökandens enhet bedöms som kärnfastighet och att det finns mark, som ur allmän synpunkt bör tillföras enheten, så snart denna mark blir tillgänglig för yttre rationalisering. Tillskottsköp som omfattar mindre än 10 ha torde som regel inte anses så genomgripande att villkoren i 20 § kan anses uppfyllda.

I 20 § andra stycket rationaliseringskungörelsen ges dock vissa möjligheter att lämna statsbidrag till inre rationalisering om särskilda skäl föreligger, även om någon kapitalkrävande yttre rationalisering inte genomförts. I lantbruksstyrelsens anvisningar anförs bl. a., att i undantagsfall torde sådana särskilda skäl som motiverar bidrag kunna anses föreligga, även om arealtillskottet understiger 10 ha eller tills vidare helt eller i huvudsak består av tillarrendering. Förutsättningarna är att den yttre rationaliseringen är förbunden med osedvanligt stora och mångsidiga kapitalinsatser för inre rationalisering och driftsrationalisering och att kapitalkrävande yttre rationalisering är nödvändig i framtiden. Dessa förutsättningar torde vara uppfyllda endast i bygder som nu helt domineras av mindre brukningsen-

heter, men där starka allmänna skäl talar för en snabb uppbyggnad av ett antal fullt rationella enheter.

Om lantbruksnämnd lämnar statsbidrag enligt 20 § andra stycket skall beslutet alltid underställas lantbruksstyrelsen för prövning.

Så långt anvisningarna. I de fall där nyssnämnda särskilda skäl föreligger, kan sålunda statsbidrag i vissa fall utgå till inre rationalisering trots att yttre rationalisering inte kommit till stånd. Följande motiv kan anföras för att i ökad utsträckning tillämpa angivna särskilda skäl i norra Sverige.

Inom de aktuella länen sker nedläggningen av jordbruk i snabb takt även inom de bättre jordbruksområdena. Eftersom odling av säljbara grödor är mycket begränsad innebär åkertillskott genom arrende eller köp oftast ökad djurhållning och ökat behov av byggnadsutrymme. Bristen på byggnadsutrymme eller rationella byggnader hos de aktiva brukarna begränsar starkt efterfrågan på tillskottsarrende, varför även välbelägen och god åkerjord blir outnyttjad och så småningom vanhävdad. Täckdikning blir heller inte normalt utförd på sådana arealer, vilket försvarar brukningen och ytterligare minskar efterfrågan från de aktiva brukarna.

Den ifrågasatta ändringen av rationaliseringskungörelsens tillämpning skulle kunna medverka till att åkerjorden på nedlagda enheter snabbare kom till användning samt blev föremål för erforderliga grundförbättringsåtgärder.

Uppbyggandet av rationellt brukbara enheter skulle i viss utsträckning påskyndas. Det är troligt att antalet ansökningar om statligt stöd skulle öka om den aktualiserade ändringen genomfördes, men man kan inte med någon större grad av säkerhet förutse vilken effekt på rationaliseringstakten detta skulle komma att få.

En uppbyggnad av en rationell brukningsenhet med stora investeringar i byggnader m. m. innebär, i det fall en betydande del av arealunderlaget utgöres av arrende, vissa nackdelar. Så t. ex. tillkommer för brukaren ett osäkerhetsmoment beträffande markin-

nehavet. Säkerheten för lånegarantier kan också förutsättas bli svårare att bedöma.

Vi finner de skäl, som anförts för en ökad tillämpning av dispensbestämmelserna i 20 § rationaliseringskungörelsen, vara bärande. En sådan ändring av tillämpningen bör därför ske. För att underlätta handläggningen bör lantbruksstyrelsen utfärda sådana anvisningar rörande tillämpningen av nämnda bestämmelser att underställning ej regelmässigt skall behöva ske av lantbruksnämnds beslut. Utöver de nu gällande villkoren bör vid ifrågasatt stöd till större investeringar krävas, att strukturbedömningen för fastigheten kan göras med stor säkerhet och att erforderligt arealunderlag är säkerställt för överskådlig tid genom tillskottsarrende.

Våra förslag innebär ökade möjligheter att ge statsbidrag i samband med uppbyggandet av brukningsenheter, även om investeringsåtgärd ej sker i samband med genomgripande och kapitalkrävande yttre rationalisering. Sådant statsbidrag kan bl. a. avse täckdikning. Vad gäller täckdikning, får vi därutöver hänvisa till att enligt lantbruksstyrelsens anvisningar statsbidrag kan utgå till gemensam täckdikning av ett större sammanhängande område uppdelat på flera brukningsenheter.

12.3.2 Stöd till företag med specialiserad växtodling

Enligt rationaliseringskungörelsen lämnas statligt stöd bl. a. till enskild person, som driver jordbruk eller på annat sätt framställer jordbruksprodukter eller som har för avsikt att göra detta. I kungörelsen (1968: 377) om statligt stöd till trädgårdsnäringsens rationalisering (trädgårdsrationaliseringskungörelsen) definieras trädgårdsnäring som yrkesmässig framställning av trädgårdsprodukter eller must. Enligt lantbruksstyrelsens anvisningar till rationaliseringskungörelsen räknas produktion vid trädgårdsföretag inte till jordbruksproduktion. Trädgårdsproduktion som kompletterande produktionsgren vid ett jordbruksföretag kan dock räknas in i begreppet jordbruksproduktion och få stöd

enligt rationaliseringskungörelsen. Vid stöd till vidgad trädgårdsproduktion skall i sådana fall samråd ske med lantbruksstyrelsen. Om inkomsten av trädgårdsproduktionen uppgår till minst 50 % av företagets totala produktionsintäkter skall ansökan om stöd enligt anvisningarna som regel prövas enligt trädgårdsrationaliseringskungörelsen.

Vissa möjligheter finns att på jordbruksföretag i Norrland bedriva specialiserad växtodling, som exempelvis omfattar potatis, morötter, matkålrötter, rödbetor, vinbär, jordgubbar osv. Ett jord- och skogsbruksföretag med en specialisering på någon eller några av dessa grödor i kombination med lämplig skogsareal bör kunna utvecklas till ett bärkraftigt företag, som kan ge fullgott försörjningsunderlag för en familj. Om företag av denna typ inriktas på avsättning inom enbart färskvarumarknaden, torde utrymmet bli begränsat, men om man genom kontraktodling åt exempelvis konservindustrin kan säkra en större avsättning, bör det finnas ett betydande utrymme för sådan produktion.

Potatisodlingen har i samtliga norrlands-län varit föremål för rationaliseringsorganens intresse och har erhållit statligt stöd för uppförande av lagerhus, till mekanisering osv. Det sistnämnda torde i hög grad ha bidragit till eller varit en grundförutsättning för den betydande utveckling denna odling haft i dessa län. Vilja och försök att utveckla även odlingen av övriga här nämnda grödor har inte saknats, men har oftast stupat på svårigheten att på ett rimligt sätt marknadsföra de begränsade kvantiteter man haft att tillgå. Vi anser det önskvärt att rationaliseringsorganen framför allt i de nordligaste länen får bättre möjligheter att medverka till uppbyggnad av företag med specialiserad växtodling. Omfattningen av denna uppbyggnad bör väl anpassas till möjligheterna för industri och handel att ta hand om produkterna.

Stödet till potatisodlingen utgår enligt bestämmelserna för jordbrukets rationalisering. Trädgårdsrationaliseringskungörelsen är mera restriktivt utformad, när det gäller stöd till nyetablering. Detta har motiverats

med de avsättningssvårigheter för trädgårdsprodukter som i viss utsträckning förekommer. Stöd till nyetablering av trädgårdsföretag, bl. a. avseende fältmässig köksväxt- och bärodling, har lämnats endast i undantagsfall.

Lantbruksstyrelsen har i årets petita föreslagit att tillämpningen av nyssnämnda bestämmelser skall ändras så att stöd i fortsättningen får lämnas till nyetablering av trädgårdsföretag, då särskilda skäl föreligger. Såsom sådana särskilda skäl nämns bl. a. angelägenheten av att ett tillräckligt produktionsunderlag erhålles inom ett odlingsområde för rationell handel och hantering. Vidare framhålles det såsom ett allmänt intresse att trädgårdsföretag etableras på nya områden för att tillgodose viss lokal marknad. De skäl lantbruksstyrelsen har anfört för stöd torde vara aktuella även i norra Sverige. Därutöver bör angelägenheten ur regionalpolitisk synpunkt att utveckla ett differentierat näringsliv i olika delar av Norrland och angränsande områden beaktas, när ärenden om stöd till trädgårdsföretag behandlas. Särskilda skäl bör därför i ökad utsträckning kunna åberopas för stöd till nyetablering av trädgårdsföretag i norra Sverige. Givetvis bör dock tillses att avsättningsmöjligheter för den tillämnade produktionen bedöms föreligga även på lång sikt.

Vi föreslår således att tillämpningen av bestämmelserna i trädgårdsrationaliseringskungörelsen ändras så, att investeringsstöd till nyetablering av trädgårdsföretag i norra Sverige skall kunna lämnas i ökad utsträckning.

Genom en sådan ändring av tillämpningen av trädgårdsrationaliseringskungörelsen förbättras möjligheterna att starta trädgårdsodling i Nordsverige. Dock undanröjs därigenom inte de finansieringssvårigheter helt, som föreligger vid igångsättning av bärodling. Vid nyplantering av svarta vinbär, vilken odling särskilt lämpar sig för norrländska förhållanden, dröjer det nämligen 3–4 år, innan någon nämnvärd skörd erhålles. Det har framförts önskemål om att någon form av statsbidrag borde utgå för att bestrida vissa kostnader under de första åren.

Vi är medvetna om svårigheterna att finansiera igångsättning av svartavinbärsodling. Statliga bidrag till omkostnaderna under ett företags första 3-4 år förekommer dock så vitt bekant inte i något annat sammanhang. En möjlighet skulle givetvis vara att lämna bidrag till plantanskaffning. Medel för eventuella bidrag kan tänkas komma från olika källor, exempelvis Norrlandsfonden eller anslag som disponeras av arbetsmarknadsstyrelsen eller lantbruksstyrelsen. Enligt vad vi erfarit utreds frågan om bärödling f. n. av länsstyrelsen i Norrbottens län. Vi är för vår del inte beredda att på tillgängligt material lägga fram något förslag i denna fråga. Det synes lämpligt att avvakta den pågående utredningen i Norrbottens län.

12.4 Företag med begränsade utvecklingsmöjligheter

12.4.1 Motiv för stöd

Bland de jord- och skogsbruksföretag som inte bedöms kunna utvecklas till bärkraftiga, rationella enheter finns företag med vissa om än begränsade utbyggnadsmöjligheter. Jordbrukare som tillvaratar dessa möjligheter kan erhålla någorlunda tillfredsställande försörjningsunderlag.

Möjligheterna att lämna statligt investeringsstöd till fastigheter med liten jordbruksdel är, även om viss skogsareal finnes, starkt begränsade. Enligt 8 § rationaliseringskungörelsen utgår statligt stöd till förvärv av brukningsenhet med både jord- och skogsbruk eller till rationalisering av jordbruksdelen i sådan enhet endast under förutsättning att jordbruket kan beräknas bli så omfattande och effektivt att investeringen i denna del blir lönsam. Nu ifrågasvarande enheter har en så begränsad jordbruksdel att den inte kan bära kostnader för nyinvestering i ekonomibyggnader eller mera omfattande mekanisering. De har följaktligen inte heller erhållit stöd till sådan investering.

Från företrädare för jordbruksnäringen och lantbruksnämnderna främst i de nord-

ligaste länen har framhållits att man skulle kunna utveckla förhållandevis goda kombinerade jord- och skogsbruksföretag genom viss utbyggnad av jordbruksdelen och utökning av skogsarealen inom denna grupp av fastigheter. Då här aktuella enheter ofta är belägna inom områden med svårlösta selsättningsproblem har man ansett det angeläget att tillvarata och utveckla dessa försörjningsmöjligheter. En snabb avfolkning inom vissa områden skulle också kunna motverkas. Bostadsbeståndet är ofta bra, varför investeringarna kan begränsas till viss om- och tillbyggnad av djurstallar och mindre kapitalkrävande arealtillskott. Brukarna har också möjlighet att till betydande del finansiera rationaliseringsåtgärderna med egen arbetsinsats, varför de rena kapitalkostnaderna kan begränsas ytterligare. Även om den föreskrivna företagsekonomiska prövningen visar att jordbruksdelen inte ger godtagbar lönsamhet, anser man att denna typ av företag genom lämpligt avvägt statsbidrag till rationaliseringsåtgärder i jordbruksdelen får en så måttlig skuldsättning att jord- och skogsbruksdelen sammantaget skulle utgöra ett förhållandevis gott försörjningsunderlag för nuvarande brukaren. Företagstypen som sådan har sålunda inte framhållits som ett på lång sikt bestående rationellt jordbruksföretag men däremot som en betydelsefull typ av övergångsjordbruk.

Detta ger anledning överväga om bestämmelserna för statligt investeringsstöd bör utformas så att statsbidrag och lån skulle kunna utgå till begränsade investeringar i denna typ av jordbruksföretag. Om det ur samhällets och den enskildes synpunkt anses önskvärt att nuvarande brukare vid dessa enheter bereds tillfredsställande försörjning för sin återstående yrkesverksamma tid inom den egna fastigheten, är det angeläget att skapa lämpliga stödformer. Ett investeringsstöd till dessa jordbruk skulle avvika från den allmänna målsättningen i rationaliseringskungörelsen, som entydigt begränsar stödet till fastigheter vilkas jordbruksdel kan förutses bestå på lång sikt med möjlighet till rationell och lönsam drift. Ett

sådant stöd skulle då inte utgöra den långsiktiga rationaliseringsstimulans som kungörelsen avser. Däremot skulle stödet främja en rationalisering på mera begränsad sikt.

Motivet för ett finansieringsstöd till jordbruksföretag med begränsade utvecklingsmöjligheter skulle således dels vara socialt, dels vara att åstadkomma en minskning av takten i produktionsnedgången i avvaktan på uppbyggnad av rationella enheter. För det berörda företaget skulle det också innebära en viss rationalisering.

Vi delar den här återgivna uppfattningen och anser det med hänsyn till de särskilda förhållandena i de nordligaste länen vara motiverat att införa ett begränsat investeringsstöd för här berörda jordbruksföretag.

12.4.2 Inventering av byggnadsbestånd

För att bl. a. undersöka vilken omfattning det ifrågasatta finansieringsstödet till företag med begränsade utvecklingsmöjligheter kunde tänkas få, har professor Renborg på vårt uppdrag utfört en särskild undersökning. De tekniska och ekonomiska förutsättningarna för att genom ombyggnad av befintliga byggnader kunna utöka mjölk- och köttproduktionen i norra Sverige har därvid undersökts.

Undersökningen har begränsats till tre områden, nämligen Sundsvalls kommunblock och Matfors kommun, Piteå kommunblock samt Östersunds kommunblock. Endast brukningsenheter med mer än 10 ha åker och 100 m² isolerade ekonomibygnadsutrymmen har medtagits i undersökningen. Dessa enheter har grupperats efter företagstyp i bestående jordbruk, övergångsjordbruk, dvs. sådana som bedöms ha begränsade utvecklingsmöjligheter, samt ej utvecklingsbara jordbruk. Knappt 10 % av totala antalet brukningsenheter i undersökningsområdena utgjordes av övergångsjordbruk med mer än 10 ha åker och mer än 100 m² isolerade ekonomibygnadsutrymmen.

För de undersökta områdena gäller att flertalet ej utvecklingsbara jordbruk saknar byggnader, som är lämpliga för ombyggnad.

I sundsvalls- och östersundsområdena har omkring hälften av alla övergångsjordbruk outnyttjade ekonomibygnader som är lämpliga att bygga om. Däremot är byggnaderna vid huvuddelen av både övergångsjordbruk och bestående fastigheter rationellt och fullt utnyttjade i piteåområdet, vilket bl. a. förklaras av en intensiv SR-verksamhet.

Med utgångspunkt från rådande förutsättningar har det i allmänhet befunnits lämpligt att utöka nuvarande koantal, som vanligen är 6–10, till omkring det dubbla. Kostnaderna för ombyggnad varierar enligt beräkningarna mellan 20 000 och 160 000 kr. I flertalet fall stannar dock kostnaden mellan 40 000 och 80 000 kr. Skillnaden i ombyggnadskostnad per nytillkommen ko är stor mellan områdena. I östersunds- och sundsvallsområdena uppgår byggkostnaden till ca 5 200 resp. 6 500 kr per ko. Motsvarande belopp för piteåområdet är ca 8 600 kr. Det påpekas dock, att det inte är helt rätt att belasta det utökade koantalet med hela ombyggnadskostnaden.

Den kalkylerade ombyggnadskostnaden är baserad på köpt material och lejd arbetskraft. I verkligheten utför lantbrukarna själva en stor del av arbetsinsatsen samt skjuter till virke från egen skog. Om man dessutom utgår från att ett statligt bidrag på 25 % av den kalkylerade ombyggnadskostnaden beviljas, kommer lantbrukarnas kapitalutlägg att reduceras till 50–60 % av kostnaden.

Vid den utökning av driften som en ombyggnad möjliggör fordras vissa kompletterande investeringar i maskiner och rörelsekapital. Kostnaderna för dessa beräknas i genomsnitt uppgå till 50 % av den kalkylerade ombyggnadskostnaden.

Såsom mått på det ekonomiska resultatet för de enskilda gårdarna har beräknats dels timersättningen för den ökade arbetsinsatsen, dels den förändring av kontantöverskottet som beror av utbyggnaden. Både mellan områdena och mellan de enskilda företagen råder stora skillnader i ekonomiskt resultat. Orsaken till detta är huvudsakligen ekonomibygnadernas olika utnyttjandegrad i nuläget och de erforderliga

byggnadsåtgärdernas omfattning. De medeltal för grupper av 5-10 jordbruk, som beräknats visar timersättningar på mellan 3 och 10 kr för den ökade arbetsinsatsen.

Ett försök att få reda på intresset hos berörda jordbrukare för en ombyggnad har gjorts genom en intervjuundersökning. Det visade sig att ca 40 % av antalet intervjuade lantbrukare var intresserade av en ombyggnad. Det starkaste motivet för en ombyggnad var den väntade inkomstökningen. Finansieringen ansågs vara det största problemet i samband med ombyggnaden. Hög ålder och dålig lönsamhet var de vanligaste skälen som anfördes mot ombyggnad.

Det var främst de yngre lantbrukarna som visade sig intresserade. Genomgående har också de positivt inställda lantbrukarna större arrenderad areal. Av de lantbrukare, som var intresserade av ombyggnad, hade omkring 40 % för avsikt att upprusta ekonomibygnaden, även om de ej fick något bidrag. De lantbrukare som slutat med mjölkproduktion hade svårt att tänka sig att starta på nytt med denna produktionsgren.

De senaste årens minskning av mjölkproduktionen avspeglas även inom de undersökta områdena. Undantag är dock piteåområdet som i motsats till Norrbottens län som helhet uppvisar en ökning de senaste åren. Detta beror bl. a. på den kraftiga uppbyggnaden av SR-företag, vilken brutit den nedåtgående trenden för mjölkproduktionen inom området. Kommer ombyggnad av ekonomibygnader till stånd i den utsträckning som undersökningen visar, beräknas detta orsaka en ökning av mjölkproduktionen med ca 10 % i sundsvalls- och östersundsområdena samt med ca 2 % i piteåområdet.

Beträffande möjligheterna att öka nötköttproduktionen har undersökningen visat att tillgången på kalvar utgör en hårdare restriktion än tillgången på byggnadsutrymmen.

12.4.3 Förslag om stöd

Såsom vi anförde i avsnitt 12.4.1 anser vi

det motiverat att införa ett investeringsstöd även till jordbruksföretag med begränsade utvecklingsmöjligheter. Detta ställningstagande synes så mycket mer motiverat som den redovisade undersökningen visar att ett sådant stöd skulle vara av betydelse för relativt många jordbrukare.

Med hänsyn till den föreslagna stödverksamhetens natur, förmedling av investeringsstöd till jordbruk, bör lantbruksstyrelsen och lantbruksnämnderna svara för den. Detta är inte minst nödvändigt med hänsyn till risken för konflikter mellan det mera långsiktiga rationaliseringsintresset och önskan om stöd till begränsat utvecklingsbara enheter.

Bestämmelserna om det nya stödet bör utformas så att de bestående och utvecklingsbara jordbrukens arealutökning inte försvåras och fördröjs. Vid fördelning av arealresurserna inom ett område måste lantbruksnämnderna i sin planering i första hand beakta de rationella jordbrukens arealbehov. Den nuvarande brukarens ålder och möjligheter till alternativ sysselsättning bör också vara avgörande för om det begränsade investeringsstödet skall kunna utgå. Det är vidare angeläget att det aktualiserade stödet inte lämnas på förmånligare villkor än som gäller för det vanliga rationaliseringsstödet.

Vi föreslår sålunda att statligt stöd för rationalisering av jordbruksdelen på brukningsenhet med både jord- och skogsbruk under vissa förutsättningar skall kunna lämnas till begränsade investeringar, även om jordbruket inte har förutsättningar att nå fullt rationell drift. Stödet bör utgå endast under förutsättning att inkomsten huvudsakligast kommer från jord- och skogsbruket på den aktuella brukningsenheten och utgör ett tillfredsställande försörjningsunderlag för nuvarande brukaren och hans familj. Vid bedömningen bör också hänsyn kunna tas till andra bestående förtjänstmöjligheter på orten av exempelvis skogsbruk, turism och fiske.

Detta stöd, i fortsättningen benämnt begränsat investeringsstöd, bör endast kunna utgå till brukningsenhet, som ej inom överskådlig tid erfordras för rationaliseringsän-

damål. För att underlätta bedömningen fordras en översiktlig planering, som visar vilka områden som helt eller delvis kan väntas bli tagna i anspråk för uppbyggande av bestående rationella företag. I åtskilliga fall torde krävas en strukturplan, där dispositionen av områdets markresurser för långsiktigt bestående jordbruksföretag redovisas mera i detalj.

Enbart översiktliga bedömningar över en bygds förutsättningar för rationell jordbruksproduktion bör emellertid, såsom påpekas i lantbruksstyrelsens anvisningar till rationaliseringskungörelsen, inte läggas till grund för beslut om stöd till enskilda företag. Varje enskilt ärende måste prövas individuellt och hänsyn tas till de särskilda omständigheterna i fallet.

Begränsat investeringsstöd bör kunna utgå under förutsättning att det av sysselsättningsskäl bedöms vara angeläget att nuvarande innehavaren bereds förbättrade försörjningsmöjligheter inom den egna fastigheten. Länsarbetsnämnden bör regelmässigt yttra sig om sökanden och dennes alternativa utkomstmöjligheter. I samband med behandling av ansökan om begränsat investeringsstöd bör länsarbetsnämnden och lantbruksnämnden överväga och med sökanden diskutera, om det finns andra och för denne mera fördelaktiga alternativ, såsom förvärv av bärkraftigt eller utvecklingsbart jordbruk eller övergång till annan varaktig sysselsättning. Om länsarbetsnämnden inte finner den investering, vartill stöd begärts, motiverad av sysselsättningsskäl bör lantbruksnämnden i regel avslå ansökan.

Begränsat investeringsstöd bör utgå endast om åtgärden förbättrar företagets lönsamhet och kontantöverskott så, att familjen får möjligheter till en bättre försörjning än tidigare. Främsta syftet bör således vara att förbättra familjens inkomster. Kalkyler rörande det ekonomiska resultatet bör göras enligt gällande anvisningar för kalkylering i samband med stöd enligt rationaliseringskungörelsen. Den beräknade arbetsersättningen behöver dock inte vara lika stor som vid rationella jordbruksföretag under förutsättning att likviditetsberäkningen visar ett

tillräckligt stort årligt kontantöverskott med hänsyn till beräknade levnadskostnader.

Det föreslagna stödet bör utgå i form av statlig lånegaranti och statsbidrag. Garanti bör kunna beviljas för lån till yttre och inre rationalisering samt för driftslån. Eftersom stödet är avsett som en hjälp åt den som redan driver ett företag med begränsade utvecklingsmöjligheter, bör garanti för jordförvärvslån eller driftslån i samband med nyetablering inte ifrågakomma. Driftslån bör således endast kunna beviljas i samband med omläggning eller utvidgning av jordbruksdriften.

De inre rationaliseringsåtgärder, som bör ifrågakomma för stöd, torde få begränsas med hänsyn till syftet med stödet. Endast sådana mera begränsade åtgärder, som erfordras för att förbättra försörjningsmöjligheterna under nuvarande brukares återstående yrkesverksamma tid, bör ifrågakomma för stöd. Det kan gälla om- och tillbyggnad av ekonomibyggnader och vissa markanläggningar, t. ex. sådan mindre omfattande täckdikning, som erfordras för den fortsatta driften. Däremot bör det med hänsyn till den sannolikt begränsade avskrivningstiden inte bli fråga om att med detta stöd uppföra nya ekonomibyggnader eller utföra fullständig täckdikning.

I detta sammanhang har vi diskuterat frågan om statsbidrag till täckdikning i samtliga fall då åkerjorden i fråga kan bedömas bli bestående för framtiden. Vi är medvetna om att skäl kan anföras för ett sådant generellt investeringsstöd till täckdikning. Denna fråga är dock aktuell inte bara i norra Sverige, utan är av betydelse för jordbruket i hela landet och faller följaktligen ej inom vårt uppdrag. Utöver de i det föregående föreslagna reglerna bör nu gällande bestämmelser om lånegarantier och statsbidrag för jordbrukets rationalisering i tillämpliga delar gälla även för det begränsade investeringsstödet. Dock bör lånens amorteringstider begränsas på grund av att investeringarna ofta är kortsiktigare och skall avskrivas på relativt kort tid. Överensstämmelse mellan lånens amorteringstid och in-

vesteringsobjektens avskrivningstid bör eftersträvas. Amorteringstiden för rationaliseringslån bör därför normalt begränsas till maximalt 20 år och för driftslån, i överensstämmelse med rationaliseringskungörelsens bestämmelser, högst 15 år.

Statsbidrag bör med i det föregående angivna begränsningar kunna beviljas till samma slag av åtgärder som är bidragsberättigade enligt rationaliseringskungörelsen. Värdeutjämningsbidrag bör alltså kunna utgå vid yttre rationalisering. Statsbidrag bör inte utgå till underhållsåtgärder, men däremot till vissa iståndsättningskostnader i samband med till- eller ombyggnad, som är av sådan storlek och art att bidrag kan utgå.

Statsbidrag till inre rationalisering bör utgå med högst ett belopp som motsvarar 25 % av kostnad som lantbruksnämnden godkänner. Dock bör summan bidrag till inre rationalisering normalt inte beräknas på större sammanlagd investering än 80 000 kr per brukningsenhet. Om särskilda skäl talar för en större investering, bör beloppet kunna höjas intill 120 000 kr. Detta innebär ett högsta statsbidrag av 20 000 kr per brukningsenhet eller i särskilda fall 30 000 kr.

Bestämmelserna för det begränsade investeringsstödet, som bör få karaktär av försöksverksamhet, bör kunna tillämpas i de fyra nordligaste länen, där sysselsättningssvårigheterna är störst. Bestämmelserna bör tidsbegränsas till att gälla under tio år. De bör med hänsyn till sitt syfte ej införas i rationaliseringskungörelsen, utan meddelas i särskild ordning.

Vi bedömer att behovet av bidragsmedel och kreditgarantiutrymme blir av begränsad omfattning jämfört med behovet för den ordinarie rationaliseringsverksamheten. Det synes därför tills vidare enklast att de bidrags- och kreditgarantiramar samt motsvarande anslag, som ställts till förfogande för jordbrukets rationalisering, får disponeras även för detta ändamål. Särskild redovisning bör göras för de medel som disponeras för det nya ändamålet.

12.5 Övriga företag

Till de företag som ej bedöms ha möjligheter att utvecklas till heltidsjordbruk hör stödjordbruk och deltidjordbruk, där brukaren i regel hämtar huvuddelen av sin årsinkomst utanför det egna jord- eller skogsbruket. Till dessa företag lämnas ej statligt rationaliseringsstöd.

Om våra förslag i föregående avsnitt genomförs torde möjlighet skapas för åtskilliga jordbruk av begränsad storlek att ge en bättre försörjning för sin nuvarande brukare än hittills, inte bara i kustbygderna och kring Storsjön utan även i övrigt i inlandet.

Härutöver finns ett stort antal brukningsenheter, där jordbruket endast kan ge ett litet bidrag till brukarens försörjning. Jordbrukspolitiska åtgärder för att stödja dessa företag kan inte nämnvärt förbättra inkomsten för brukaren. Vi är därför inte beredda föreslå några ändringar i gällande bestämmelser på jordbruksområdet för dessa enheter. Vi vill betona, att detta inte innebär att vi bortsett från de problem som kan finnas för dessa människor att få en skälig försörjning.

Vi har mot bakgrund av våra i det föregående redovisade överväganden och förslag haft vissa överläggningar med glesbygdsutredningen i fråga om stöd till jordbruksföretag som inte bedöms såsom långsiktigt bestående. Vi har därvid redovisat våra förslag om begränsat investeringsstöd. Vid dessa överläggningar har även diskuterats lämpligheten av eventuella ytterligare åtgärder för att övergångsvis underlätta fortsatt sysselsättning vid mindre jordbruk i norra Sveriges glesbygder. Dessa frågor får förutsättas komma att behandlas av glesbygdsutredningen i dess fortsatta arbete.

En relativt utförlig genomgång av förhållandena inom jordbruket i norra Sverige har gjorts i det föregående. Därvid har det visat sig att det i åtskilliga avseenden finns för landsdelen specifika svårigheter och problem. Dessa har i större eller mindre grad samband med näringslivs- och samhällsutvecklingen i allmänhet.

Bland problemen kan nämnas följande:

a) En viss jordbruksproduktion är önskvärd, men de naturliga förutsättningarna medför att produktionsalternativen är starkt begränsade.

b) Den nuvarande strukturen och den tekniska nivån i jordbruket släpar i viss mån efter i förhållande till jordbruksbygderna i södra Sverige.

c) Rationalisering av jordbruket, liksom även av skogsbruket, ger kraftigt minskad sysselsättning. Den friställda arbetskraften är på grund av bl. a. relativt hög ålder svår att placera i annan verksamhet.

d) Friställd arbetskraft kan ofta inte få nytt arbete i sin hembygd, vilket kunde vara önskvärt för att behålla ett tillräckligt befolkningsunderlag för olika slag av service m. m.

Ett behov av utveckling och anpassning till dagens och framtidens tekniska och ekonomiska förutsättningar föreligger således inom lantbruket. Vidare behövs bl. a. en utveckling av övrigt näringsliv, främst genom industrialisering. På dessa områden lämnar staten stöd dels genom åtgärder inom jordbrukspolitikens ram, dels genom lokalise-

ringspolitiska åtgärder m. m. En samordning av de olika insatserna är en förutsättning för ett gott resultat. Den partiella omorganisation av länsstyrelserna, som skall genomföras år 1971, innebär bl. a. en förstärkning av länsstyrelsens ställning som planerande organ. Härigenom torde möjligheterna till regional samordning av samhällsinsatser inom olika sektorer öka. I samma riktning verkar det arbete som pågår med upprättande av regionalpolitiska handlingsprogram och som innebär en uppföljning av länsplanering 1967.

De organisatoriska förutsättningarna för samordnade, regionala utvecklingsinsatser håller således på att förbättras. Däremot är erfarenheterna av sådan samordnad verksamhet begränsade. Det skulle därför vara värdefullt, om en försöksverksamhet kunde komma till stånd, där alternativa utvecklingsvägar testas i praktisk tillämpning.

En sådan försöksverksamhet skulle kunna gälla ett studium av olika metoder att påverka utvecklingen inom en bygd. Exempelvis kunde jämförelser göras mellan på ena sidan mera generellt verkande metoder, såsom subventioner, och på andra sidan en mera direkt uppsökande verksamhet. Vidare kunde olika kombinationer av åtgärder inom jord- och skogsbruk respektive övrigt näringsliv testas. I projektet kunde även inordnas forsknings- och utvecklingsarbete rörande respektive näring.

Ett forsknings- och utvecklingsprojekt av angivet slag kan bli mycket vittomfattande.

Delvis torde det täckas av eller vara närbesläktat med de forskningsprojekt, som har initierats av expertgruppen för regional utredningsverksamhet (ERU). En redogörelse för dessa projekt har lämnats i betänkandet Balanserad regional utveckling (SOU 1970: 3). Det torde vara lämpligt att inordna även det nu skisserade projektet bland dem som ERU initierat.

Vi har ansett oss böra fästa uppmärksamheten på behovet av att forsknings- och utvecklingsprojekt av detta slag kommer till stånd. Enligt vår mening bör dock detta övervägas inom andra pågående utredningar, varför vi inte anser oss böra lägga fram något konkret förslag till åtgärder.

Forskning och försöksverksamhet med speciell inriktning på det norrländska jordbruket erfordras för utveckling av ny teknik, produktutveckling m. m. Staten satsar redan betydande belopp på försöksverksamheten i Norrland. Enligt uppgift från lantbrukshögskolan utgår till försöksverksamheten där mer än dubbelt så stort belopp räknat per ha åker som till landet i övrigt. Centrum för forskning och försök inom det norrländska jordbruket är lantbruksförsöksanstalten Röbbäcksdalen vid Umeå.

Vi har tidigare konstaterat att det sämre utbytet inom stora delar av jordbruket i norra Sverige inte enbart beror av sämre naturliga förutsättningar, utan även av brister i tillämpad teknik. De sämre naturliga förutsättningarna kan delvis kompenseras genom utveckling av odlingsmetoderna, framställning av nya sorter m. m.

Vid en målsättning som innebär att en betydande jordbruksproduktion skall behållas i norra Sverige, torde det på sikt vara mest ekonomiskt för samhället att satsa relativt kraftigt på forskning, försök och utvecklingsarbete av betydelse för jordbruket där. Insatser fordras bl. a. inom följande områden: dränering, växtförädling, foderväxtodling, foderhantering, ekonomibyggnader, husdjursskötsel, produktutveckling och företagsformer. Ekonomiskt mest betydelsefulla är åtgärder inom de dominerande driftsgrenarna, vallodling och kreatursskötsel. Insat-

ser behövs också beträffande exempelvis korn och potatis. Åtskilligt torde stå att vinna på ett ökat samarbete mellan de nordiska länderna inom nordkalottområdet på jordbruksforskningens område. Det bör därför närmare undersökas vad som bör göras för att utveckla detta samarbete.

På grund av det anförda förordar vi att liksom hittills en betydande del av resurserna för lantbrukets försöksverksamhet avdelas för norra Sverige. Vidare föreslår vi att för angelägna och klart målinriktade forsknings- och utvecklingsprojekt rörande jordbruket i norra Sverige ett belopp av 5 milj. kr utöver nu utgående medel ställs till förfogande för statens råd för skogs- och jordbruksforskning att disponeras under en femårsperiod. Det bör enligt vår mening övervägas att tillskjuta dessa medel på samma sätt som skedde då år 1969 medel härrörande från jordbruksprisregleringen avsattes för försöks- och utvecklingsarbete rörande foderprotein och fläskproduktion.

Såsom redovisats i kapitel 5 anvisas årligen ett belopp av 150 000 kr. över riksstaten till produktionsbefrämjande åtgärder i norra Sverige. Dessa medel bör bl. a. kunna disponeras för stöd till organisationsarbete för odling och marknadsföring av speciella grödor, t. ex. bär och grönsaker.

Bristerna i fråga om tillämpningen av känd teknik som synes vara särskilt stora i norra Sverige kan tas som ett tecken på att informationsspridningen inte fungerar tillfredsställande där. Med den kontaktpunkt mellan forskningen och det norrländska jordbruket, som Röbbäcksdalen med sin personal utgör, bör förutsättningarna vara goda för att forskningens rön förs ut till näringen. Vi förutsätter att lantbrukshögskolan inte försvagar de resurser som disponeras för de norrländska frågorna utan snarare bygger ut dem. Vad gäller lantbruksnämndernas rådgivning utgår vi från att lantbruksstyrelsen noga följer den verksamheten och vidtar de åtgärder som kan finnas erforderliga för att rådgivningen skall bli så effektiv som möjligt. Vi har erfarit att lantbruksstyrelsen nyligen avslutat en utredning rörande rådgivningsverksamheten.

När riktlinjerna för jordbrukspolitiken fastställdes av riksdagen år 1967 godkändes bl. a. ett uttalande enligt vilket en betydande jordbruksproduktion även i fortsättningen borde upprätthållas i norra Sverige. Vid behandlingen av principerna för prissättningen på jordbrukets produkter hade det emellertid inte varit möjligt att helt ta hänsyn till de särskilda förhållandena i norra Sverige. Med hänsyn härtill borde jordbruket i denna landsdel även i framtiden få särskilt stöd. De tidigare gällande riktlinjerna för detta stöd fick enligt riksdagsbeslutet kvarstå oförändrade.

Sedan det numera befunnits föreligga skäl att se över nämnda stöd, har vi erhållit uppdrag att verkställa en sådan översyn.

För att få en så god uppfattning som möjligt om jordbrukets situation i norra Sverige har vi besökt olika län, där vi haft överläggningar med länsmyndigheter och jordbrukets organisationer. Vi har vidare sammanställt och analyserat tillgänglig statistik samt låtit utföra några specialundersökningar. I en sådan undersökning har expertis vid lantbrukshögskolan jämfört lönsamhet och utvecklingsmöjligheter för jordbruket i norra och mellersta Sverige (kap. 7). I en annan har det ekonomiska resultatet vid sådana jordbruksföretag som erhållit särskilt rationaliseringsstöd sammanställts och analyserats (avsnitt 8.2.3).

Av beskrivningen rörande *nuvarande förhållanden framgår* bl. a.

att omkring 10 % av antalet förvärvsarbete i norra Sverige är sysselsatta i jordbruk och att denna andel är särskilt hög i Jämtlands och Västerbottens län,

att de naturliga förutsättningarna för jordbruk inom landets norra delar genomsnittligt är mindre gynnsamma än i övriga delar av landet,

att företagsstrukturen är ofördelaktig med relativt hög andel små jordbruk i norra Sverige¹, exempelvis har $\frac{2}{3}$ av antalet brukningsenheter högst 10 ha åker mot 40 % för resten av landet,

att jordbrukarnas inkomster i medeltal ligger 10 à 15 % lägre än riksgenomsnittet för jordbrukare, vilket beror dels på den stora andelen mindre jordbruk, dels på lönsamhetsskillnader vid lika stora jordbruk,

att ca 240 gårdar under 1960-talet byggts upp med hjälp av särskilt rationaliseringsstöd och att familjens medelinkomst vid sådana jordbruk åren 1967 och 1968 uppgick till drygt 20 000 kr per år,

att jordbruksproduktionen i norra Sverige f. n. minskar med ca 4 % per år, att antalet förvärvsarbete i jordbruk minskar med 5 à 6 % per år samt att minskningen är särskilt accentuerad i norra Norrland.

För *målsättningen* att på sikt upprätthålla en betydande jordbruksproduktion i norra Sverige talar bl. a. beredskapsskäl, syssel-

¹ Till norra Sverige räknas i detta betänkande norrlandslänen samt Kopparbergs och Värmlands län.

sättningskäl och vikten av en tillräcklig råvaruförsörjning till livsmedelsindustrin. Åtgärder bör vidtas i syfte att söka bryta den nuvarande nedåtgående trenden i produktionsutvecklingen, vilket bör leda till att jordbruket består och kan intensifieras i de områden, som har för landsdelen goda förutsättningar för jordbruksdrift. Målsättningen i fråga om effektivitet i jordbruket liksom i fråga om ekonomisk standard för jordbrukare bör gälla på samma sätt i norra Sverige som i övriga delar av landet. Detta innebär att rationell jordbruksproduktion – i förekommande fall i kombination med skogsbruk – även i norra Sverige skall ges sina utövare en med andra yrkesutövare likvärdig ekonomisk standard.

Med hänsyn till de särskilda förhållanden, för vilka redogjorts, anser vi att det krävs förbättrade stödåtgärder såväl för rationaliseringen som av direkt inkomstförbättrande karaktär, om de angivna målen skall kunna nås.

Olika former för det *inkomstförbättrande stödet* har övervägts, bl. a. pristillägg på sålda produkter och bidrag beräknat på bruttoinkomsterna av jordbruksprodukter, eventuellt med avdrag för vissa utgifter. På grund av bl. a. den enklare administrationen föreslår vi att stödet skall utgå såsom pristillägg på mjölk, som levereras till mejeri, och på kött av nötkreatur, får och svin som veterinärbesiktigas. Mer än 90 % av jordbrukarnas inkomster av försålda animalie- och vegetabilieprodukter i norra Sverige kommer från dessa produkter, varför stödet kommer att beräknas på huvuddelen av produktionen. Samtidigt föreslår vi att de nuvarande stödformerna, fraktbidrag för fodersändningar och differentiering av slaktdjursavgifter, skall upphöra.

Pristillägg bör utgå till huvudsakligen samma område som nu erhåller extra mjölkpristillägg. Liksom hittills bör stödet minskas stegvis från norr till söder. Stödet föreslås bli generellt inom respektive områden, dvs. utan avgränsning av vissa grupper brukare efter ålder eller brukningsenhetens storlek. Kostnaden för stödet till de minsta enheterna torde vara motiverad av sociala

skäl samt i viss mån uppvägas av besparingar av administrationskostnader vid den föreslagna stödformen.

Förslag till områdesindelning och stödnivåer har utarbetats med ledning av stödbehovet ur jordbruksekonomisk synpunkt och av regionalpolitiska skäl. Pristillägg för mjölk föreslås utgå enligt följande (områdesindelning enligt figur 11: 2):

Område	Öre/kg mjölk
I. Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län, del av Ångermanlands inland samt Särna och Idre kommuner i Kopparbergs län	13
II. Västernorrlands län i övrigt samt norra Hälsingland	9
III. Södra Hälsingland, Kopparbergs län utom de sydöstra och nordvästra delarna samt norra och västra delarna av Värmlands län	7
IV. Gästrikland, sydöstra delen av Kopparbergs län, Värmlands län i övrigt, norra Dalsland och nordvästra delen av Örebro län	3

Förslaget innebär en höjning med 3–5 öre per kg mjölk i den norra hälften av stödområdet och i övrigt en mindre höjning. Områdesindelningen för köttpristillägg bör av praktiska skäl i viss mån anpassas till slakteriområdena. Pristillägg för kött föreslås till följande:

Område	Öre/kg kött av	
	nötkreatur och får	svin
Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län	100	30
Västernorrlands län	75	20
Hälsingland	40	—
Gästrikland samt Kopparbergs och Värmlands län	15	—

För fläsk bör således pristillägg utgå endast i de fyra nordligaste länen och för kött dessutom i Gävleborgs, Kopparbergs och Värmlands län.

Kostnaderna för det föreslagna prisstödet beräknas f. n. till ett årligt belopp av ca 66 milj. kr, varav 50 milj. kr avser mjölk.

Vi föreslår vissa förbättringar av det statliga *finansieringsstödet* dels till jordbruk som bedöms kunna utvecklas till rationella företag, dels till vissa jordbruk med begränsade utvecklingsmöjligheter.

Uppbyggande av rationella, *bestående brukningsenheter* kräver i norra Sverige vanligen särskilt rationaliseringsstöd (SR, tidigare benämning KR). Takten i denna uppbyggnad har under senare år något bromsats, men bör vid ett genomförande av våra förslag till prisstöd åter komma att öka. En förutsättning härför är att tillräckliga kapitalresurser via kreditinrättningarna kan ställas till förfogande. Vi har funnit de särskilda rationaliseringsbestämmelserna vara i allt väsentligt lämpligt utformade. För att minska likviditetssvårigheterna föreslår vi likväl att lantbruksstyrelsen vid större driftslån till SR-jordbruk skall ges möjlighet att i vissa fall utsträcka amorteringstiden till 20 år mot nu gällande 15 år.

Enligt de för hela landet gällande rationaliseringsbestämmelserna kan statsbidrag till investeringar i anläggningar på vissa villkor utgå till bestående jordbruksföretag. En förutsättning är att investeringen sker i samband med genomgripande och kapitalkrävande yttre rationalisering. Vi föreslår att möjligheterna att bevilja nyssnämnda statsbidrag utökas i norra Sverige. Detta bör kunna ske med åberopande av dispensbestämmelserna i 20 § andra stycket rationaliseringskungörelsen i sådana fall, då erforderligt arealunderlag säkerställt för överskådlig tid genom tillskottsarrende.

Våra förslag innebär vidare att investeringsstöd till nyetablering av trädgårdsföretag i norra Sverige skall kunna lämnas i ökad utsträckning.

Av sysselsättningskäl och för att åstadkomma en minskning av takten i produktionsnedgången i avvaktan på uppbyggnad av rationella enheter bör i viss omfattning upprustning av *jordbruksföretag med begränsade utvecklingsmöjligheter* i de fyra nordligaste länen kunna utföras med statligt stöd. Härmed avses sådana företag som inte bedöms kunna nå fullt rationell drift, men som kan ge nuvarande brukaren en till-

fredsställande försörjning. Såsom villkor för stöd bör bl. a. gälla

att brukarens inkomst huvudsakligen kommer från jord- och skogsbruket vid den aktuella brukningsenheten och att denna inkomst utgör ett tillfredsställande försörjningsunderlag för nuvarande brukaren och hans familj,

att ifrågavarande brukningsenhet ej inom överskådlig tid erfordras för rationaliseringsändamål,

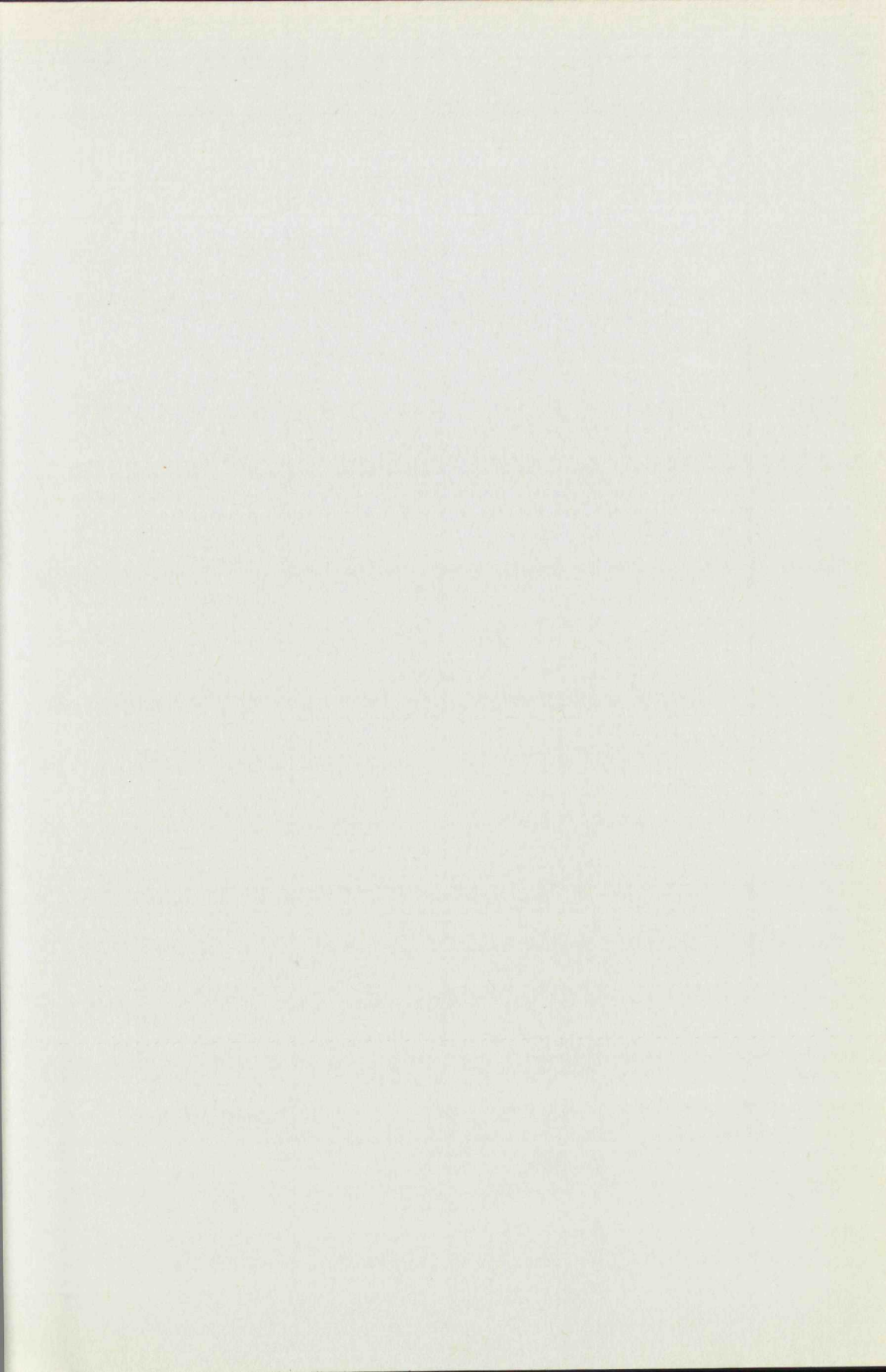
att investeringen förbättrar företagets lönsamhet och kontantöverskott och

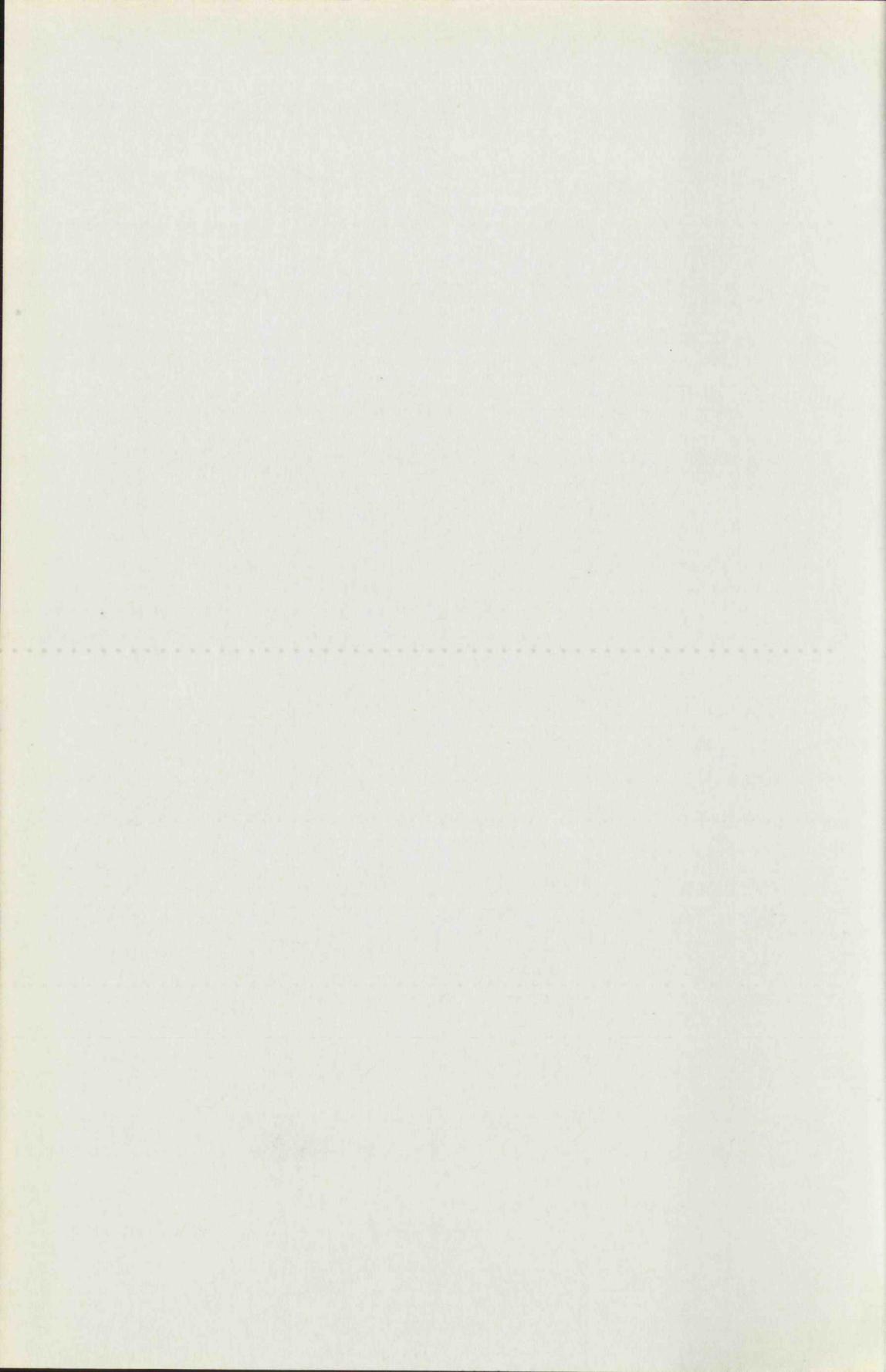
att det av sysselsättningskäl bedöms angeläget att nuvarande brukaren bereds försörjningsmöjligheter vid sitt jordbruk.

Det föreslagna stödet bör utgå i form av rationaliseringsbidrag samt statlig garanti för yttre och inre rationaliseringslån ävensom för driftslån i vissa fall. Stödet bör ges endast till relativt begränsade investeringar. Statsbidrag till inre rationalisering bör kunna utgå med högst 25 % av godkänd kostnad. Bidragsgrundande investering bör fastställas till i regel högst 80 000 kr per brukningsenhet eller i undantagsfall högst 120 000 kr. Bestämmelserna för denna form av stöd bör tidsbegränsas till att gälla under 10 år. Lantbruksnämnden i länet bör efter hörande av länsarbetsnämnden handlägga ansökningar om begränsat investeringsstöd.

Behovet av *forsknings- och utvecklingsarbete* rörande jordbruksproblem i norra Sverige är stort. Vi föreslår att för angeläget sådant arbete 5 milj. kr ställs till förfogande för statens råd för skogs- och jordbruksforskning att disponeras under en femårsperiod. Vi framhåller slutligen också vikten av att tillräckliga resurser alltjämt avdelas för försöksverksamhet och rådgivning inom jordbruket i norra Sverige.

KUNCI IRL
12 2 DEC 1970
- 11 -

Nordisk udredningsserie (Nu) 1970

Kronologisk förteckning

1. Samordnad utbyggnadsplanering inom Nordel.
2. Uddannelses- og forskningspørgsmål.
3. Prøveløsladelse
4. La coopération internordique en matières économiques et culturelles.
5. Nordisk gränsregion miljövård och urbanisering.
6. Konsumentundervisning i skolen.
7. Mörking av bränn- och helsefarlige stoffer.
8. Nordisk trafiksäkerhetskonferens i Stockholm 20–21 april 1970.
9. Innstilling om harmonisering av skoleordningene i de nordiske land.
10. Vägtrafikregler.
11. Narkotikaforskning.

Statens offentliga utredningar 1970

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Grundlagberedningen. 1. Riksdagsgrupperna • Regeringsbildningen. [16] 2. Ersättare för riksdagsledamöterna. [17] 3. Allmänna val på våren? [27]
Svensk FN-lag. [19]
Militära straff och disciplinmedel. [31]
Polisen i samhället. [32]
Hemförsäljning. [35]
Revision av vattenlagen. [40]
Gruvrättslig speciallagstiftning. [45]
Skydd mot avlyssning. [47]
Svensk författningssamling. [48]
Trafiknykterhetsbrott. [61]
Förmynderskap. [67]
Ändringar i kommissionslagen. [69]

Försvarsdepartementet

Värnplikstjänstgöringens civila meritvärde. [12]
Forskning för försvarsektorn. [54]
Utbildning m.m. av värnpliktiga i specialtjänst. [65]

Socialdepartementet

Livsmedelsstadgekommittén. 1. Ny livsmedelsstadga m.m. Del I. Förslag och motiv. [6] 2. Ny livsmedelsstadga m.m. Del II. Bilagor. [7]
Folkvardens utbyggande och reglering. [11]
Yrkeslodeförsäkringens finansiering. [49]
Ersättning vid vissa sjukvårdande åtgärder och sjukresor. [56]
Bättre socialtjänst för handikappade. [64]

Kommunikationsdepartementet

Snöskotern — fordonet och föraren. [9]
Körkort och körkortsregistrering. [26]

Finansdepartementet

Upphandling av byggnader. Del 2. Administrationen. [18]
Understödsföreningar. [23]
Aspirationer, möjligheter och skattemoral. [25]
Tjänstgöringsbetyg. [28]
Decentralisering av statlig verksamhet. [29]
Stordriftsfördelar inom industriproduktionen. [30]
Kilometerbeskattning. [36]
Översyn av vissa punktskatter. [37]
Förtroelig företagsinformation och börshandel. [38]
Utbetning av kommunalskatt. [62]
Svensk ekonomi 1971-1975 med utblick mot 1990. [71]

Utbildningsdepartementet

Om stat och kyrka. [2]
Yrkesutbildningsberedningen. 1. Reformerad lärarutbildning. [4] 2. Yrkesteknisk högskoleutbildning. [8] 3. Viss medicinsk och farmaceutisk yrkesutbildning. [50]. 4. Yrkesutbildning och arbetsliv. [58]
Fria läromedel. [10]

Kompetensutredningen V. Behörighet • Meritvärdering • Studieprognos. Specialundersökningar av kompetensfrågor. [20] VI:1 Vågar till högre utbildning. Behörighet och urval. [21] VI:2 Vågar till högre utbildning. Organisation och information. [55]
Pedagogisk utbildning och forskning. [22]
Sexualkunskapen på grundskolans låg- och mellanstadiet. [39]
Språkundersökning bland finländska barn och ungdomar i Sverige. [44]
Högskolor för konstnärlig utbildning. [66]
Folkbokföringsorganisationen m.m. [70]

Jordbruksdepartementet

Statligt stöd till fiskehamnar. [5]
Distriktsveterinärernas tjänstgöringsförhållanden, m.m. [53]
Jordbruket i norra Sverige. [72]

Handelsdepartementet

Rationell bensinhandel. [24]
Om lotterier. [52]
Svensk krigsmaterielexport. [63]

Inrikesdepartementet

Expertgruppen för regional utredningsverksamhet (ERU) 1. Balanserad regional utveckling. [3] 2. Urbaniseringen i Sverige. Bilagedel I till Balanserad regional utveckling. [14] 3. Regionalekonomisk utveckling. Bilagedel II till Balanserad regional utveckling. [15]
Medel för styrning av byggnadsverksamheten. [33]
Svenska folkets inkomster. [34]
Ungdom — Bostad. [43]
Den äldre arbetskraften inom byggnadsindustrin. [46]
Boendeservice 2. [68]

Civildepartementet

Barns utemiljö. [1]

Industridepartementet

Sveriges energiförsörjning. Energipolitik och organisation. [13]
Samarbetsutredningen. 1. Företag och Samhälle. Del 1. Förslag med motiv samt bilagor. [41] 2. Företag och Samhälle. Del 2. Hearings med företrädare för samhällsorgan, företag, löntagarorganisationer, politiska partier m. fl. [42]
Mellansvensk gruvindustri. [51]
Olja i rör. [57]
TEKO-utredningen. 1. TEKO-industrierna inför 70-talet. Del I. Analys, slutsatser, förslag. [59] 2. TEKO-industrierna inför 70-talet. Del II. Bilagor. [60]